De tuin van het geluk
is een filosofische tuin.
Mooi is gelijkmatigheid in alles; overdaad en gebrek lijken mij niets.
(Democritus, fragment DK 102)
een filosofische tuin
www.detuinvanhetgeluk.be

Filosofische wandeling in Gent
- van Sint-Baafsabdij tot Blandijn

De moeizame, maar noodzakelijke weg naar bescheidenheid

Filosofie doorheen de geschiedenis van Gent

Lambert van St-Omaars

boek Erasmus

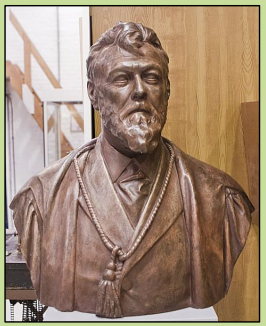
Julius Mac Leod

Etienne Vermeersch

Paul Gordyn

een hoog zittende middeleeuws filosoof in "Expositio problematum Aristotelis; Expositio physionomiae Aristoteles /auctore Buridano", Pietro d'Abano (manuscript besteld door Rafaël de Mercatel, 1486)

drie grote, moderne, (+-) bescheiden filosofen: Etienne Vermeersch, Rudolf Boehm en Jaap Kruithof

Inhoudstafel

INLEIDING: BESCHEIDENHEID - EEN MOEILIJKE, MAAR NOODZAKELIJKE ZAAK 6

1. VERNEDERENDE HOOGMOED IN MIDDELEEUWS GENT (VAN SINT-BAAFSABDIJ TOT SINT-BAAFSKATHEDRAAL) 7

1.1. MIDDELEEUWEN VAN CA. 600 TOT 1400 8
Sint-Baafsabdij – groei van een stad 8
Geleerde Gentse monniken, hun scholen en boeken 9
De christelijke filosofie: hoogmoed en nederigheid 12
Hendrik van Gent (ca. 1217-1293) 14
1.2 RENAISSANCE, HUMANISME EN REFORMATIE (CA. 1400-1600) 14
Pieter de Keyserestraat 14
Geleerde Gentse drukkers 14
Boekdrukkunst en handschriften 14
Enkele Gentse drukkers 15
Arend de Keysere 15
Pieter de Keysere 16
Joos Lambrecht 16
Joost Bade 16
Jan Dullaert (ca 1489-1513) 17
Juan Vives en armenzorg 17
De humanistische renaissancefilosofie: eerste kritiek op christelijke nederigheid 18
Jan Palfijnstraat 18
Jan Palfijn (1650-1730) 19
Kwaadham - huis Bob Carlier 19
Bob Carlier (1931-1980) 19
Ursulinenstraat en Zandberg – Gents "quartier latin" 19
Gentse humanistische schoolmeesters 20
Botermarkt - stadhuis en Sint-Jorishof 21
Poeljemarkt en Emile Braunplein – kunst in de openbare ruimte 21
Filosofische kunstwerken 22
Goudenleeuwplein - Huis de Fonteyne 23
Rederijkers 23
Klein Turkije – Dürer in Gent 23
Korenmarkt - café Damberd, postgebouw 24
Korennlei - Huis de Lintworm 24
Robert de Keysere, vriend van Erasmus 25
Erasmus' Gentse kennissen 25
Erasmus, Thomas More en Epicurus: bescheiden filosofen 26
Onderbergen - het Pand (voormalig klooster dominicanen) 27
Protestantisme in Gent 27
Enkele geleerde Gentenaars uitgeweken naar Nederland 29
Cornelis De Rekenaere 29
Jodocus Hondius 29
Pieter Van den Keere 29
Daniël Heins 29
Daniël Heins 29
1.3. CONTRAFORMATIE VERSUS VERLICHTING (CA 1600-1800) 29

Jezuïeten en jansenisten 29
Voldersstraat - voormalig klooster en kerk jezuïeten 30
Voldersstraat – Aula 31
De muurschilderingen in de traphal van de Aula 31
Voldersstraat - voormalig college jezuïeten 32
Voldersstraat - Bank van de Arbeid 32
Biezekapelstraat en Hoofdkerkstraat - voormalig seminarie 33
Sint-Baafsplein - Sint-Baafskathedraal 33
Geleerde (rijke) Gentse bisschoppen 34
Cornelius Jansenius (1510-1576) 34
Wilhelmus Lindanus (1525-1588) 35
Antonius Triest (1577-1657) 35
Gent in de 17e en 18e eeuw 36

2. FOSSIELE HOOGMOED VAN MODERN GENT EN BESCHEIDEN KRITIEK EROP (VAN SINT-BAAFSKATHEDRAAL TOT BLANDIJNBERG) 38

Schopenhauer (1788-1860) 38
Schopenhauer bezoekt de Gentse kathedraal 38
Schopenhauers filosofie: nederigheid als vertrekpunt naar bescheidenheid 39
Limburgstraat - monument ter ere van de gebroeders Van Eyck 39
2.1. PERIODE VAN DE TECHNOWETENSCHAPPELIJKE GROEI VAN CA. 1800 TOT 1950 40
Moderne filosofie van de 17e tot de 19e eeuw 40
Overgang naar de moderne tijd in Gent 42
Lieven Bauwensplein - standbeeld Lieven Bauwens 42
Reep - fabriek Ferdinand Lousbergs (nu Sint-Bavohumaniora) 43
Reep - oud seminarie (nu Vlerick Business school) 43
Rijksonderwijs: atheneum en universiteit 44
Atheneum 44
Rijksuniversiteit 44
François Laurentplein - standbeeld en monument François Laurent 45
Progressieven in 19-eeuws Gent: sociaal liberalisme versus (utopisch) socialisme 46
François Laurent (1810-1887) 46
François Huet (1814-1869) 46
Gustave Callier (1819-1863) 47
Emile de Laveleye (1822-1892) 47
Kortedagsteeg – Wolweverskapel 48
Grote Huidevettershoek / Korianderstraat - huis Minard en loge 48
Vrijmetselarij 49
Platteberg, Waalse Krook - stadsbibliotheek De krook 49
Frankrijkplein / Woodrow Wilsonplein – monument Edward Anseele / fries De arbeid 49
St-Pietersnieuwstraat - Feestzaal Vooruit, drukkerij Het licht, voormalig café 't Keetje 50
De Gentse socialistische beweging: Emiel Moyson, Edmond Van Beveren en Edward Anseele 52
Bagattenstraat - café La Tempérance 53
Een Gents anarchistisch getint genootschap 53
George Sarton (1884-1956) 53
Vereniging *Reiner leven* 53
Julius Mac Leod (1857-1919) en Fanny Maertens (1858-1938) 54
Sint-Pietersnieuwstraat en zijstraten – diverse universiteitsge-bouwen 54

Sint-Amandstraat - Sint-Pieterskapel *56*
2.2. DE GROTE VERSNELLING (CA 1950-2030?) 56
Blandijnberg - faculteit Letteren en Wijsbegeerte *56*
De Grote Versnelling 57
Moderne filosofie in de 20e eeuw 57
Filosofie in meerdere faculteiten 58
Faculteit Psychologische en Pedagogische Wetenschappen 59
Faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen 59
Faculteit Economie en Bedrijfskunde 60
Filosofie voor het grote publiek 61
Filosofie aan de Gentse universiteit vóór 1960 61
Edgard De Bruyne (1898-1959), christelijk filosoof 61
Herman De Vleeschauwer (1899-1986), fascistisch filosoof 61
De Grote Vier van de Blandijn 62
Leo Apostel (1925-1995) 63
Jaap Kruithof (1929-2009) 63
Rudolf Boehm (1927-2019) 63
Etienne Vermeersch (1934-2019) 64
De grote Blandijnfilosofen en het milieuprobleem 65
Milieu en exacte wetenschappers van de Gentse universiteit 65
De milieufilosofie van Boehm, Kruithof en Vermeersch: een kritische samenvatting 65
Rudolf Boehms *Kritiek der grondslagen van onze tijd* (1973) 65
Jaap Kruithofs *omgaan met de dingen*: *de mens aan de grens* (1989) 66
Etienne Vermeersch' *De ogen van de Panda* (1988) 66
De Grote Versnelling op de Blandijn vanaf 1970 67
Medewerkers en collega's van de Grote Vier 67
Huidige opvolgers van de Grote Vier 68
De bescheidenheid van de grote Blandijnfilosofen is verdwenen 68
VOOR WIE NOG VERDER WIL WANDELEN 69
Sint-Pietersplein – Sint-Pietersabdij *69*
Kantienberg - monument Vrijzinnig Humanisme en Geuzenhuis *69*
Westerbegraafplaats – diverse graven *69*
BESLUIT: BLIJVEN IJVEREN VOOR BESCHEIDENHEID 70
Griekse filosofen in Gent (muurschildering Aula UGent) 71

een massa aanwezigen in het reuze-auditorium UFO voor een filosofisch debat met Daniel Dennett en Lawrence Krauss (2013) – de filosofie blijft versnellen in Gent, maar volgt ze de goede weg?

Samenstelling brochure: april 2022.
Paul Gordyn behaalde het diploma van master in de wijsbegeerte in 1982
en van master in de moraalwetenschappen in 1998, beide aan de universiteit Gent.

Inleiding: bescheidenheid - een moeilijke, maar noodzakelijke zaak

Filosofie, een oproep tot bescheidenheid

De voornaamste wijsheid die filosoferen (nadenken, kritisch zijn, de zaken langs zoveel mogelijk zijden bekijken) ons leert, is dat we bescheiden moeten zijn.
Wie te veel wil (of veronderstelt), is hoogmoedig (en psychotisch: hij ziet de werkelijkheid niet correct). Wie te weinig wil (of veronderstelt), is nederig (en neurotisch: zij heeft last om met de werkelijkheid om te gaan) – meestal omdat zij door hoogmoedigen vernederd wordt. Wie de goede scheiding kan aanbrengen tussen te veel en te weinig (wie het juiste midden kan behouden), is bescheiden - en dat is nodig om op de beste wijze (psychisch gezond) te leven.
Deze bescheidenheid moeten we nastreven op vlak van de drie grote vragen van de filosofie.

Ten eerste moeten we de werkelijkheid bescheiden waarnemen. We moeten kennis nastreven op de meest betrouwbare manier, dat is door de rationele methode (het gebruiken van ons verstand, onze rede) en, waar mogelijk, de wetenschappelijke methode (met experimenten).
Als we deze methoden toepassen, blijkt enerzijds dat we heel wat te weten kunnen komen, met verschillende graden van zekerheid afhankelijk van de complexiteit van het onderwerp, maar anderzijds dat er ook vragen zijn waarop we principieel geen antwoord kunnen vinden. Concreet betekent dit een bescheiden atheïsme: we erkennen dat het bestaan een mysterie is, dat niet opgeheven kan worden door religieuze entiteiten te verzinnen.

Ten tweede moeten we bescheiden goedleven. We moeten enerzijds onze materiële strevingen voldoende realiseren, net zoals onze seksuele strevingen en ideële strevingen (streven naar kennis, schoonheid, maar ook naar erkenning door anderen en naar zinvolheid), maar anderzijds moeten we goed in de gaten houden dat we de grenzen van ons sociaal en ecologisch systeem (samenleving en natuur) respecteren. We kunnen relatieve grenzen wel overschrijden, maar slechts tijdelijk en als we niet tijdig terug binnen de grenzen komen, volgt een ineenstorting.

Ten derde moeten we bescheiden samenleven. We moeten, om onze eigen strevingen zo maximaal mogelijk te realiseren, ervoor zorgen dat ook de anderen dat in dezelfde mate kunnen (consequentie van de gulden regel als kern van een sociaal contract). Deze gelijkvrijheid moet tot stand komen door de gepaste egalitaire politieke en economische structuren (democratisch en socialistisch).

Een filosofische wandeling in Gent

Deze wandeling wijst op plaatsen in Gent waar filosofen werkzaam zijn geweest, of ruimer waar een duidelijke visie op kennen, goedleven en samenleven tot uiting kwam (een filosofie, een pedagogie, een ideologie, een levensbeschouwing).
De verhalen volgen elkaar (met wat uitzonderingen) chronologisch op. Ze tonen hoe tijdperken in elkaar overgaan en hoe er soms vorderingen worden gemaakt naar bescheidenheid toe, maar hoe er meestal ook terugval is in hoogmoed of nederigheid. De weg naar bescheidenheid verloopt moeizaam voor mensen. Op het ogenblik ziet het er zelfs zeer somber uit…

In deze brochure zullen de meeste personen en hun ideeën zeer beknopt weergegeven worden. Allicht zal daarom niet alles voor iedereen even duidelijk zijn, maar dat is ook niet nodig. Belangrijker dan de afzonderlijke weetjes is de grote lijn van het ("grote") verhaal en de filosofische wijsheid die er hopelijk overtuigend uit blijkt.

1. Vernederende hoogmoed in middeleeuws Gent (van Sint-Baafsabdij tot Sint-Baafskathedraal)

detail uit het eerste panoramisch zicht op Gent (1534, bewaard in het Stam)

1.1. Middeleeuwen van ca. 600 tot 1400

Sint-Baafsabdij – groei van een stad

Gent is nooit een grote Romeinse nederzetting geweest, zoals Londen, Parijs of Cambridge. Het is wel – ooit - een economisch leidende wereldstad geweest en het heeft meerdere periodes gekend van grote intellectuele activiteit. Je kan er een filosofische wandeling uitstippelen die de filosofische thema's ter sprake brengt vertrekkend van de mannen (pas in de 21e eeuw ook vrouwen) wier nadenken historische sporen heeft achtergelaten.

De oorsprong van Gent ligt bij de stichting van twee abdijen in de 7e eeuw, Blandinium of de Sint-Pietersabdij, op de getuigeheuvel Blandijn ingesloten door een Leie-arm en de Schelde, en Ganda of de Sint-Baafsabdij, nabij een kleine nederzetting aan de samenvloeiing van Leie en Schelde. Wat later smeltten een militaire nederzetting (het Gravensteen) en een handelsnederzetting (tussen Zandberg, Kalandeberg en Reep) samen tot een stad, die een eerste omwalling kreeg rond 1100 en een tweede rond 1300 (waarbij de beide abdijen binnen de stad kwamen te liggen).
Gent werd in de 11e eeuw een internationaal centrum van wol- en lakenhandel en was gedurende enkele eeuwen de grootste stad van de Nederlanden en de tweede grootste van Noordwest-Europa (na Parijs). De beide abdijen behoorden tot de grootste, rijkste, invloedrijkste van de lage landen. Ze beconcurreerden elkaar, met Sint-Pieters meestal als winnaar (de eerste 5 graven van Vlaanderen werden er tussen 879 en 1035 begraven). In 1540 liet Karel V als strafmaatregel tegen de opstandige Gentenaars de Sint-Baafsabdij slopen en bouwde er een militaire versterking, het Spanjaardenkasteel. In de Sint-Pietersabdij werden de laatste monniken verdreven in 1796.

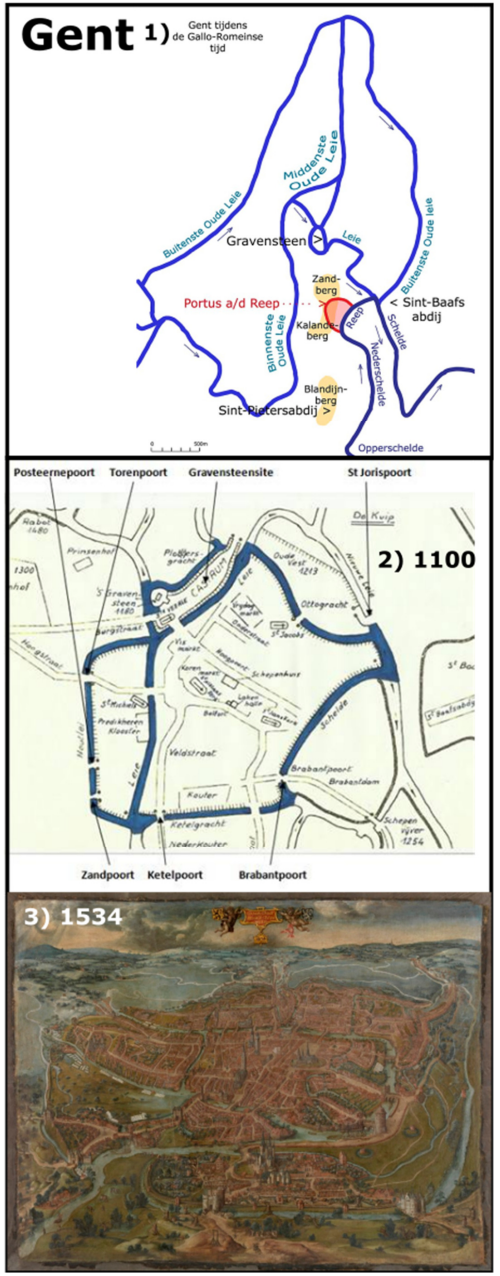

Sint-Baafsabdij, panoramisch zicht van 1534

Sint-Pietersabdij, in Flandria Illustrata, 1641 (de nieuwe barokke kerk was in feite nog niet voltooid)

Geleerde Gentse monniken, hun scholen en boeken

De beide Gentse abdijen waren centra van hoogstaande intellectuele activiteit, met bibliotheek, scriptorium en met abdijschool. Hun reputatie was groot.
De jongste zoon van Karel de Grote, Lodewijk de Vrome, stelde de geleerde schrijver Einhard (ca. 770-840), opgeleid in de befaamde abdij van Fulda en leerling van Alcuinus van York, in 815 aan tot lekenabt van Sint-Pieters en in 819 tot lekenabt van Sint-Baafs.
De Gentse abdijen speelden vaak een rol in bewegingen van monastieke vernieuwing. Zo namen ze rond 950 de regel van Benedictus aan en droegen die uit naar abdijen in Trier en naar de Mont-St-Michel. De hervorming van Cluny, gestart rond 900, werd in Sint-Pieters ingevoerd in 1117 en van daaruit overgebracht naar de abdij van Egmont, de oudste Hollandse abdij.
Onder abt Wido (rond 980) was de abdijschool van Sint-Pieters beroemd in Europa. Zo vroeg de

kathedraalschool van Reims aan Gent om leerlingen op te nemen (het hoofd van Reims was Gerbert van Aurillac, later paus Silvester II, die de Arabische wiskunde in Europa invoerde).
Het belang van de beide abdijen blijkt vooral uit de talrijke manuscripten die ooit aanwezig waren in hun bibliotheken, of er zelfs geschreven werden.

De bibliotheken zullen vooral christelijke teksten hebben bevat: liturgische en theologische werken en heiligenlevens (van echte of fictieve heiligen).Enkele vroege bewaarde manuscripten zijn:

- Hiëronymus, *Epistola 147,* 6de of 7de eeuw, Sint-Pietersabdij (nu universiteitsbib Gent)
- *Antiphonarium Blandiniensis,* 8ste eeuw, Sint-Baafsabdij (Koninklijke bibliotheek Brussel)
- *Evangeliarium van Sint–Livinus,* 9de eeuw, Sint-Baafsabdij (nu St-Baafskathedraal Gent)
- Augustinus, *Confessiones,* 10de eeuw, Sint-Pietersabdij (Bibliothèque Nationale de France).

De Sint-Pietersabdij dankte haar roem vooral aan haar handschriften van auteurs uit de Grieks-Romeinse oudheid. Abt Wichard (tot 1050) kende Grieks, wat toen zeer uitzonderlijk was.
Er was een handschrift met teksten van de (bij het epicurisme aanleunende) dichter Horatius, dat verloren gegaan is. Gentse manuscripten van Sallustius bevinden zich nu in Oxford en in het Vaticaan. Een manuscript met tekst van de Romeinse blijspeldichter Terentius (200-150 vóór onze tijdrekening) van rond 1050 (nu in Leiden) wordt beschouwd als het eerste gotisch geschrift in Europa (de gotische letters waren smaller en eenvoudiger dan de zogenaamde karolingische minuskel, zodat het schrijven vlugger ging en er minder perkament nodig was). In de marge werden in de 12e eeuw door meerdere lezers commentaren genoteerd, wat wijst op een rijke intellectuele cultuur in de abdij.
De Sint-Baafsabdij bezat een commentaar van Chalcidius (filosoof uit de 4e eeuw) op Plato's *Timaeus* (nu in het Vaticaan). Chalcidius' vertaling van deze dialoog was eeuwenlang de enige uitgebreide tekst van Plato die de westerse christenen kenden.

In de 12e eeuw was er een grote productie, vooral van kerkelijke werken en encyclopedieën. De beide abdijen bezaten een exemplaar van de encyclopedie van Isidorus van Sevilla (560-636).
Tegelijkertijd werden er in Sint-Pieters originele literaire werken tot stand gebracht. Het Latijnse dierenepos *Ysengrinus*, geschreven rond 1148 en de basis van de verhalen over *Den Vos Reynaerde*, is waarschijnlijk geschreven door een monnik uit de Sint-Pietersabdij. De abdij wordt in elk geval genoemd in het epos. Tussen 1183 en 1190 schreef Chrétien van Troyes, de grondlegger van de verhalen rond koning Arthur, in de abdij de eerste graalroman, *Perceval ou le Cont du Graal.*

In de 13e eeuw beschikte de Sint-Baafsabdij over het originele exemplaar (autograaf) van het *Liber Floridus*, een encyclopedie in het begin van de 12e eeuw geschreven door Lambertus, een kanunnik aan de Onze-Lieve-Vrouwekerk van Sint-Omaars. Hij kopieerde bekende encyclopedisten zoals Isidorus van Sevilla en Beda Venerabilis. De inhoudstafel telt 161 hoofdstukken, over geschie-

kaart van Europa in Liber Floridus

denis, theologie en natuurwetenschappen. Er zijn vele afbeeldingen van dieren en planten. Het boek heeft grote waarde voor de geschiedenis van de cartografie. Het bevat meerdere kaarten van het type *mappae mundi*, met vooral een moraliserende en didactische functie. Algemeen wordt aangenomen dat de oudste kaart van Europa zich in het *Liber Floridus* bevindt.
Het *Liber Floridus* bevat ook een vroege versie van Anselmus van Canturbury's *Cur homo Deus*, een verhandeling over de reden waarom God mens is geworden. Anselmus behoort tot een eerste golf van rationele benadering van het christelijk geloof. Hij is vooral bekend om zijn godsbewijs, dat sinds Kant het ontologisch godsbewijs wordt genoemd.
Na de opheffing van de Sint-Baafsabdij werd het *Liber Floridus* bewaard in de Sint-Baafskathedraal. Na de Franse Revolutie werd het handschrift geconfisqueerd en werd het opgenomen in de collectie van de Gentse Stadsbibliotheek, die later omgevormd werd tot de Gentse Universiteitsbibliotheek, waar het manuscript zich nog steeds bevindt.

Vanaf 1200 kwamen er in de steden bedelorden, zoals de dominicanen (in het Pand – zie p. 27) en de franciscanen (op de plaats van het huidige justitiepaleis). Er ontstonden scholen in de steden, los van een abdij, die hier en daar uitgroeiden tot universiteiten. Abdijen verloren hun status als belangrijkste producenten, verspreiders en bewaarders van boeken. Scriptoria verdwenen en bibliotheken werden vaak verwaarloosd. Er zijn uit deze periode veel minder manuscripten uit Gent bewaard.
De Sint-Baafsabdij had een commentaar op de brieven van Paulus door Petrus Lombardus, die in de 12e eeuw les gaf aan de school van Notre Dame in Parijs en wiens *Sententies* het theologisch handboek bij uitstek was van de 13e tot de 16e eeuw (het manuscript bevindt zich in de Gentse universiteitsbibliotheek).

Na 1350 nam de productie van manuscripten weer toe.
Jan Bernier de Fayt, die studeerde aan de Parijse universiteit en werkzaam was aan het pauselijk hof in Avignon, werd abt van Sint-Baafs. Hij schreef in 1346 voor paus Clemens VI de ethica van Aristoteles over. Hij is verder bekend van preken tegen de sekte van geselaars in Avignon.

De bibliotheek van Sint-Baafs werd na 1540 bewaard in de Sint-Baafskathedraal. Die van Sint-Pieters werd tijdens de beeldenstormen van 1566 en 1578-1584 zwaar geplunderd.
Na de Franse Revolutie werd de Sint-Pietersabdij opgeheven en de manuscripten raakten verspreid. Een groot aantal werd genationaliseerd om de bibliotheken van de *Écoles Centrales* te bevoorraden. Na 1804 werden de opgeëiste manuscripten aan het lokale bestuur overgedragen. De Baudelokapel werd een stadsbibliotheek.
Na de oprichting van de Rijksuniversiteit Gent (1817) werd het beheer van de bibliotheek overgedragen aan de universiteit. Bij dit alles werd een grote rol gespeeld door Karel Van Hulthem (die verder in de tuin van de Baudelo een botanische tuin oprichtte - ook hier kwamen de eerste planten uit abdijen, bv. een buxus van de kapucijnen). De eigen collectie boeken liet de ongetrouwde, kinderloze Van Hultem na aan de staat (nu in de Koninklijke Bib. Brussel).
Eind jaren 1930 werden de stadsbibliotheek en de universiteitsbibliotheek gesplitst, en in 1942 verhuisden de manuscripten naar de nieuwe Boekentoren aan de Rozier.

Baudelokapel als universiteitsbibliotheek

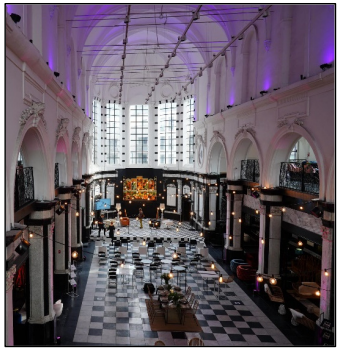
Van kapel naar bibliotheek …naar Holy Food Market (2017) …naar evenementenruimte (2020)

De christelijke filosofie: hoogmoed en nederigheid

De christelijke religie is niet een leer van, maar wel over Jezus van Nazareth, waarvan de basis gelegd werd door zijn eerste volgelingen, die probeerden hun ontgoocheling over zijn terdoodveroordeling te boven te komen en beweerden dat hij uit de dood was opgestaan. Paulus van Tarsus zorgde voor een eerste systematische uiteenzetting en voor een organisatie van de eerste kerk. De leer combineert de laagste nederigheid met de hoogste hoogmoed.

De christelijke leer is absoluut waar, want ze komt rechtstreeks van de (enige) godheid die de wereld heeft geschapen: God heeft zich geopenbaard, niet alleen door profeten te begeesteren, maar door zelf, in de gedaante van Jezus van Nazareth, op de wereld te verschijnen en te prediken. Meerdere helleense denkers hebben de leer systematisch uitgewerkt en zij die daarbij door God geïnspireerd werden, zijn de heilige kerkvaders (met Augustinus als de bekendste), die heftig strijd voerden tegen de concurrenten geïnspireerd door de duivel. De mens moet nederig het gezag van deze meesters aanvaarden en wordt beloond door de zekerheid van absolute kennis. Ook om kennis van de wereld te hebben, moeten we gewoon te rade gaan bij enkele gezaghebbende schrijvers, zoals Galenus voor de geneeskunde of Ptolemaeüs voor de astronomie. Van de filosofen krijgen in het begin alleen Plato en zijn volgelingen (de neoplatonisten) enig krediet: hun immateriële (vormen)wereld kan wel ingepast worden in het christendom.

Het unieke van de christelijke religie (voor alle andere godsdiensten een onbegrijpelijke aberratie) is dat, uit liefde voor zijn schepsel de mens, de volmaakte, geestelijke godheid zich vernederd heeft door een lichamelijke, sterfelijke mens te worden (als Jezus, God de Zoon) en zo de mens de mogelijkheid biedt om deel te hebben aan de goddelijkheid. De kern van het christelijk geloof is immers dat Jezus van Nazareth gestorven is en uit de dood is herrezen en dat Hij zal terugkeren om ook zijn gelovige volgelingen uit de dood te doen opstaan, zodat ze kunnen leven in het hernieuwde paradijs op aarde, een plaats zonder enig lijden en zonder dood. Een meer spiritualistische interpretatie stelt dat het Koninkrijk Gods niet op aarde gerealiseerd zal worden, maar te situeren valt in een niet-materiële hemel, waar de geredden het grootste geluk (de hoogste zaligheid) zullen ervaren door het eeuwigdurend aanschouwen van God. In beide visies ligt het doel van de mens niet in het leven zoals we het hier en nu beleven.
Op aarde moet de mens lijden, zoals God zelf heeft geleden aan het kruis van Jezus. Niet enkel de misdaad is slecht, maar reeds het verlangen: *Gij hebt gehoord, dat er gezegd is: Gij zult geen echtbreuk plegen. Maar Ik zeg u: Al wie naar een vrouw kijkt om haar te begeren, heeft in zijn*

hart al echtbreuk met haar gepleegd (*evangelie van Mattheüs*, 5, 27-28). Genot, zeker het seksuele genot, moet als een verlokking door de duivel, vermeden worden, desnoods door zichzelf te geselen. De beloning ligt in een eeuwig leven vol zaligheid: *Zalig de armen van geest, want aan hen behoort het Rijk der hemelen. Zalig de treurenden, want zij zullen getroost worden* (*Mattheüs*, 5, 3-4). De vernedering is ook in het samenleven met anderen nastrevenswaardig.

De christelijke geschriften vermelden, zoals elke religie, de gulden regel: *Alles, wat gij wilt dat de mensen voor u doen, doet dat ook voor hen. Dat is Wet en Profeten* (*Mattheüs*, 7, 12). De andere formulering, *Gij zult uw naaste beminnen als uzelf* (*Marcus*, 12, 31), toont duidelijker de consequentie: bescheidenheid, in zover mensen gelijkvrij moeten zijn, d.w.z. gelijke middelen moeten hebben. De eerste christenen pasten dit toe: *Allen die het geloof hadden aangenomen, waren eensgezind en bezaten alles gemeenschappelijk; ze waren gewoon hun bezittingen en goederen te verkopen en die onder allen te verdelen naar ieders behoefte* (*Handelingen van de Apostelen*, 2, 44-45). Deze handeling betreft enkel de christenen onderling en regelt niet de verhouding tussen christenen en de anderen, waar nederigheid het kernwoord is.
Voor Jezus is de gulden regel slechts de wet van de oude profeten, die hij *niet wil opheffen*, maar toch wil *vervullen*. Hij vult – opnieuw een unicum onder de religies - de traditionele moraal aan met een moraal van zelfvernedering: *Als iemand u op de ene wang slaat, keert hem ook de andere toe; en als iemand uw bovenkleed van u afneemt, belet hem niet ook uw onderkleed te nemen* (*evangelie van Lucas*, 6,29). Opnieuw zal deze nederigheid beloond worden met het hoogste loon, de zaligheid: *Bemint uw vijanden en bidt voor wie u vervolgen, opdat gij kinderen moogt worden van uw Vader in de hemel, die immers de zon laat opgaan over slechten en goeden en het laat regenen over rechtvaardigen en onrechtvaardigen. Want als gij bemint die u beminnen, wat voor recht op loon hebt gij dan?* (*Mattheüs*, 5, 45-46).
De maatschappelijke ongelijkheid moet gerespecteerd worden: *Zijt gij als slaaf geroepen, laat het u niet verdrieten; en zelfs als gij vrij kunt worden, blijf dan toch liever slaaf. Want de christenslaaf is een vrijgelatene van de Heer* (*Paulus' eerste brief aan de Korintiërs*, 7, 21-22). Ook de vrouw moet haar plaats kennen: *Een man hoeft zijn hoofd niet te bedekken, want hij is Gods evenbeeld en een afstraling van zijn heerlijkheid, terwijl de vrouw weer de glorie is van haar man. De man is niet genomen uit de vrouw, maar de vrouw uit de man, en de man is niet geschapen om de vrouw, maar de vrouw om de man*. (*Paulus' eerste brief aan de Korintiërs*, 11, 7-9). Het is niet verwonderlijk dat het christendom vooral bij slaven en bij vrouwen zijn eerste succes kent, juist omdat in het latere leven de posities omgekeerd zullen zijn: *de laatsten zullen de eersten en de eersten de laatsten zijn* (*Mattheüs*, 20, 16). In het aardse leven is de samenleving een door God geschapen en dus harmonisch geheel waar iedereen zijn vaste plaats heeft en moet behouden. Het christendom versterkt de ongelijkheid van de coöperatieve hiërarchie van de meeste traditionele samenlevingen. De graaf is de baas in Vlaanderen en moet gehoorzaamd worden.
De heerser en de rijken kunnen aan liefdadigheid doen, en geld geven om te zorgen voor armen en zieken (soms was deze gift een boete; zo bouwde in 1363 de familie Rijm in Gent een godshuis omdat een lid iemand van de familie Alijn had vermoord: huis van Alijn aan de Kraanlei, nu museum). Of dat hen zal helpen om in de hemel terecht te komen, is niet zeker. Volgens sommigen heeft God alles op voorhand gepredestineerd: iemand is uitverkoren tot zaligheid of niet, en het verrichten van goede werken kan daar niets aan veranderen.

Vanaf 1200 blijkt deze filosofie te eng voor een samenleving die door nieuwe technische mogelijkheden een groei meemaakt en waarin steden weer tot bloei komen: het aardse leven eist meer ruimte. Via de Arabische filosofie wordt de filosoof Aristoteles ontdekt. Probleem is wel dat die geen onsterfelijke ziel aanvaardt.
De grote Aristotelische filosoof Ibn Rushd (in het Latijn Averroës, 1126-1198) verdedigt een pantheïsme, waarin de wereld eeuwig is en de individuele ziel sterfelijk, zonder opstanding van

de doden. Het atheïsme ligt op de loer. De filosofen in de pas ontstane universiteiten gaan de discussie aan, met excommunicaties heen en weer. De patristiek (filosofie van de kerkvaders) wordt vervangen door de scholastiek (filosofie van de universitaire lesgevers).
In Gent ontstaat geen universiteit. Oxford en Parijs worden de grote intellectuele centra.
Er is één Gentenaar die in deze evolutie een aanzienlijke rol heeft gespeeld.

Hendrik van Gent (ca. 1217-1293)

Hendrik (Goethals?) werd geboren in de Muide te Gent in 1217. Na studies in zijn thuisstad ging hij naar Keulen in de leer bij Albert de Grote, die ook de meest gezaghebbende scholasticus Thomas van Aquino (1225 – 1274) opleidde. Hendrik keerde eerst terug naar Gent, werd in 1267 kanunnik in Doornik, in 1277 diaken in Brugge en in 1278 diaken in Doornik. Tussen 1276 en 1292 werkte hij als invloedrijk magister in de theologie aan de Sorbonne, de universiteit in Parijs. Hij kreeg er de eretitel van *Doctor solemnis*. Hij stierf in Doornik of Parijs in 1293.

Hendrik bevindt zich in het kamp van de tegenstanders van Averroës. In 1277 maakt hij, met o.a. de bisschop van Parijs, deel uit van de commissie die 219 stellingen van het averroïsme veroordeelt.
Hendrik behoudt meer dan Thomas van Aquino elementen van Plato. Hij stelt dat de dingen slechts één wezen hebben en dus ook de Drievuldigheid (vader, zoon, geest) tot een wezen herleid moet worden. Het lichaam ziet Hendrik als een deel van de substantie van de ziel, die door de innige band met het lichaam wint aan perfectie. Deze stelling levert hem op zijn beurt een vermaning op. Inquisiteur Simon de Val wijst hem terecht in 1286: *de heer Simon nam mij apart en hij zei: "wij wensen en schrijven je voor dat je in het openbaar zult verkondigen dat in de mens meerdere substantiële vormen bestaan, en niet alleen één redelijke ziel. Dit moet in het vervolg voor de studenten duidelijk zijn." Dreigend voegde hij eraan toe dat dit duidelijk en openlijk moest gebeuren, omdat hij niemand spaarde als het om geloofszaken ging.*
Geld beschouwt Hendrik als een meetinstrument om ruil te vergemakkelijken. Geld mag dus geen doel op zich worden en woeker is dan ook verboden.

1.2 Renaissance, humanisme en reformatie (ca. 1400-1600)

Pieter de Keyserestraat

Deze straat (naast zwembad van Eyck) is genoemd naar Pieter de Keysere, één van de eerste drukkers in Gent.

Geleerde Gentse drukkers

Boekdrukkunst en handschriften

In Europa werd de uitvinding van het drukken met losse letters gedaan in 1439 door de Duitse

Johannes Gutenberg. De uitvinding zou zich relatief vlug verspreiden. In 1473 startte Dirk Martens een eerste atelier in Aalst. Later werkte hij afwisselend in Antwerpen en in Leuven.
Uiteraard verdwenen de handgeschreven boeken niet eensklaps. Vele humanisten werkten nog met manuscripten. Het handgeschreven boek werd vooral een luxeproduct.

In Gent bouwden twee abten in deze tijd een indrukwekkende privécollectie uit van manuscripten.
De eerste was Filips I Conrault, abt van Sint-Pieters tussen 1444 en 1471, die vooral historische handschriften liet schrijven, niet alleen een geschiedenis van de Sint-Bertijnsabdij te Sint-Omaars, maar ook een geschiedenis over Troje en over Rome. Hij was verder de opdrachtgever voor het schilderij *De zeven sacramenten* van Rogier Van der Weyden (nu in het museum schone kunsten van Antwerpen).
Nog luxueuzer was de verzameling van Rafaël de Mercatel, onwettige zoon van de Bourgondische hertog Filips de goede. Hij studeerde aan de Sorbonne te Parijs, werd benedictijn in de Sint-Pietersabdij en later abt, in 1463 van de Sint-Pietersabdij van Oudenburg en in 1478 van de Gentse Sint-Baafsabdij. Hij liet een tachtigtal handschriften maken in Brugge en Gent, soms afgeschreven van gedrukte boeken. Vele van deze werken werden versierd met prachtige miniaturen. De collectie had een sterke humanistische inslag: in plaats van christelijke onderwerpen kwamen vooral klassieke auteurs aan bod (bv. Plutarchus, Herodotus), Italiaanse humanisten, filosofie, moraal, geneeskunde, natuurwetenschappen. Hij bezat een manuscript met werken van de Italiaanse filosoof Ficino (1433-1499), die de Aristoteles van de scholastici links liet liggen en teruggreep naar Plato. Een ander manuscript bevat uiteenzettingen van Aristoteles door Pietro d'Abano, een filosoof die in het begin van de 14e eeuw natuurfilosofie doceerde in Padua en die als ketter werd veroordeeld omdat hij zich rationalistisch opstelde tegenover het bovennatuurlijke en de opstanding van Christus verklaarde als schijndood. De meeste manuscripten van Mercatel worden nu bewaard in de Gentse universiteitsbibliotheek en kunnen bekeken worden op de website van de bibliotheek.

miniatuur uit "Expositio problematum Aristotelis" van Pietro d'Abano

In Gent waren er vanaf 1500 meerdere drukkers actief. Veelal waren drukkers vooraanstaande humanisten die hun drukkerijen openstelden voor bijeenkomsten van geleerden en kunstenaars.

Enkele Gentse drukkers

Arend de Keysere, gestorven in 1490, was de eerste drukker in Gent. Van de gekende producten zijn er 13 aflaten, 9 theologische werken, 5 officiële drukken (hij was officieel stadsdrukker in Gent) en één filosofisch werk, *De troost van de filosofie* van Boëthius (*De consolatione philosophie, ten trooste, leeringhe ende confoorte aller menschen*). Dit laatste werk, aangeduid als *De Gentse Boëthius*, bevat naast de Latijnse tekst twee Nederlandse vertalingen, één in dichtvorm en één in proza, en een commentaar (waarschijnlijkste de uitgebreidste ooit). De auteur is onbekend, maar was waarschijnlijk verbonden aan de Sint-Veerlekerk (de kerk nabij het Gravensteen, afgebroken in 1581).

Boëthius (rond 500) was een christelijk filosoof die nog volop in de heidense antieke cultuur was geworteld. Hij vertaalde Plato en Aristoteles in het Latijn. Toen hij door Theodorik de Grote gevangen werd gezet op beschuldiging van verraad, schreef hij zijn *Troost,* waarin hij filosofeert over het lot en de goddelijke voorzienigheid. De filosofie die hem komt troosten is een vrouw, met *in haar rechterhand boeken, in haar linkerhand een scepter*. Op de miniaturen van de Gentse editie houdt Filosofie enkel een boek in de hand.
De uitgave van *Tractatus de periculis circa sacramentum eucharistie contingentibus,* een werkje van Thomas van Aquino (nu in Gentse universiteitsbibliotheek) is waarschijnlijk het eerste gedrukt boekje in Gent, tussen 1484 en 1487.

Robert de Keysere: zie p. 24 en 25.

Pieter de Keysere was boekbinder en boekverkoper, en van 1516 tot 1547 drukker. Hij was ook eigenaar van een papiermolen. Hij is vooral bekend door de uitgave in 1524 van het eerste Gentse stadsgezicht.

Joos Lambrecht (1491-1556 of 1557) was een schoolmeester en begon pas in 1536 te drukken, tegenover het stadhuis. In 1545 kocht hij een huis in de Onderstraat. Daarnaast was hij ook dichter, filoloog, grafisch kunstenaar, lettersnijder en zegelgraveerder.
Hij is bekend geworden door zijn *Nederlandsche spellynghe* (1550), dat een van de eerste boeken over de Nederlandse spelling is.
Hij kreeg moeilijkheden vanwege zijn sympathie voor de nieuwe religieuze denkbeelden en verkocht in 1553 zijn drukkerij om naar de Duitse stad Wesel te verhuizen.
De stad Gent houdt zijn nagedachtenis in ere met de Joos Lambrechtstraat, nabij de Zuiderbegraafplaats, uitkomend op de De Pintelaan.

Enkele boeken gedrukt in Gent:

Boëthius, *Troost van de filosofie*
Arend De Keysere (ca. 1485)

Erasmus, *Concio de puero*
Robert De Keysere (1511)

Erasmus, *brieven*
Joos Lambrecht (1536)

Joost Bade (Jodocus Badius) is allicht de gekendste "Gentse" drukker, mede omdat hij niet daar, maar in Parijs werkzaam was. Hij was afkomstig uit Asse, studeerde eerst in Gent bij de Broeders

van het Gemene Leven (de Hiëronymieten) en later in Italië. Hij werd één van de belangrijkste drukkers in Parijs. Tussen 1501 en 1530 drukte Badius zo'n 775 werken, vooral klassieke werken (Cicero, Horatius, Salustius), naast werk van de toenmalige humanistische schrijvers, zoals (vooral het vroege) werk van Erasmus.

De boekdrukkunst zorgde voor een relatief snelle verspreiding van een nieuwe intellectuele stroming, het humanisme. Het humanisme was vooral een zaak van onafhankelijke geleerden, schoolmeesters, drukkers en van gewone burgers, zoals de Rederijkers (zie p. 23).
Aan de universiteiten bleef de oude filosofie, steunend op Aristoteles, toonaangevend. Hierbij valt ook een Gentenaar te vermelden.

Jan Dullaert (ca 1489-1513)

Jan Dullaert was een augustijnermonnik, die werd geboren in Gent en op zijn veertiende ging studeren aan de Parijse universiteit. Hij werd er docent, verbonden aan het College van Beauvais.
Zijn werk bestaat uit commentaren op Aristoteles.
Wat de universalia betreft, neemt hij een realistisch standpunt in (en dus geen nominalistisch): abstracte begrippen zoals “de cirkel” of “de goedheid” zijn meer dan louter een naam die mensen geven aan concrete toestanden, het zijn reëel bestaande dingen.
Eén van zijn leerlingen was de Spanjaard Juan Vives (1493-1540), die een belangrijk humanist zal worden, bevriend met Erasmus en Thomas More.

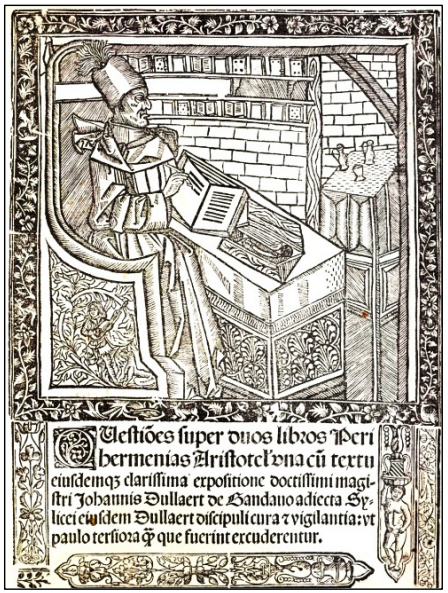
Queſtiões ſuper octos libros Peri
hermenias Ariſtotel'vna cũ textu
eiuſdemq; clariſſima expoſitione doctiſſimi magi-
ſtri Johannis Dullaert de Gandauo adiecta Sy-
licei eiuſdem Dullaert diſcipuli cura & vigilantia: vt
paulo terſiora q̃ que fuerint emendentur.

Dullaert, Quaestiones super octo libros phisicorum Aristotelis necnon super libros de celo et mundo.

Juan Vives en armenzorg

IOANNIS
LODOVICI VIVIS
VALENTINI
DE SVBVENTIONE PAVPERVM,
LIBRI II.
Prior, De subuentione priuata, quid
vnumquemq; facere oporteat.
Alter, De subuentione publica, quid
ciuitatem deceat.
Additæ sunt Annotationculæ in calce libri, ad explicandos
aliquot difficiliores locos. Habes etiam Indicem in fine.
Bib. Soc. Coll. Rom. Soc Jesu
Vtus me genuit.
LVGDVNI,
Ex officina Melchioris & Gaſparis Trechſel Fratrum,
ANNO M. D. XXXII.

Vives verbleef vooral in Brugge en Oxford (waar hij Grieks doceerde) en verder in Brussel en Leuven. De nieuwe tijdgeest blijkt uit zijn *De subventione pauperum* (1526), dat werd geschreven voor het stadsbestuur van Brugge.
De traditionele kerkelijke armenzorg op parochieniveau, met vooral aalmoezen, moet vervangen worden door een lokaal en centraal armenbeleid, waarbij precies wordt omschreven wie steun verdient. Wie geen vaardigheden heeft, moet scholing krijgen. Vives’ voorstel blijft natuurlijk liefdadigheid, bepleit op basis van de bijbel, en blijft mijlenver van de oplossing die Thomas More voorstelt in zijn *Utopia* (zie p. 26).
Karel V verplichtte in zijn Edict van 1531 dat de steden een Gemene Beurs moesten inrichten. Gent besliste in 1535 om de armenzorg te herstructureren. In vergelijking met andere vroegmoderne steden bezat Gent een degelijk stelsel van openbare ondersteuning.

De humanistische renaissancefilosofie: eerste kritiek op christelijke nederigheid

Rond 1400 nam de welvaart in bepaalde regio’s voor bepaalde elites toe, in de Italiaanse steden reeds in de 14e eeuw, in de Noord-Europese regio’s in de 15e eeuw (zo maakte Gent de bloeiperiode van de Bourgondiërs mee). Er ontstond een handelskapitalisme. De landadel bleef rijk en machtig, maar er kwamen rijke patriciërs, terwijl de massa arm bleef. Armoede werd een groot probleem om op te lossen (denk aan de *enclosures* in Engeland, het omvormen van gemeenschappelijke gronden tot privé-eigendom, waardoor het aantal werklozen en bedelaars steeg). De filosofie was toe aan een upgrade.
De humanisten vinden dat de middeleeuwse christelijke filosofie de mens te nederig maakt, en dit in drie opzichten:

1) er is meer dan de kennis die je aanvaardt op gezagsbasis; de individuele mens kan zelf op zoek gaan naar nieuwe bronnen van kennis
2) er is nog iets anders dan God en zijn hemel; de mens kan ook zijn aards bestaan waardevol beleven
3) er is nog iets anders dan de groep met vaststaande relaties en regels; de individuele mens heeft op zich waarde en de individuen moeten onderling hun relaties regelen.

Om deze upgrade te realiseren moeten filosofen niet van nul beginnen. Ze richten zich tot de filosofen die schreven vóór het christendom allesoverheersend werd en zorgen voor een renaissance van de Grieks-Romeinse denkers, vooral Plato (in plaats van de Aristoteles van de scholastici), de stoïcijnen (zoals Cicero), de sceptici.
Eén antieke school volgt een afwijkend parcours: het epicurisme. De humanist Poggio Bracciolini herontdekt in 1417 *Over de natuur* van de Romeinse epicurist Lucretius. De aantrekkingskracht van het epicurisme is de radicaliteit: het bestaan van een niet-materiële substantie en van goden wordt eenvoudigweg ontkend. Deze denkwijze oefent grote invloed uit, maar schrikt de meesten toch af en kan nog niet openlijk geuit worden. Het epicurisme steekt wel in het begin van de 16e eeuw de kop op in twee tegengestelde morele werken, *De heerser* (1513) van Machiavelli, waarin moraal enkel een vergelijking is van de positieve en negatieve gevolgen van een handeling (een gelukscalculus), en *Utopia* (1516) van Thomas More, waarin moraal als sociaal contract neerkomt op de consequent doorgedachte gulden regel en dus op gelijkvrijheid. Er zijn in deze tijd een aantal revolutionaire opstanden, maar Mores oplossing van het armoedeprobleem haalt het niet. De liefdadigheid wordt wel deels georganiseerd door de overheid, zoals Vives bepleitte (zie p. 17).

Het protestantisme is een poging om in deze nieuwe individu-gerichte cultuur het christendom te redden door het te reformeren (hervormen): het geloof wordt een zaak van individuele studie, maar dan wel enkel van de bijbel en de christelijke auteurs. Het resultaat is een streng christendom, waarin angst voor verdoemenis samengaat met grote godsvrucht en (vooral in het calvinisme) grote werkijver. Het krijgt steun van bevolkingsgroepen die protesteren tegen de sociale ongelijkheid (cfr. de Duitse boerenopstanden), maar de meeste leidende denkers kiezen de kant van de bestaande maatschappelijke orde (Luther veroordeelt de boerenopstanden).

Jan Palfijnstraat

Deze straat is genoemd naar de geneesheer Jan Palfijn (1650-1730), afkomstig uit Kortrijk, die studeerde in Parijs en vanaf 1695 werkzaam was in Gent, aan de Heelkundige School van Gent en aan het ziekenhuis van de abdij van cisterciënzerinnen de Bijloke (het latere stedelijk ziekenhuis, met in 1982 de verhuis naar nieuwe gebouwen aan de Henri Dunantlaan).

Palfijn heeft een standbeeld op de site van de Bijloke en een plakkaat op de brug van de Ijzerlaan in de buurt. Het stedelijk ziekenhuis, opvolger van de Bijloke, draagt zijn naam.

Jan Palfijn (1650-1730)

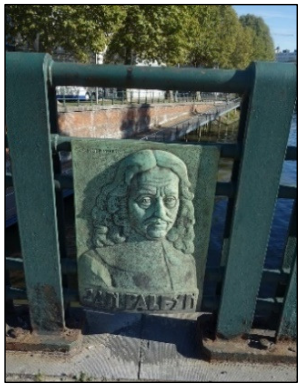

Palfijn is bekend geworden door de door hem ontworpen verlostang. Hij brak met de traditie om zijn uitvinding voor zich te houden en stelde zijn ontwerp voor aan de Academie van Wetenschappen te Parijs.
Palfijn was een geneesheer uit de moderne tijd, die niet meer nederig steunde op gezaghebbende bronnen (zoals Galenus), maar zelf lijken ontleedde. Hij moest als jongeman uit Kortrijk vluchten toen hij betrapt werd op het stelen van lijken. Deze ingesteldheid, om zelf te onderzoeken, kwam tot stand in de renaissance en humanistische periode.
In 1543 publiceerde Andreas Vesalius (1514-1564) het eerste complete boek over de menselijke anatomie, *Zeven boeken over de bouw van het menselijk lichaam.* In 1628 publiceerde de Engelse arts William Harvey de eerste volledige beschrijving van de menselijke bloedsomloop.

Kwaadham - huis Bob Carlier

In de samengevoegde huisjes uit de 18e eeuw op nr. 103 en 105 woonde Bob Carlier.

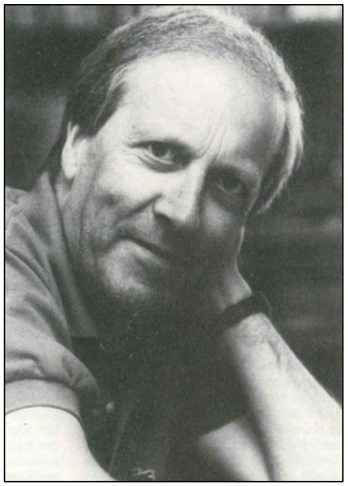

Bob Carlier (1931-1980)

Bob Carlier doceerde zedenleer en pedagogie aan de Rijksnormaalschool in Gent. Na het vertrek van moraalfilosoof en seksuoloog Jos Van Ussel in 1970 werd hij assistent in Jaap Kruithofs Seminarie voor Moraalfilosofie en Metafysica. Carlier hield er zich vooral bezig met onderzoek naar seksualiteit, relaties en ethiek.
Als homoseksueel richtte hij in 1969 mee de *Gentse Studentenwerkgroep Homofilie* op. Hij kwam ook op tv, zes maal, wat een grote bijdrage leverde aan de emancipatie van homo's en lesbiennes.

Ursulinenstraat en Zandberg – Gents "quartier latin"

De Ursulinenstraat noemde vroeger de Talboomstraat. De naam "Santberch" wordt reeds in 1064 aangetroffen. De eerste bewoners dreven hun vee naar de oevers van de Reep. Smalle paadjes evolueerden tot smalle steegjes met behoud van hun typerende naamgeving zoals de Erpelsteeg (erpel = gans), de Korte Koestraat (sinds 1942 Jan Palfijnstraat) en de Ridderstraat (vervorming van Runderstraat). In de 16e eeuw waren aan het plein een aantal Latijnse scholen gevestigd, die een belangrijke rol speelden bij de verspreiding van het humanisme.

Gentse humanistische schoolmeesters

Aanvankelijk waren de kloosterscholen van Sint-Baafs en Sint-Pieters toonaangevend. Na 1200 kwamen er kloosterscholen verbonden aan de nieuwe stedelijke orden, franciscanen (recoletten, vanaf 1226 in Gent, op de plaats waar nu het justitiepaleis is) en augustijnen (in Gent vanaf 1296, aan de Sint-Margrietstraat). Deze scholen waren gericht op de vorming van kloosterlingen.
Later kwamen er scholen in de stad waar onderwijs niet langer gericht was op een kerkelijke loopbaan, maar op een burgerlijke loopbaan.
Kinderen leerden lezen (maar minder schrijven) in zogenaamde kleine scholen. Nadien konden ze gaan naar een Latijnse school, waar Latijn ongeveer het enige vak was, later soms ook Grieks en Hebreeuws. De kwaliteit varieerde nogal. Soms werd er enkel een elementaire kennis van Latijn bijgebracht, gemengd met veel godsdienstonderricht, soms werden de 7 vrije kunsten onderwezen, samen met de eerste beginselen van filosofie en theologie. Meestal studeerde men af rond zijn veertiende. Sommigen gingen dan verder studeren aan de universiteit.
Leren was vooral van buiten leren en opzeggen tijdens de overhoringen. Lijfstraffen werden veelvuldig toegepast, zeker in de kleine scholen. Erasmus zal deze scholen hekelen, Bruegel maakte er de spotprent *De ezel op school* over.

Rond 1450 vestigden zich **Broeders van het Gemene Leven** in het huizenblok tussen Nederscheldestraat (nu Limburgstraat) en Wijdenaard (nu Bisdomplein), met o.a. het Gerard de Duivelsteen. Ze noemden zich Hiëronymieten en waren aanhangers van de Moderne Devotie, een spirituele beweging op het einde van de 14e eeuw gesticht door Geert Grote, waarbij leken in gemeenschap gingen leven om het geloof intenser en zuiverder te beleven, om (verwijzend naar een werk van één van de broeders, Thomas a Kempis) Christus te imiteren.
In 1460 richtten ze een Latijnse school op, die weldra ver buiten Gent befaamd werd. Vanaf 1535 begon de teloorgang van het klooster. In 1569 nam Cornelius Jansenius als bisschop van Gent het Hiëronymushuis over en vestigde er het nieuwe bisschoppelijke seminarie.
Ook de zusters van het Sint-Barbaraklooster aan de Ketelvest (nu jezuïetencollege) waren Zusters van het Gemene leven en hielden school.

Rond 1500 waren er 2 à 3 Latijnse scholen in Gent. Een ervan hoorde bij het kapittel van Sint-Veerle, de (verdwenen) kerk nabij het Gravensteen.
De drukker **Robert De Keysere** hield school in zijn huis *De lintworm* op de Korenlei (zie p. 24). Een van de leerlingen was Eligius van Hoecke.
Van Hoecke ging studeren in Parijs en werd er in 1496 Meester in de Wijsbegeerte. Later werd hij priester. In 1513 richtte hij een eigen school op *In de Roose* op de Zandberg. Deze school heeft enige beroemdheden gekend, zoals Carolus Clusius, de vertaler van het kruidboek van Dodoens, en Janssens (Jansenius), de eerste bisschop van Gent. In 1518 begon de ondermeester van Van Hoecke, **Joannes Lacteus**, met een eigen school.
In de Ursulinenstraat was er vanaf 1545 de school van ingeweken Bruggeling **Johannes Otho** (ca. 1520-1581). Hij telde een hele reeks leerlingen wier namen nu onbekend zijn, maar die een naam hadden in de toenmalige humanistenwereld, zoals Karel Utenhove (zie p. 28). Omwille van zijn sympathie voor het protestantisme vluchtte Otho in 1557 naar Duisberg. In 1560 werd hij in Gent veroordeeld als ketter en zijn eigendommen werden in beslag genomen en openbaar verkocht. Otho onderwees het Latijn ook aan zijn dochter Johanna, in haar tijd een beroemde dichteres.
Het aantal Latijnse scholen was rond 1565 gestegen tot een zevental (volgens Guicciardini) of een twaalftal (volgens een zekere Van Campene).

In 1559 stichtte de humanistische abt van Sint-Pieters François Helfau(l)t (of d'Avroult) te Leuven in de Lange Bruel (nu Brouwersstraat) een college voor Gentse studenten.

Botermarkt - stadhuis en Sint-Jorishof

Het stadhuis kan gezien worden als een mooi symbool voor de overgang van de middeleeuwen (gotische bouwstijl) naar de reformatie en renaissance (renaissancestijl), maar dan wel met vertraging. Het oudste bovengronds bewaarde gedeelte van het stadhuis ligt midden in het complex, niet zichtbaar vanaf de straat. Het was het schepenhuis van de Keure, waarvan de bouw begon in 1482. Hier bevindt zich, op het verdiep, de huidige gemeenteraadszaal.
Tussen 1519 en 1539, toen de intellectuele renaissance ook in Vlaanderen reeds volop begonnen was, werd een nieuw schepenhuis van de Keure gebouwd op de hoek Botermarkt-Hoogpoort, maar nog in laatgotische stijl. Het bevat de Pacificatiezaal (waar in 1576 de Pacificatie van Gent werd afgekondigd) en de kapel, waar nu de trouwplechtigheden worden voltrokken. Pas toen dit gedeelte in 1580-1582 werd uitgebreid langs de Hoogpoort (de Bollaertskamer) gebruikte men de renaissance stijl. Het aansluitende conciërgegebouw dateert uit 1700.
Ook het schepenhuis van Gedele op de Botermarkt (links van het gotische deel) werd gebouwd in renaissancestijl (tussen 1595 en 1618), met de 3 soorten klassieke zuilen (onderaan de dorische zuilen, daarboven de ionische en bovenaan de corintische).
Op de Poeljemarkt is er nog een deel uit het midden van de 18e eeuw, de voormalige armenkamer, met elementen uit de rococostijl.
De openingsceremonie van de Gentse universiteit in 1817 had plaats in de Troonzaal.

Tegenover het stadhuis staat het Sint-Jorishof, daterend van 1470. Bij de restauratie in 1912 werd op de top een beeld van Sint-Joris geplaatst. Beeldhouwer was Geo Verbanck (1881-1961), van wie nog meerdere werken vermeld zullen worden (zie p.31, 33, 39 en 50). Kunstwerken in de openbare ruimte hebben zeer vaak een ideologisch-filosofische geladenheid.

Poeljemarkt en Emile Braunplein – kunst in de openbare ruimte

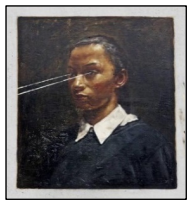

Op het timpaan van het gebouwtje naast het Belfort en tegen de Lakenhalle (de cipierswoning voor de voormalige stadsgevangenis in de kelder van de lakenhalle) is rond 1740 *De Mammelokker* gebeeldhouwd door bouwmeester David 't Kindt. Op het (verzonken) Emile Braunplein staat *De bron der geknielden*, een fontein van de Gentse beeldhouwer George Minne (1866-1941). Op de betonnen klokkentoren met de Klokke Roeland bevindt zich *De maagd*, een schilderij van de Gentse kunstenaar Michaël Borremans (°1963). In 2018 was er aan Klokke Roeland *For Whom II* te zien en te horen, een installatie van conceptueel kunstenaar Kris Martin (°1972): gedurende een dikke drie maanden klonk voor elke Gentenaar een zachte klokslag, terwijl op de lichtkrant "anoniem" verscheen, of de naam van een Gentenaar die daarvoor zich aan het SMAK had opgegeven en nadien een certificaat kreeg.

Filosofische kunstwerken

Vele kunstwerken, zeker die in de openbare ruimte, hebben een filosofische of levensbeschouwelijke vraagstelling, betekenis of boodschap: ze stellen vragen over kennisverwerving en de wereld, over goedleven of over samenleven en geven eventueel ook (suggesties voor) antwoorden.
Het *Lam Gods* van de gebroeders Van Eyck in de Gentse Sint-Baafskathedraal belijdt de christelijke leer, die zegt dat we vooral Christus moeten aanbidden om in de hemel (de bovenste panelen) te komen, maar verkondigt eveneens, als één van de eerste werken van de Vlaamse Renaissanceschilders (gekend als de Vlaamse Primitieven), dat ook de wereld en de natuur voldoende de moeite zijn om de rijkdom ervan in alle details weer te geven (de onderste panelen) en dat mensen individuen zijn die best trots mogen zijn (de buitenpanelen met de realistische portretten van opdrachtgevers Joos Vijd en zijn vrouw Elisabeth Borluut).
De Romeinse mythe van *De Mammelokker* roept op tot caritas (liefdadigheid), zoals de dochter haar gevangen vader in leven hield door hem de borst te geven.
Michaël Borremans wil zijn werk op de Poeljemarkt *voor zich laten spreken* en *wenst geen verdere commentaar te geven*. Dat is misschien maar goed ook.
Het werk van George Minne is symbolistisch en roept een religieuze sfeer op. De moderne hoogmoedige mens vergeet dat er meer is dan de vooruitgang door de vuile industrie en zou beter af en toe nederig op de knieën vallen. Minne sluit aan bij de schilders van de Latemse School, die het vuile industriële Gent inruilden voor het (toen nog) ongerepte platteland van Sint-Martens-Latem en Deurle, waar het leven nog eenvoudig was en de religie nog een plaats had.
Kris Martin noemt zijn werken een groot gevecht tegen de vergankelijkheid.

Ze bevatten vaak religieuze verwijzingen. Hij maakt in staal (een modern materiaal) een kader identiek aan het kader van het *Lam Gods*, hij boort een gat in een reusachtige kelk, hij sculpteert als een *memento mori* een klassieke schedel, maar wel gemodelleerd naar een scan van zijn eigen hoofd. In de expo *Une brève histoire de l'avenir* in het Louvre toonde hij een flap-board infobord (met roterende plaatjes, zoals op luchthavens of in treinstations) waar echter geen letters op stonden: de moderne mens weet niet meer waar hij heen moet gaan. Met zijn *For Whom II* wou Martin (volgens het SMAK, betrokken bij de installatie) een gebaar van verbondenheid stellen tussen alle culturen, leeftijden en sociale lagen in Gent. Hij wil ons doen stilstaan bij wat het betekent om vandaag samen te leven in een stad. Iedere burger krijgt dezelfde luttele tijd *of fame*.

kunstwerken van Kris Martin

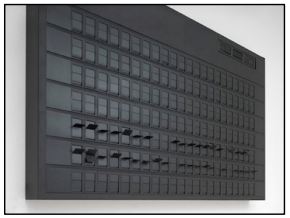

Dit alles maakt deze kunstwerken nog niet tot filosofie: de kunstenaar transcendeert de werkelijkheid (hij is vrij, hij mag zijn fantasie gebruiken), terwijl de filosoof rationeel te werk gaat en dus voor zijn stellingen argumenten moet geven die de toetsing met de werkelijkheid zo sterk mogelijk kunnen doorstaan (waarbij duidelijk is dat vele, misschien zelfs de meeste filosofische systemen in feite eerder artistiek zijn dan echt filosofisch: *se non è vero, è ben trovato*).
Soms wordt een kunstwerk om filosofisch-ideologische redenen gecanceld. Zo werd in 2020 een beeld van Geo Verbanck verwijderd: koning Leopold II (voorheen in parkje aan Benardstraat). Over deze antikolonialistische wokeness kan gediscussieerd worden. Moet ook niet een ander beeld van Verbanck, aan het postgebouw (zie p. 24), verwijderd worden?

Goudenleeuwplein - Huis de Fonteyne

Het huis op de hoek van de Stadhuisteeg en het Goudenleeuwplein werd gebouwd in 1539. Het is één van de oudste voorbeelden van de typisch Gentse renaissancestijl: de middeleeuwse trapgevel blijft behouden; het nieuwe ligt vooral in de uitwerking van topgevels en de versieringsmotieven. De naam van het huis wordt uitgebeeld in een basreliëf boven het middelste raam van de derde verdieping. Het huis wordt meestal beschouwd als gildehuis van de rederijkerskamer *De Fonteyne*, maar dat is niet zeker.

Rederijkers

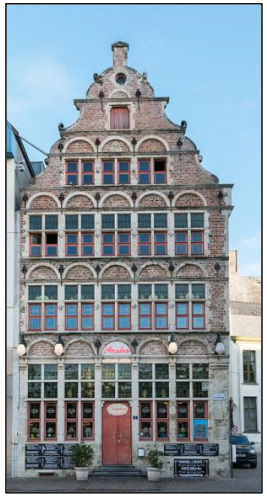

De rederijkerskamers waren verenigingen van burgers die zich toelegden op (allegorisch en komisch) toneel en lyriek. *De heilige Geest* in Brugge werd reeds gesticht in 1428, de oudste Gentse kamer, *De Fonteyne,* in 1448. Deze kamer wist ook buiten Gent een geprivilegieerde positie uit te bouwen als hoofdkamer in Vlaanderen. De kamers hielden wedstrijden, bekend als *Het landjuweel*.
De rederijkers discussieerden bij hun bijeenkomsten ook over actuele politieke en religieuze thema's. Die kwamen ook, vaak bedekt, aan bod in hun opvoeringen. Kort na het landjuweel van 1539 in Gent, met 19 gezelschappen uit Vlaanderen en Brabant, brak een opstand uit tegen Karel V. De opgevoerde spelen werden gedrukt door de bekende Gentse drukker Joos Lambrecht.
De 4 rederijkerskamers van Gent worden symbolisch voorgesteld in de gevel van de Nederlandse schouwburg op het Sint-Baafsplein, door vier standbeelden van mannen in 17de-eeuwse klederdracht.

Klein Turkije – Dürer in Gent

In de straat Klein Turkije (verbastering van Ter keien) is een plakkaat aangebracht dat herinnert aan het verblijf van de Duitse renaissanceschilder Albrecht Dürer (1471-1528) in Gent, van 9 tot 11 april 1521. Hij logeerde in het gildehuis van de kruideniers.
Hij bezoekt de kathedraal en noemt het Lam Gods *een allermooist, hoogst belangrijk schilderij.* Hij vermeldt in zijn reisverslag verder de brug over de Lieve nabij het Gravensteen, waar van 1297 tot 1585 misdadigers werden onthoofd. Bij zijn bezoek aan het nieuwe grafelijk kasteel Het Prinsenhof maakt hij een tekening van de leeuwen. Gent is waarlijk *mooi en een wonderbaarlijke stad.*
Rond 1502 had Dürer de Filosofie afgebeeld als vrouw, met zowel een boek als een scepter in de hand. De afgebeelde filosofen zijn Plato, Cicero, Ptolemeüs en Albert de Grote. In de hoeken blazen de 4 temperamenten (lichaamsappen).
Dürer tekende ook een portret van Erasmus (waar die laatste niet blij mee was) en maakte een gravure van Erasmus.

Filosofia, volgens Dürer

Dürer: een leeuw uit het Gentse Prinsenhof en tweemaal Erasmus

Korenmarkt - café Damberd, postgebouw

Op huisnummer 18 is er het Damberd, een huis dat teruggaat tot de 13e eeuw en waar vanaf 1750 ononderbroken een café gevestigd is, vanaf 1978 zeer gekend als jazzcafé. Hier hield de Brusselse socialistische schrijver Jacob Kats (1804-1886) in de jaren 1830 meetings om de sociale strijd aan te wakkeren.

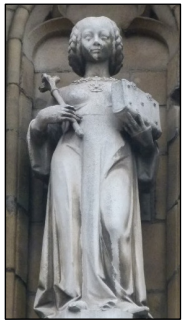

Op de hoek met de Sint-Michielsbrug stond de stadsgevangenis, het Chastelet. Tussen 1719 en 1897 was er het Pakhuis, waar in 1817 de faculteit geneeskunde werd ondergebracht. Vanaf 1905 is er het postgebouw (nu winkelcentrum).
In de rechtervleugel langs de Korenmarkt staan 5 beelden die de werelddelen symboliseren, gekapt door Geo Verbanck. Het boek als attribuut is voorbehouden aan Europa, die meteen de scepter mag dragen. Dat maakt Europa gelijk aan Vrouwe Filosofie bij Boëthius (zie p. 16) en Dürer. Vóór 1960 rechtvaardigde de superioriteit van de westerse wijsheid het kolonialisme.

Korennlei - Huis de Lintworm

Vanaf ca 1200 stond hier een romaans steen opgetrokken uit Doornikse steen, waarnaar enkel nog de onderbouw en de in 1909 herbouwde zijgevels verwijzen. Volgens archiefstukken werd in 1662 op de behouden romaanse onderbouw een traditionele bak- en zandstenen trapgevel opgericht, in de loop van de 19de eeuw verbouwd tot lijstgevel, verhoogd met één verdieping.
In dit huis woonde Robert de Keysere, één van de vele drukkers actief in Gent tijdens de 16e eeuw. Hij kocht het huis in 1500, verkocht het in 1508 en kocht het weer terug in 1513.
In februari 1517 schrijft de Keyser aan Erasmus: *dat ik me energiek met het recht bezighoud, is niet zo verwonderlijk gezien het feit dat de Gentenaren op het ogenblik bijna bevroren zijn. Nooit heb ik me meer geschaamd voor mijn naam en mijn grote huis dan nu, nu ik al sinds drie*

jaar niemand heb kunnen vinden om het met mij te delen. Een van mijn vrienden werd weggerukt door het lot dat ons allen wacht, zoals men zegt, een ander wordt nu zo gestoken en gekweld door de koude dat ik helemaal alleen in mijn lege Lynx woon en me in mijn armoede troost zoals een slak in zijn huisje.

Robert de Keysere, vriend van Erasmus

De Keysere werd in Gent geboren vóór 1470. Hij behaalde zijn diploma van magister in Parijs. Daarna opende hij in Gent een Latijnse school. In 1508 vestigde hij zich opnieuw in Parijs, waar hij een aantal boeken uitgaf. Hij had er contact met de bekende humanist Guillaume Budé. Vijf jaar later kwam hij terug naar Gent, kocht er zijn huis terug en vestigde er zich als drukker.
In 1511 drukte hij *Concio de puero Jesu* (volledige titel: *Voordracht uit te spreken door een jongen over de jongen Jezus in de school die onlangs door Colet in Londen is gesticht*), een werk van Erasmus, met wie Robert de Keysere bevriend was. Hij nam daarin een brief op die Erasmus hem had geschreven in 1503. Een fragment:
Ga door, beste Robert, in de prachtige en - naar mijn oordeel - de goden meest welgevallige taak de jeugd van Gent het zuivere Latijn te leren dat hen toegang zal verlenen tot de mooiste takken van wetenschap. Laat je door het geklets van afgunstige lieden net zo min storen als een mug een olifant stoort, ja, laten zij je door hun gekef meer en meer aanvuren. Het is goed door je voortreffelijkheid sommige mensen te ergeren. Ik verbaas me nog altijd en ik betreur het dat je ons zo plotseling hebt verlaten. En het bedroefde mijn gastheer, die grote bewondering heeft voor mensen als jij, nog veel meer. Ik heb aan mijn kennissen hier de opstellen van je leerlingen laten lezen, maar ik kon er hooguit een enkeling van overtuigen dat zij door kinderen gemaakt waren.
In 1516 begon de Keysere Grieks te studeren. Pogingen om leraar te worden aan het Drietalig college in Leuven en om een universiteit op te richten in Doornik mislukten.

Erasmus' Gentse kennissen

Erasmus van Rotterdam heeft zeker meerdere keren in Gent verbleven, maar nooit voor lange tijd. Waar hij juist logeerde, is niet duidelijk. In een brief van 1514 schrijft hij: *Nauwelijks was ik uit een herberg, ongeveer halverwege tussen Roeselare en Gent, vertrokken, of mijn paard schrok van een paar lappen die op de weg rondslingerden. Ik verdraaide het onderste gedeelte van mijn wervelkolom zó dat ik het plotseling moest uitschreeuwen van de pijn. Daar stond ik dan, tussen de akkers, met alleen maar een kille, primitieve herberg en met nog ruim negen kilometer te gaan naar Gent. Ik kwam in Gent aan, steeg van mijn paard en ging de kamer binnen. Daar brak de pijn in alle hevigheid door. Ik bleef enige dagen in Gent, omdat mijn vrienden mij tegenhielden en het ongemak me dat aanraadde. Ik ben nog niet helemaal genezen. Ik heb hier de president van Vlaanderen ontmoet en twee schepenen, Anton Clava en de Willem Waele. De Keysere en sommige anderen had ik al eerder leren kennen.*
Anton Colve (in het Latijn Clava) was een humanist afkomstig van Brugge, die studeerde in Ferrara en zich bewoog in de humanistische kringen in Brugge. Als jurist van de Raad van Vlaanderen (het hoogste politiek rechtscollege van graafschap Vlaanderen, met vanaf 1407 het Gravensteen als zetel) verhuisde hij naar Gent. Hij trad herhaaldelijk op als bemiddelaar tussen de Erasmus en zijn Gentse bewonderaars. Onder de Gentse correspondenten van Erasmus vinden we een karmeliet (Arnold Bost), een kartuizer (Lieven van den Sande, in het latijn Ammonius, die hem vraagt *aan de boorden van de Leie te komen wonen*) en de abt van Sint-Baafsabdij Lieven Hugenoys (aan wie Erasmus vraagt een manuscript van Hiëronymus toegestuurd te krijgen, of anders het te mogen komen inkijken als hij op doorreis is naar Brugge). Eén van de leerlingen van

Erasmus in Leuven was de Gentenaar Lieven Algoet, die in 1520 door Erasmus in dienst werd genomen als secretaris-boodschapper en werd *behandeld als een zoon, niet als een bediende*. Een andere favoriete leerling van Erasmus was eveneens een Gentenaar, Karel Utenhove (ca. 1500-1580), die tijdens een Europareis bij Erasmus in Bazel logeerde. Erasmus maakte hem één van de hoofdpersonages van de samenspraak over *Het bikkelspel*.

Erasmus, Thomas More en Epicurus: bescheiden filosofen

Erasmus (1466 of 1469-1536) was in zijn tijd de bekendste humanist en schrijver.
Hij wou de kennis van het klassiek Latijn (i.p.v. het barbaars middeleeuws Latijn), maar ook van het klassiek Grieks op hoger peil brengen door pedagogische werken, zoals *Adagia* (spreekwoorden) en *Colloquia* (samenspraken), waarin hij eveneens zijn visie op leven en samenleving verwerkte. Het zuiveren van de christelijke basisteksten (Griekse uitgave van het Nieuw testament en van het werk van Hiëronymus) leidde tot een nieuwe interpretatie, die de vernedering van de mens deels opheft: devoot leven betekent niet droefgeestig leven, want de nadruk op zondigheid moet vervangen worden door nadruk op de vergeving door God.
Erasmus spotte met zogezegde wijzen en anderen die een te hoge dunk hebben van zichzelf (*Lof der zotheid*) en gaf kritiek op de bestaande kerkelijke en universitaire instellingen, maar wees de theologie van Luther af (*De vrije* wil). Zijn strijd tegen vernedering blijkt ook uit zijn pacifisme.
In *De klacht van de vrede* neemt Erasmus afstand van wie zich hoger acht omwille van zijn nationaliteit. In hun menselijkheid zijn de mensen gelijk aan elkaar: *De Engelsen verachten de Fransen om geen andere reden dan omdat ze Fransen zijn. Men heeft een hekel aan de Schotten, omdat ze Schotten zijn. De Duitser ligt overhoop met de Fransman en alle twee bestrijden ze de Spanjaard. Wat kan er slechter zijn dan volken die elkaar bestrijden alleen omdat ze andere namen hebben? Er zijn zoveel zaken die hen tot elkaar zouden moeten brengen. Waarom zijn ze als mensen niet welwillend tegenover hun medemensen?*
Hoewel hij christen bleef, koesterde Erasmus een ideaal van Epicurus: niet hoogmoedig rijkdom of roem vergaren, maar filosoferend genieten van het gezelschap van vrienden bij een (relatief) eenvoudige maaltijd in een lieflijke tuin (zoals hij er een beschrijft in *Een goddelijk festijn,* en zoals hij er op het einde van zijn leven een kreeg van zijn uitgever Froben in Bazel). Pas echter bij zijn vriend Thomas More (als filosoof, niet als politicus) komt bescheidenheid volledig aan bod.

De Engelse humanist en politicus **Thomas More** (1478-1535) verbleef in 1515 voor een diplomatieke missie in Brugge en bezocht toen ook Antwerpen, Mechelen en Brussel. Een bezoek aan Gent is mogelijk, maar niet gedocumenteerd.
In deze periode schreef hij het grootste stuk van zijn *Utopia*, dat eind december 1516 gedrukt werd door Dirk Maertens in Leuven. Het was een sensatie. Zo schrijft Antonius Clava op 6 februari 1517 vanuit Gent aan Erasmus: *Ik verlang naar dat vrolijke boek van Thomas More over het onbekende eiland Utopia, dat ik elk ogenblik verwacht, want ik droeg een mij bekende boekhandelaar op het me zo snel mogelijk te bezorgen*.
Utopia wordt meestal weggezet als *vrolijk boek* dat we niet ernstig moeten nemen. Er zijn in het werk inderdaad een reeks ironische elementen, zoals de namen (de verteller is Hythlodaeus of praatjesmaker), maar de ernstige ondertoon kan niet ontkend worden. De kritiek op de sociale ongelijkheid in Engeland en het onrechtvaardige beleid terzake (in deel 1, het tafelgesprek bij kardinaal Morton) is maar al te realistisch, wat ook Mores alternatief, alle ernst verleent. Dit alternatief van bescheidenheid, het sobere samenleven op basis van gelijkheid (beschreven in deel 2, Hythlodaeus' reisverslag), is een humanistische (erasmiaanse) terugkeer naar het oorspronkelijk christendom. Het overstijgt echter het christendom en dat maakt het modern. More verwijst naar de heidense filosoof Plato. Het is duidelijk dat More ook de moraal van de – al even

ernstige – Epicurus kende en die (zonder bronvermelding) overnam als moreel kader van de Utopiërs (die wel het epicuristisch atheïsme niet tolereren). Dit betekent de start van de overheersende richting binnen de moderne ethiek, die vanuit een gelukscalculus de gulden regel als basis van een sociaal contract aanneemt en zo de opheffing van de ongelijkheid als basiswaarde stelt (in tegenstelling tot een tweede lijn in de moderne ethiek, die, vertrekkend van Machiavelli, de strijd om de macht centraal stelt). Utopia is zeker een *vrolijk boek*, maar – zoals Mores vriend Erasmus duidelijk had gemaakt – *al lachend zegt de zot de waarheid*.

Onderbergen - het Pand (voormalig klooster dominicanen)

De dominicanen (of predikheren) vestigden zich in Gent in 1228 en bouwden het *Utenhovegasthuis* naast de Sint-Michielskerk om tot een klooster en kerk (1240). De bibliotheek bevond zich sinds 1473 op de verdieping van de westvleugel.
De dominicanen speelden een belangrijke rol in de bestrijding van de reformatie, in Gent tevergeefs: de calvinisten kwamen in 1578 aan de macht.
Tussen juni 1580 en september 1584 biedt het Pand onderdak aan een Theologisch Athenaeum voor de opleiding van protestantse predikanten. Nadien kwamen de dominicanen terug.
In 1796 werd het klooster opgeheven. In 1854 vestigden de opnieuw toegelaten dominicanen zich in de voormalige abdij van het Rijke Gasthuis aan de Holstraat en de Hoogstraat.
De kerk in Onderbergen werd afgebroken in 1860. Tot 1955 werden de kloosterkamers bewoond door behoeftige arbeidersgezinnen. Sinds 1963 is de UGent de eigenaar. Er werd een vleugel aan de straat afgebroken en de andere werden gerestaureerd.

Protestantisme in Gent

Het protestantisme ontstaat in 1517, als **Luther** 99 stellingen aan een kerkdeur spijkert. Net als Erasmus heeft hij kritiek op de kerk en stelt hij de bijbel centraal, maar bij Erasmus *weegt het menselijke zwaarder dan het goddelijke*. De gelovige moet, tegen de humanistische hoogmoed in, nederig zijn lot leggen in Gods hand, die beslist aan wie hij genade schenkt. Het lezen van de bijbel doe je pas *als de nederige wanhoop in jou is neergedaald*.
Onmiddellijk verspreidde het protestantisme zich in Vlaanderen en vond ook in Gent een culturele en intellectuele voedingsbodem. De kerk en de overheid bestreden de nieuwe godsdienst met geweld. Al in 1520 deed de Raad van Vlaanderen op het plein vóór het Gravensteen de boeken van Luther verbranden. In 1551 en 1559 moesten hier de Wederdopers hun geloof herroepen.

In de doorgang van de Donkere Poort (Prinsenhof) hangt een plakkaat met de namen van verbrande of onthoofde protestanten. De enige vermelde vouw werd levend begraven.

Ook hooggeplaatsten hadden sympathie voor de nieuwe godsdienst, zoals bv. **Karel Utenhove** (ca. 1500-1580), behorend tot één van de meest vooraanstaande families van Gent en leerling van Erasmus. In het najaar van 1556 trok hij uit vrees voor de inquisitie met zijn zonen naar Parijs. Nadat hij naar Gent was teruggekeerd, werd hij in 1569 voor de Raad van Beroerten gedaagd (de uitzonderingsrechtbank van Alva ter bestrijding van ketterij en opstand tegen de Spaanse overheerser) en vluchtte naar Düsseldorf.
Karel Utenhove, de zoon (1536-1600), was een tijd secretaris van de Franse ambassadeur in Londen. Hij speelde een rol in de Gentse politiek, maar ging niet mee in het radicalisme van de Gentse calvinisten (zie onderaan deze pagina) en verkoos regelmatig om in het buitenland te blijven, o.a. in Keulen, waar hij zijn laatste jaren doorbracht. Hij was een gerespecteerde geleerde en dichter, en een taalfenomeen, met kennis van Nederlands, Duits, Engels, Frans, Italiaans, Latijn, Grieks, Chaldeeuws en Hebreeuws.

De dominicanen waren zeer actief bij de bestrijding van de reformatie. **Joannes Van den Bundere**, in het Gentse klooster tussen 1505 en 1556, gaf meerdere werken uit met de weerlegging van protestantse stellingen. De dominicanen werden gemachtigd om de teksten van de Rederijkers te censureren.

Executieplaatsen: Sint-Veerleplein, met rechts het Gravensteen – onthoofding op de Lievebrug

Vele protestanten weken uit naar Londen. In de jaren 1560 nam de protestantse prediking toe. Op 22 augustus 1566 raasde de Beeldenstorm over Gent. 25 kloosters, 8 kerken en 10 hospitalen werden aangevallen. Onder andere de rijke bibliotheken van de kloosters en abdijen werden grotendeels vernietigd. Zo werd op 22 augustus 1566 de complete bibliotheek van het dominicanenklooster in de Leie gegooid, waarna men droogvoets de oversteek kon maken. Het Lam Gods bleef gespaard: katholieken hadden het altaarstuk paneel per paneel in de klokkentoren getakeld om het daar te verbergen.
In 1567 arriveerde Alva, die een sterke repressie tegen de opstandelingen invoerde (de Bloedraad). In 1576 werd in het Gentse stadhuis de Pacificatie van Gent gesloten: de katholieke edelen, voornamelijk van het Zuiden, en de protestantse edelen, voornamelijk uit het Noorden, sloten een bestand.
In 1577 pleegde het revolutionaire Comité van Achtienmannen een staatsgreep, onder leiding van Frans van Ryhove en Jan van Hembyse. Gent werd omgevormd tot een Calvinistische Republiek. Er werd sterk geageerd tegen de katholieken en er woedde opnieuw een beeldenstorm. Een aantal bedelmonniken werden beschuldigd van sodomie. Na foltering in het Gravensteen werden 3 minderbroeders en 5 augustijnen schuldig bevonden en verbrand op de Vrijdagmarkt.
Het calvinistisch stadsbestuur schafte het bisschoppelijk seminarie af en installeerde in 1578 in de refter van het karmelietenklooster een Latijnse School voor de opleiding van protestantse predikers. In 1580 breidde de Latijnse School uit en verhuisde naar het dominicanerklooster in Onderbergen. De school kon op de belangstelling rekenen van geleerden van de universiteit van Leiden en Heidelberg, die in Gent theologie, ethiek, fysica en filosofie kwamen doceren.

Aan het hoofd van de school stond de theocraat **Petrus Datheen** (ca. 1531-1588). Datheen stelde dat de overheid partij moest kiezen voor de ware godsdienst en dat dientengevolge een protestantse overheid geen rooms-katholieke kerken hoefde te tolereren, een stelling die hem in conflict bracht met de tolerante Willem van Oranje.
In september 1584 gaf het belegerde en uitgehongerde Gent zich over aan de nieuwe Spaanse landvoogd Farnese. De protestantse professoren kregen nog een laatste wedde uitbetaald en verlieten Gent. In beslag genomen goederen en kloosters werden teruggegeven aan de katholieken en de dominicanen namen hun plek in Het Pand en in de inquisitie snel terug op.
De protestanten in de heroverde katholieke gewesten kregen twee jaar de tijd om zich terug te trekken. Ongeveer 15.000 personen trokken weg uit Gent, meer dan één derde van de bevolking, waaronder velen uit de financiële en intellectuele elite.

Enkele geleerde Gentenaars uitgeweken naar Nederland

Cornelis De Rekenaere werd geboren in Gent in 1562 en was er drukker aan het Goudenleeuwplein van 1581 tot 1584. In 1589 trok hij naar Amsterdam, waar hij rector van het Collegium werd. Hij stierf in Dordrecht in 1624.
Naast Latijnse gedichten schreef hij in het Vlaams *De eerlicke inkomste van onzen ghenadighen ende geduchten heere Francoys van Vranckrijke, in zijne vermaerde hoofdstad van Ghendt, den 20 april 1582.*

Jodocus Hondius werd geboren in Wakken in 1563 en bracht zijn jeugd door in Gent. In 1584 vluchtte hij naar Londen. Vanaf 1593 verbleef hij in Amsterdam.
Hij maakte carrière als cartograaf en werd vooral bekend als uitgever van de atlassen van Gerard Mercator. Zijn zoon Henricus Hondius publiceerde in 1641 een gekende plattegrond van Gent.

Pieter Van den Keere werd geboren in Gent in 1571. In 1584 vluchtte zijn familie naar London. Vanaf 1593 was hij in Amsterdam. Hij werd de schoonbroer van Hondius. Hij was eveneens een belangrijk cartograaf.

Daniël Heins werd geboren in Gent in 1580. Zijn ouders vluchtten naar Nederland, waar hij rechten studeerde in Leiden en er universiteitsbibliothecaris werd. Hij stierf er in 1655.
Hij maakte carrière als uitgever van klassieke teksten, maar ook als dichter. Hij was bevriend met de filosoof Hugo de Groot, een belangrijk modern denker, die de sociaal contracttheorie aannam en schreef over internationaal (maritiem) recht.

Daniël Heins

1.3. Contraformatie versus verlichting (ca 1600-1800)

Jezuïeten en jansenisten

De katholieke kerk verdedigde zich tegen de reformatie, niet enkel door een bloedige strijd tegen de nieuwe denkrichtingen, maar ook door interne hervormingen: de contrareformatie, met start tijdens het concilie gehouden te Trente van 1545 tot 1563. De hervormingen waren organisatorisch (bv. nieuwe bisdommen), maar ook spiritueel. Belangrijk was de stichting van een nieuwe priesterorde door Ignatius van Loyola in 1534 te Parijs, de jezuïeten.
Hun grote concurrenten werden de volgelingen van **Jansenius** (1585-1638), bisschop in Ieper en grondlegger van een hernieuwingsbeweging die teruggrijpt naar Augustinus: de mens is slecht, enkel door God te redden. Je zou het jansenisme kunnen zien als een soort katholiek calvinisme, een leer die de predestinatie verdedigt en dus de rol van de vrije wil voor de redding van de ziel afwijst. Jansenius is tegen te veel wereldlijke macht voor de kerk en pleit voor ascetische wereldverwerping. Een belangrijke filosoof die aanleunt bij deze beweging is Blaise Pascal.

Voldersstraat - voormalig klooster en kerk jezuïeten

In Gent komen de eerste jezuïeten aan op vraag van het stadsbestuur in 1591. Ze verblijven in het Hof van der Veere, een pand op de hoek van de Voldersstraat en de Korte Meer, waar voorheen de calvinistische leider Jan van Hembyse woonde. Het jaar daarop verwierven ze met financiële steun van de stad het aanpalende Sersandershof om in die gebouwen een college te starten. In 1606 startten ze de bouw van een kerk, de neogotische Sint-Lievenskerk. In de jaren 1623-1631 bouwden ze hun klooster.
In 1773 werd de orde afgeschaft door Jozef II. Hun kerk werd gesloopt in 1801. Bij de stichting van de universiteit werd het klooster omgevormd tot een neoclassicistisch complex voor de Letteren en Wijsbegeerte.
In 1814 werd de orde van de jezuïeten hersteld. Ze verkregen het refugium van de Bernardinessenabdij van Oost-Eeklo, gelegen aan de Posteernestraat (vanaf 1956 de kunstschool Sint-Lucas). Voor hun college kregen ze in 1833 het klooster St-Barbara van de zusters Augustinessen in de Savaanstraat, waar nu nog het college is (maar zonder paters).

voormalige kerk en klooster jezuïeten (Fl. Illustrata)

Het monument voor de slachtoffers WO I op de hoek van de Voldersstraat en de Sint-Niklaasstraat is van Geo Verbanck. Filosofische vraag erbij: is nationalisme de gevaarlijkste ideologie?

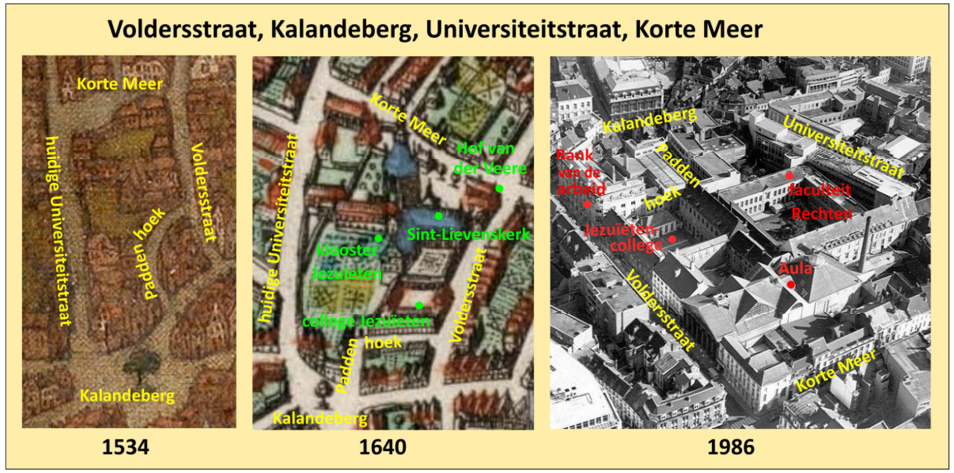

In de Voldersstraat zijn ook twee gebouwen die verwijzen naar perioden die later in deze wandeling aan bod zullen komen: de Aula en de Bank van de Arbeid.

Voldersstraat – Aula

Toen er in 1817 een universiteit kwam in Gent (zie p. 44), wou het stadsbestuur een prestigieuze zaal voor de instelling. Op de plaats van de afgebroken kerk van de jezuïeten werd de Aula gebouwd, naar een ontwerp van de jonge Gentse architect Lodewijk Roelandt, geïnspireerd op het Pantheon te Rome (de start van een grootse carrière, met o.a. het ontwerp van de Gentse opera en het gerechtsgebouw). De acht zuilen waren afkomstig van de vroegere infirmerie van de Sint-Pietersabdij.

Gent heeft veel brede, bijna onoverschouwbare pleinen die dit prachtige gebouw waardig had kunnen sieren, schrijft Johanna Schopenhauer (moeder van de filosoof). *Een deel van een voormalig jezuïetenklooster fungeerde als fundament en zo staat het uiteindelijk in een straat die niet bepaald de breedste is van Gent, in plaats van ergens waar men de volledige façade in antieke stijl had kunnen overschouwen.*

Het voorziene fronton, met Leie en Schelde in de uithoeken en Minerva (Athena, godin der wijsheid) in het midden, werd nooit uitgevoerd (het gerechtsgebouw kreeg in 1961 wel een fronton, in 1953 gebeeldhouwd door Geo Verbanck).

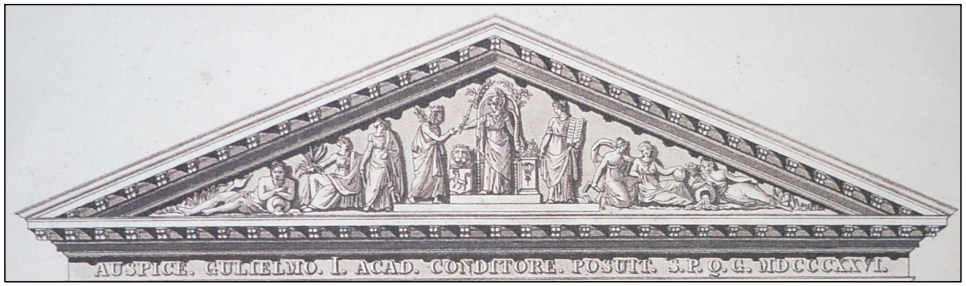

De muurschilderingen in de traphal van de Aula

In de hal zijn bustes van o.a. Erasmus (zie p. 26), François Huet (p. 47) en Julius Mac Leod (p. 55). Tussen 1858 en 1881 werd de traphal van de Aula gedecoreerd met een reeks muurschilderingen, door 3 kunstenaars, Louis De Taeye (1822-1890), Victor Lagye (1825-1896) en Alfred Cluysenaar (1837-1902).

De 4 faculteiten worden allegorisch afgebeeld:

- de Wetenschap als een Egyptische dame
- de Geneeskunde als een Arabische dame
- het Recht getooid als een Romeinse dame
- de Wijsbegeerte als een Grieks-Romeinse dame: *Filosofia – met schrift, maar zonder scepter.*

Op het plafond: *De wetten van het universum ondervraagd door de wetenschap* en *De wetenschap leidt de mens tot God.*

Op de muren wordt de cultuurgeschiedenis uitgebeeld met volgende taferelen:

- *De theocratie of Mozes het volk de tafelen van de wet aanbiedend*
- *Griekenland of de filosofie* (met opvallend veel vrouwen: zie afbeelding p. 70-71; er is enige gelijkenis met Rafaëls *School van Athene* in het Vaticaan)
- *De eenmaking van het Romeinse Rijk of de uitroeiing van het druïdendom*
- *De komst van het christendom*
- *De vestiging van het dogma van de Heilige Drievuldigheid*
- *De middeleeuwen of de strijd tussen het pausdom en het keizerrijk*
- *De reformatie en de renaissance*
- *De nieuwe tijd of de verklaring van de rechten van de mens*.

De iconografie werd mee ontwikkeld door de liberale vooruitgangsfilosoof Gustave Callier (zie p. 47). De basisidee is dat de rede zich steeds meer losmaakt van de religie, wat leidt tot een liberale samenleving. Amper vijftien jaar na hun voltooiing waren de taferelen al onderhevig aan degradatie door vochtproblemen.

Voldersstraat - voormalig college jezuïeten

In 1658-1665 bouwden de jezuïeten nabij hun klooster een school in renaissancistische-barokke stijl, op de hoek van Voldersstraat en Paddenhoek.

Na de opheffing van de orde was het gebouw in het bezit van de rechtelijke macht, de universiteit (ingenieurs, later instituut lichamelijke opvoeding), de stad Gent (Emile Braunschool) en vanaf 1999 terug de universiteit (rechten).

Bank van de Arbeid en voormalig college jezuïeten

Voldersstraat - Bank van de Arbeid

De *Belgische Bank van de Arbeid* verwijst naar het hoogtepunt én de neergang van het "socialisme op zijn Gents" (zie p. 52). De bank werd opgericht in 1913 op initiatief van Edward Anseele als financiële instelling van de arbeidersbeweging, maar kwam in de problemen tijdens de crisis van de jaren 1930 en ging in 1935 failliet. De Belgische Staat kocht het gebouw voor *Het Bestuur der Registratie en Domeinen*. In 2011 kocht de stad Gent het pand als kantoorruimte voor het stadsontwikkelingsbedrijf Sogent.

Het neoclassicistisch bankgebouw werd na WO I gebouwd naar ontwerp van architect Oscar

Van de Voorde. Geo Verbanck zorgde voor vijf bas-reliëfs, met telkens een arbeider en een allegorische figuur, die de landbouw, mijnbouw, textiel-, metaal- en bouwnijverheid uitbeelden. De afgebeelde kinderen (putti) symboliseren de industrie, de handel, de scheepvaart, de wetenschap en de kunst.
De voormalige lokettenzaal (nu tentoonstellingsruimte van Sogent) is in art deco stijl.

Biezekapelstraat en Hoofdkerkstraat - voormalig seminarie

Eén van de organisatorische maatregelen van de katholieke contrareformatie was een hervorming en versterking van de bisschoppelijke structuren, met o.a. de oprichting van seminaries voor de vorming van priesters. Het bisdom Gent werd opgericht in 1559.
De eerste bisschop stichtte het eerste seminarie in 1569 in het klooster van de Hiëronymieten, gelegen in het Gerard de Duivelsteen.
In 1624 bouwde Antonius Triest een nieuw seminarie in de Biezekapelstraat (waar voorheen het Hof ten Bieze had gestaan), naar de plannen van Pieter Huyssens, de jezuïet die ook de nieuwe kerk van de Sint-Pietersabdij ontwierp. De huidige gebouwen dateren uit de 18de eeuw, tot stand gekomen door persoonlijke inzet van Philippus van der Noot en zijn neef Maximiliaan Van der Noot, beiden bisschop. Hun wapenschild werd in de gevel aangebracht.
Begin 20e eeuw werd een nieuw seminarie gebouwd aan de Reep (zie p. 43).

Sint-Baafsplein - Sint-Baafskathedraal

De Sint-Janskerk, daterend uit de 9e eeuw, werd in de loop van de 14e, 15e en 16e eeuw omgebouwd in de gotische stijl. Ongeveer in het midden van de 16e eeuw had het gebouw uiterlijk de vorm die het nu nog heeft. Bij de opheffing van de Sint-Baafsabdij werden de monniken geseculariseerd en kregen de titel van kanunnik. Hun kapittel ging over naar de Sint Janskerk die vanaf dan Sint-Baafskerk werd genoemd (en St-Baafskathedraal zodra Gent een bisdom werd).
In de kerk zijn er praalgraven van enkele bisschoppen uit de contrareformatie:

- op het dubbelgraf van Cornelius Jansenius (wiens eerste graftombe vernield werd tijdens de beeldenstorm) en Wilhelmus Lindanus (in de kapel van St-Ivo) lezen we: *hier geplaatst wegens de vele onverdroten inspanningen bij het onderzoeken en verklaren van gewijde geschriften. Dit graf bevat de as van 2 feniksen van het ware geloof. Zoals ze in het leven elkander liefhadden, zo is het ook in de dood: ze zijn niet gescheiden.*
- het grafmonument van Pieter Damant, met op zijn marmeren mantel taferelen uit het leven van Sint-Catharina (rond 300 in Alexandrië). Zij is de katholieke patrones van filosofen, zeer terecht: op haar 15e kende ze reeds alle werken van Plato uit het hoofd, en toen keizer Maxentius haar dwong haar christelijk geloof af te zweren, weigerde ze dat en overtuigde vijftig keizerlijke wijsgeren van de waarheid van het christelijk geloof. De keizer liet hen verbranden.

praalgraf Jansenius en Lindanus en hun grafstenen in de crypte daaronder

praalgraf Damant – verbranding bekeerde filosofen

- het praalgraf van Antonius Triest (in het koor achteraan links) werd nog tijdens zijn leven gebeeldhouwd door Hiëronymus Duquesnoy II (die tijdens zijn werkzaamheden in de kathedraal seks had met 2 jongens, waarvoor hij in 1654 verbrand werd op de Korenmarkt).

Praalgraven dienen om te pralen, zelden om in begraven te worden. Jansenius, Lindanus en Triest liggen begraven in de crypte en hebben daar elk een eigen grafplaat.
De kathedraal bevat, naast het Lam Gods, nog tal van andere kunstwerken, waarvan sommige aanleiding geven tot filosofische reflectie, zoals o.a.

- het gewaad in goudbrokaat van Lieven Hugenois: hoewel hij bevriend was met Erasmus, bleef hij toch een abt (van Sint-Baafs) die macht moest uitstralen.
- de preekstoel van Laurent Delvaux (midden in het schip rechts), met als centraal beeld *De Tijd onthult de Waarheid*: triomfeert uiteindelijk steeds de waarheid, en zo ja, wordt de waarheid soms niet te laat onthuld (denk aan de huidige noodzaak van inkrimping om het milieu te redden)?
- het neogotisch praalgraaf (vooraan rechts) van Hendrik Lambrecht (1848-1889), directeur van het seminarie, die in zijn laatste levensjaar nog bisschop werd en die ijverde voor een christelijke arbeidersbeweging (o.a. door oprichting van dagblad *Het Volk*): de neogotiek was de kunstrichting passend bij het neothomisme, bedoeld om de goddeloze socialistisch filosofie te dwarsbomen. Lambrecht ligt begraven in zijn geboortedorp Welden.

Geleerde (rijke) Gentse bisschoppen

Cornelius Jansenius (1510-1576)

In 1565 werd de eerste bisschop aangesteld, Cornelius Jansenius. Het betreft niet de bekende Cornelius Jansenius (1585-1638), die bisschop van Ieper was en het jansenisme uitwerkte (zie p. 30). Ook de Gentse Cornelis Jansen (1510-1576) was echter een intellectueel.
Geboren als zoon van een schepen van de stad Hulst, ging hij naar de Latijnse school van Eligius Hoeckarius in Gent en studeerde nadien theologie in Leuven, waar hij hoogleraar werd. Spaans vorst Filips stuurde hem naar het Concilie van Trente.
Jansenius was een van de beroemdste exegeten van de 16e eeuw, met als hoofdwerk *Commentariorum in suam Concordiam et totam historiam Evangelicam* (1572). Hij drong aan op de letterlijke interpretatie in plaats van de mystieke interpretatie en benadrukte het belang van de oorspronkelijke tekst en van een grondige studie van oosterse talen als steun voor een volledig begrip van de bijbel. Met zijn *Liber Ecclesiae Gandavensis* (1571) wilde hij meer eenheid krijgen in het bedienen van de sacramenten.

Wilhelmus Lindanus (1525-1588)

Afkomstig uit Dordrecht studeerde hij in Parijs en Leuven, doceerde theologie, werd inquisiteur in Friesland en bisschop van Roermond. In zijn laatste levensjaar werd hij nog bisschop van Gent.
In 1580 publiceerde hij een traktaat ter verdediging van de heiligenverering (die door de protestanten werd afgewezen).

Antonius Triest (1577-1657)

De contrareformatie kan in Gent mooi verduidelijkt worden door één van haar markantste figuren, Antonius Triest, afkomstig uit een rijke adellijke familie en vanaf 1620 bisschop van Gent.
Hij was een onvermoeibaar organisator, met visitatierondes in alle parochies en kloosters, en leverde inspanningen om het catechismusonderricht overal ingang te doen vinden, met hulp van de jezuïeten. Zelf had hij sympathie voor het jansenisme. In 1653 werd hij zelfs geschorst door de paus omdat hij de brief met de veroordeling van het jansenisme niet wou voorlezen. Onder druk van aartshertog Leopold verzoende hij zich toch met de paus. Maar naast woorden gebruikte hij evenzeer of zelfs meer beelden om het katholieke geloof te versterken. Hij gebruikte zijn rijkdom om de kathedraal luister te geven, met de installatie van een beiaard, de bouw van een koorafsluiting en een stenen gewelf boven het koor en de aanschaf van schilderijen door Rubens en Van Dyck. Hij liet een praalgraf voor zichzelf beeldhouwen. Zijn erfenis bestemde hij voor verdere verfraaiing van de kathedraal. Zo kwam er met zijn geld de barokke preekstoel, met een medaillon van Triest op de achterkant. De barokke esthetiek van de contraformatie wou de gelovigen imponeren en tonen hoe machtig de katholieke kerk was en bleef. Maar natuurlijk diende dat alles ook de eigen glorie en werd er veel geld voorbehouden voor de eigen genoegens.
Triest bezat een rijke kunstcollectie. Hij liet zich portretteren door o.a. Rubens, Van Dyck, Gaspard de Crayer. Hij liet een renaissanceverblijf bouwen in Ekkergem (waar een straat naar hem is genoemd), het Belvédère, met imposante tuinen en serres, die beroemd werden in heel Europa (hij werd beschermheer van de Confrérie Sainte-Dorothéa, een broederschap van hoveniers en plantenliefhebbers, opgericht in 1648 en daarmee de oudste tuinbouworganisatie van België en de tweede oudste van Europa). Ook het kasteel de Oude Kluis in Gentbrugge en kasteel Borgwal in Vurste gebruikte hij als buitenverblijf. Het verschil met de gewone mensen werd wat verzacht door liefdadigheid. Triest zorgde voor brooduitdelingen en steunde de Berg van barmhartigheid met een gratiskas: *hier leent men den aermen oock sonder interest.* Triests wapenschild prijkt nog steeds boven de deur van dit pandjeshuis in de Abrahamstraat.

Triest door Van Dyck (ca. 1630) / met zijn broer kapucijn, David Teniers II(1652) / praalgraf

De Belvédère in Ekkergem (Sanderus, 1640) / Oude Kluis in Gentbrugge / Borgwal in Vurste

Gent in de 17e en 18e eeuw

De contrareformatie kende in Gent, en ruimer in het door Spanje en later door Oostenrijk overheerste Vlaanderen, een groot succes. Gent werd nog meer dan vroeger een kloosterstad, met in 1625 13 mannenkloosters en 25 vrouwenkloosters.
Nieuwe ontwikkelingen in het denken – het ontstaan van de moderne filosofie – kwamen elders tot stand en hadden weinig invloed in Vlaanderen. De Leuvense filosoof Arnold Geulincx (1624-1669), beïnvloed door Descartes, moest uitwijken naar Nederland. De Franse Verlichtingsfilosofen lieten hun werk in het protestantse Nederland drukken, niet in het katholieke Vlaanderen.

Gent maakte in de 18e eeuw een mindere economische periode door (zeker vergeleken met Antwerpen of Brussel), maar de rijken hadden middelen genoeg om grote stadspaleizen te bouwen. Op het Sint-Baafsplein getuigen hiervan het Hotel Hamelinck uit 1739, of de gevel uit 1774 van Het Kapittel (nr. 32-64), waarvan ook het Hof van Herzele deel uitmaakt. Bijna alle straten in het centrum hebben nog gebouwen uit de 18e eeuw, met het Hotel d'Hane-Steenhuyse in de Veldstraat als het imposantste voorbeeld.

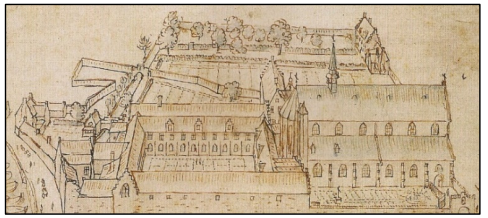

Wat er gebeurde op intellectueel vlak, vraagt om onderzoek. Las iemand Hobbes? De bib UGent bevat meerdere eerste drukken van zijn boeken: waar komen die vandaan? Waren er libertijnen of spinozisten? Spinoza's vriend Pieter van Gent werd geboren in Nijmegen en was actief in Amsterdam. Waren er veel aanhangers van de Verlichting in Gent? Hoe modern waren de vrijmetselaars (zie p. 49)?
Het onderwijs was in handen van de jezuïeten en van de augustijnen, die hun Latijns College oprichtten in 1609 (met nieuwbouw in 1737 in de huidige Academiestraat). Hun indrukwekkende bibliotheek kwam klaar in 1720 en is tot op vandaag bewaard.
Het is wachten op de Franse Revolutie om de geest van de moderniteit te voelen in Gent.

eerste klooster en bibliotheek Augustijnen

Gent in de 16e eeuw en in de 18e eeuw: een stad van kerktorens (en, voor energie, windmolens)
(*Beschrijving van de Nederlanden* van Lodovico Guicciardini, 1567 / kaart van Seutter en Probst, 1780)

Gent in de 19de eeuw: een stad van fabrieksschoorstenen
(de Muinkmeersen, met links de Sint-Pietersabdij, een overblijfsel van vroeger, en rechts het Zuidstation)

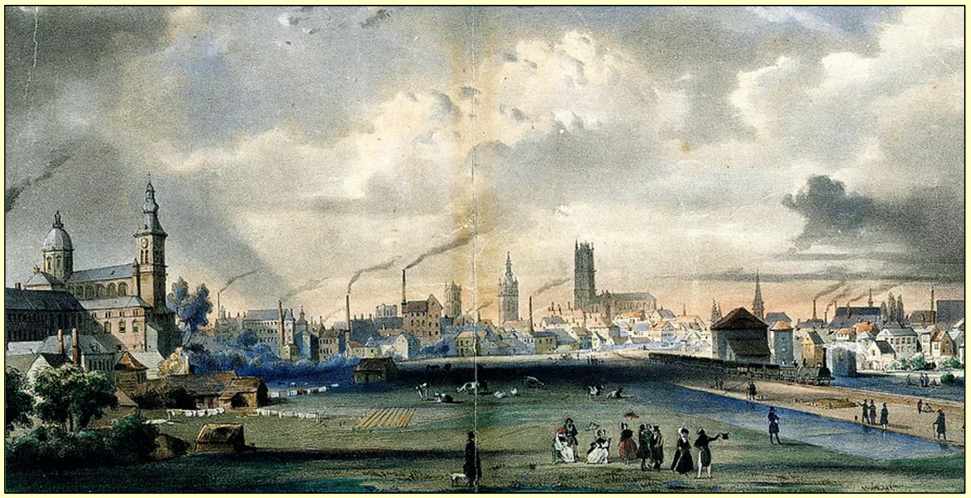

2. Fossiele hoogmoed van modern Gent en bescheiden kritiek erop (van Sint-Baafskathedraal tot Blandijnberg)

Schopenhauer (1788-1860)

Schopenhauer bezoekt de Gentse kathedraal

Arthur Schopenhauer is enige grote moderne filosoof van wie gedocumenteerd is dat hij in Gent was (er is overigens een B&B op de Ajuinlei met zijn naam). In 1803 maakte hij met zijn ouders een reis door Europa en bezocht ook de Nederlanden. In een dagboek schrijft hij over Gent:

Tegen de avond maakten we een wandeling door de stad. Gent lijkt erg op Antwerpen. Sommige huizen zijn paleizen, andere zijn vervallen gotische gebouwen. We bezichtigden het raadhuis, een fraai gebouw waar ook aan de voorbereidingen voor de komst van Bonaparte werd gewerkt. Vandaar gingen we naar de kathedraalkerk. Die is prachtig gebouwd en bevat een paar mooie schilderijen en voortreffelijke marmeren beelden.

Er begon net een grote mis toen we binnenkwamen. Je kunt niet ontkennen dat de katholieke kerken iets feestelijks, eerbiedwaardigs en aandachtswekkend hebben, wat men in onze protestantse kerken mist. Bij ons bezorgt het grillige gezang iedereen oorpijn. Het dwingt een met open mond luisterend individu tot lachen. Hoe anders was dat in deze mooie katholieke kerk: de menigte zat zwijgend op de knieën, de aandacht viel van het gezicht af te lezen, en men luisterde naar het feestelijke gezang van de priesters vanaf het altaar die in een meerstemmig koor zongen op de maat, onder milde begeleiding van het orgel, terwijl koorknapen in feestelijke gewaden met de wierookbrander rondzwaaiden.

Deze tekst, geschreven op leeftijd van 15 jaar, toont reeds Schopenhauers aandacht voor het esthetische en zijn talent om stijlvol te schrijven (hij is, naar men zegt samen met Plato, de grootste literator onder de filosofen).

Schopenhauers filosofie: nederigheid als vertrekpunt naar bescheidenheid

Schopenhauer is de eerste filosoof die modern is (atheïst, bewust van het belang van moderne natuurwetenschap), maar niet het hoogmoedig vooruitgangsgeloof van de Verlichting deelt. Iedereen die wil filosoferen, zou moeten beginnen met Schopenhauer (de observator, eerder dan de kantiaanse metafysicus), om zich voldoende bewust te worden van de vereiste nederigheid.
Wat we zien en waarover kennis hebben (de wereld onderhevig aan ruimte, tijd en causaliteit) is slechts een voorstelling, zoals Kant stelde. Toch kunnen we ook de essentie kennen van de achterliggende wereld (het ding-op-zich), nl. één enorme Wil, die zich objectiveert, eerst in platonische Ideeën (cfr. bestaan van de wiskunde), nadien in materiële zaken. Daarbij splitst de Wil zich in talloze individuen, die elkaar voortdurend tegenwerken. De Wil verteert zichzelf. Niets wordt blijvend opgebouwd, alles wordt weer afgebroken, er is niets anders dan ellende en zinloosheid (en er is ook *geen vrouw die deugt*). Met zijn nadruk op seksueel genot als middel van de voortplantingsdrang en de zwakte van de rede tegenover de irrationele wil anticipeert Schopenhauer zowel Darwin als Freud.
Volgens Schopenhauer zouden we ons aan dit spel van de Wil moeten onttrekken, door ascese (zoals boeddhistische monniken) of door in kunst de Wil direct te aanschouwen en zo boven de wereld als voorstelling (ons individueel willen) uit te stijgen. Het esthetische genot daarbij is meegenomen: kunst is het enige wat troost kan bieden voor het lijden. Moraal is een kwestie van medelijden met alle gevoelige wezens, ook dieren (Schopenhauer ageerde fel tegen vivisectie).
Nietzsche, die sterk onder de indruk was van Schopenhauer, zal dit omdraaien: we moeten de Wil bevestigen (ja zeggen tegen het leven, de hoogte van een Übermensch bereiken) en we mogen geen medelijden hebben met lijdende zwakken, integendeel, we moeten ze vernietigen als ze ons hinderen in de tocht naar boven. Samen met Schopenhauer moeten we deze hoogmoed afwijzen. Anderzijds blijft Schopenhauer zelf te nederig. Ten eerste kan en moet moraal ook op rationele gronden gefundeerd worden. Ten tweede is er wel degelijk meer geluk en zingeving mogelijk dan Schopenhauer mogelijk acht. Dat heeft Schopenhauer op het einde ook toegegeven als hij in zijn *Bespiegelingen over levenswijsheid* zijn *hogere metafysisch-ethisch standpunt opgeeft* voor een gewoon, *empirisch standpunt*. Zijn *kunst om zo gelukkig mogelijk te leven* herneemt Epicurus: probeer vooral lijden te vermijden (leef dus sober) en trek je zo min mogelijk aan van de anderen. Voor wie opziet tegen de noodzakelijke inkrimping van onze ecologische voetafdruk en dus rijkdom, is er deze bespiegeling: *bij verlies van rijkdom verschilt, zodra de eerste pijn doorstaan is, ons humeur niet erg van dat vóór het verlies, omdat wij er zelf meteen toe overgaan om onze eisen sterk te reduceren. Deze operatie is het eigenlijk pijnlijke, en als ze eenmaal achter de rug is, wordt de pijn steeds minder en ten slotte helemaal niet meer gevoeld: de wond is genezen*.

Limburgstraat - monument ter ere van de gebroeders Van Eyck

Dit monument, in art nouveau stijl en opgericht voor de wereldtentoonstelling van 1913, is een ontwerp van Geo Verbanck. Merk op dat Jan een schilderspalet in de hand heeft, maar Huberts palet aan zijn voet ligt: hij houdt een boek vast, allicht een bijbel of ander christelijk boek, dat de kunst van de broers inspireerde. Allicht hebben de broers ook miniaturen geschilderd, bv. voor het Turijn-Milaan-Getijdenboek (de broers zouden overigens een zus, Margareta, hebben gehad, aan wie sommige miniaturen worden toegeschreven). Later werkte Verbanck in de art deco stijl.

2.1. Periode van de technowetenschappelijke groei van ca. 1800 tot 1950

Moderne filosofie van de 17e tot de 19e eeuw

Moderne filosofie is, negatief omschreven, de filosofie waarbij men niet langer vertrekt van God om vragen te beantwoorden, en meestal zelfs stelt dat de (traditionele) godheid niet bestaat.
Bij een positieve omschrijving moet er verwezen worden naar meerdere richtingen die elkaar vaak tegenspreken en bestrijden. Vertrekpunt is de overtuiging dat de oude aristotelische visie niet klopt. Het nieuwe vertrekpunt is het epicurisme.

Galilei (Aula UGent)

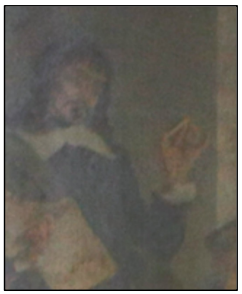
Descartes (Aula UGent)

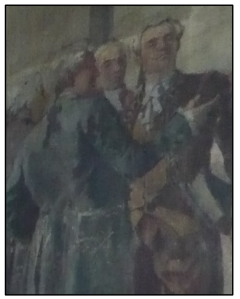
Diderot, d'Holbach

Volgens Epicurus bestaat er enkel materie, meer bepaald enkel atomen uit wier beweging de wereld ontstaat. Er zijn dan ook geen doel-oorzaken (er is geen vooraf vastgelegd goddelijk plan), maar enkel "werkende" oorzaken, het toevallig inwerken van de ene atomen op de andere, wel volgens bepaalde wetten.
Om kennis te bekomen moeten we die wetten opsporen door naar de wereld te kijken. Galilei (1564-1642) en verwante natuurfilosofen verfijnden de rationele methode van de filosofie tot de wetenschappelijke methode, waarbij de waarheid of onwaarheid wordt vastgesteld door experimenten uit te voeren (dat is bij een reeks factoren ze één voor één variëren, terwijl de andere constant worden gehouden, en dan de gevolgen daarvan observeren, zodat de invloed van de verschillende factoren kan vastgesteld worden). Bij de relatief eenvoudige verschijnselen bestudeerd in de natuurfilosofie leidde deze methode tot resultaten die door alle geleerden worden aanvaard als bewezen: de natuurfilosofie is natuurwetenschap geworden, met een eerste hoogtepunt bij Newton (1643-1727).
Hobbes (1588-1679) stelt dat we ook m.b.t. mens en maatschappij moeten vertrekken van het materialisme en dus in feite van het atheïsme (wat Hobbes wel nog niet bij naam durft noemen), waarop Descartes, Locke, Newton en vele anderen reageren dat we God en zijn engelen toch niet zomaar kunnen schrappen. Het is een eerste strijd.
Voltaire (1694-1778) verdedigt een abstracte godheid (het deïsme met een godheid-horlogemaker). Sommige "vrijdenkers" en de radicale Verlichtingsfilosofen durven zich atheïst te noemen (Diderot, d'Holbach).
Kant (1724-1804), die zichzelf voorstelt als een Verlichtingsfilosoof en dat wel een beetje is, is toch in hoofdzaak een anti-modernist. Nadat hij in zijn *Kritiek van de zuivere rede* heeft aangetoond dat vragen over God en het ontstaan van de wereld tot tegenstellingen leiden en dus het theïsme (maar ook het atheïsme) moeten afgewezen worden (en hij niet vermeldt dat dit praktisch gezien op een atheïsme neerkomt), meent hij in zijn *Kritiek van de praktische rede* het bestaan van God en het leven na de dood te kunnen bewijzen door aan te nemen dat er een onvoorwaardelijke verplichting (categorische imperatief) bestaat (ten onrechte: een onvoorwaardelijke verplichting is een begrip zoals een vierkante cirkel). Hij kan dan ook aannemen dat er in de wereld een Voorzienigheid aan het werk is en dat de geschiedenis een vaststaand, noodzakelijk verloop kent, bv. in de richting van de eeuwige vrede tussen staten.

Zo legt Kant de basis van het Duits idealisme. Hegel (1770-1831) stelt dat de hele wereld niets anders is dan een Geest (een godheid) die nadenkt. De geschiedenis verloopt dan ook dialectisch, dat wil zeggen op dezelfde manier als een denkproces, waarbij een stelling (these) op basis van een tegenargument (antithese) genuanceerd wordt (synthese), en dit telkens opnieuw tot men alle nuances heeft aangebracht en dus de waarheid bereikt. Het bovennatuurlijke is zo in de 19e eeuw terug en duikt ook op bij de Amerikaanse transcendentalisten en bij Bergson (1859-1941).

Wat het samenleven (moraal en politiek) betreft, toont Hobbes hoe ook een moraal zonder God een stevig (zij het niet absoluut) fundament kan hebben. Er bestaan geen absolute morele normen of waarden, maar er is wel voor alle mensen die goed willen (over)leven, deze voorwaardelijke verplichting: als we onze strevingen ook op lange termijn maximaal willen realiseren, moeten we met elkaar een sociaal contract sluiten dat we de ander niet zullen aandoen wat we niet willen dat de ander ons aandoet. Hobbes verduidelijkt ook wat deze gulden regel concreet inhoudt en stelt zo een eerste lijst op met wat later mensenrechten zal genoemd worden. Hij voelt aan dat de gulden regel consequent doordacht de gelijkvrijheid inhoudt en stelt regels op tegen willekeurige overheersing (bv. door rechters) en tegen te grote ongelijkheid (bv. de strijd tegen armoede moet door de staat gevoerd worden). Er bestaat geen recht op privé eigendom. De eigendommen worden verdeeld door de soeverein, dat is de instantie die alle macht krijgt om ervoor te zorgen dat iedereen het sociaal contract nakomt. Deze instantie kan één man zijn, maar evengoed een verkozen raad van burgers (Hobbes heeft wel een voorkeur voor één leider, maar is op zich niet tegen democratie). Hobbes hernieuwt zo de epicuristische moraal van Mores' Utopiërs.
De reactie komt van John Locke (1632-1704): er is wel degelijk een "natuurrecht" op privé eigendom, als verdienste van de eigen (in geld bevroren) arbeid. Locke vervolgt het spoor van Machiavelli: democratische verkiezingen zijn een "beschaafde" vorm van strijd om de beslissingsmacht. Deze discussie (Machiavelli tegen More, Locke tegen Hobbes, ongelijkheid tegen gelijkvrijheid) is een tweede strijd binnen de moderne filosofie.
Steeds opnieuw worden redeneringen opgebouwd om de bestaande ongelijkheid te verantwoorden. Zo draait Hegels dialectiek uit op een verheerlijking van Napoleon, die wel de feodaliteit definitief afschaft, maar de ongelijkheid van het industriële tijdperk veilig stelt. Steeds opnieuw komen er echter denkers die stellen dat het nodig is om te streven naar gelijkvrijheid, of toch het verminderen van de ongelijkheid (bv. Morelly, Mably, Babeuf in de 18e eeuw, Proudhon in de 19e eeuw). Liefdadigheid moet vervangen worden door rechtvaardigheid, te realiseren door gemeenschappelijk bezit van de productiemiddelen. Via Karl Marx (1818-1883) wordt dit socialisme besmet met Hegels dialectiek: de komst van de samenleving met gelijkvrijheid is gegarandeerd door de loop van de geschiedenis. Sociaaldemocraten willen dan weer het socialisme afzwakken: ze streven niet langer naar de afschaffing van het kapitalisme, maar willen het enkel verzachten.
Een enkeling bepleit om de bestaande ongelijkheid te vergroten (Herbert Spencer, Nietzsche).
Er ontstaat ook een alternatieve, liberale denkwijze: het antwoord op ongelijkheid is de economische groei, zodat de minst bedeelden er in elk geval op vooruit gaan (en niet in verzet komen), zelfs al neemt de ongelijkheid toe. Dit denkspoor versterkt de moderne visie op goedleven.

Bij Hobbes wordt niet echt meer gesproken over een leven na de dood. Het doel van het leven ligt op aarde: overleven, indien mogelijk op comfortabele wijze. Onmiddellijk komen er denkers die dromen van eeuwig leven op aarde. Francis Bacon (1561-1626) stelt (zoals ook Descartes) dat dit ooit mogelijk moet worden door de nieuwe natuurwetenschappen praktisch toe te passen, en dat in afwachting daarvan het leven aangenamer en gemakkelijker kan gemaakt worden (*kennis is macht*). Deze vooruitgang is gegarandeerd door een goddelijke voorzienigheid, wat er op neer komt dat de wetenschap de mens tot godheid zal maken (Feuerbach, Comte, huidig transhumanisme). De moderne tijd is het tijdperk van de extreme hoogmoed.
Adam Smith (1723-1790) ziet (in zijn *Theory of Moral Sentiments*) nog de waarde van het oude

epicuristische ideaal van matigheid, maar kiest uiteindelijk (in zijn economisch werk *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*) voor de groei van weelde (rijkdom) via het streven naar winst. David Hume en d'Holbach vallen de oude bezwaren tegen luxe aan, o.a. met de stelling dat de luxe van de rijken de armen werk en dus eten bezorgt (en zwijgen daarbij over het feit dat de geproduceerde luxe ook rechtstreeks onder de producenten verdeeld kan worden - Humes scepticisme is de basis voor een politiek conservatisme). Hoewel John Stuart Mill (1806-1873) - als laatste – opmerkt dat de economie ooit stationair moet worden, interpreteren de meesten zijn utilitaristisch geluk als economisch nut. De politieke economie vervangt de theologie als voornaamste kennisterrein. Ook de socialisten nemen het ideaal van groei over, met een enkele uitzondering zoals William Morris, die de vervuilende industrie niet nodig acht voor het geluk.
Ondertussen blijft het eeuwig leven uit. Fichte (1762-1814) stelt *de hoop op het eeuwig bestaan van zijn volk en de bijzonderheid van dat volk zonder menging met of verderf door vreemde elementen* voor als *het enige middel tot een eeuwigdurend bestaan op aarde.* Het nationalisme kan, zoals bij Herder, samengaan met een universalisme, maar leidt meestal tot racisme en fascisme.

Overgang naar de moderne tijd in Gent

De moderne tijd werd in de Zuid-Nederlanden pas voelbaar door de maatregelen van de Oostenrijkse keizer Jozef II (die Gent bezocht in juni 1781, maar zich op de officiële inhuldiging als graaf van Vlaanderen liet vertegenwoordigen door de gouverneur van de Nederlanden). De "verlichte" keizer-koster wou de religieuze beleving rationaliseren en schafte een aantal kloosterorden af. Het was echter de Franse Revolutie die echt voor een keerpunt zorgde.
Vlaanderen kwam onder bewind van de Franse revolutionairen in 1794. Op de Vrijdagmarkt werd een vrijheidsboom geplant en wat later werd het standbeeld van Keizer Karel V vervangen door de Godin van de Rede, met Frygische muts. Alle religieuze instellingen werden afgeschaft en hun bezittingen werden "nationale goederen", met uitzondering van de kloosters die zich bezighielden met onderwijs en ziekenzorg. Er kwamen staatsscholen (de *École centrale* in de Baudeloabdij). De tijd van de kloosters was definitief voorbij, het tijdperk van de fabrieken brak aan.
Napoleon draaide vele revolutionaire beslissingen terug. De Franse Revolutie werd vervangen door de Industriële.

Lieven Bauwensplein - standbeeld Lieven Bauwens

Bauwens, geboren in 1769, leverde een belangrijke bijdrage aan de mechanisering van de textielindustrie. Al in 1789 bouwde hij een leerlooiersfabriek met 550 looikuipen in de lokalen van een opgeheven klooster op het Nieuwland. Hij beheerde "nationale goederen" voor de Franse bezetter en richtte met de winst in Parijs een leerlooierij op in het opgeheven klooster van de minderbroeders. In de periode 1797-1798 smokkelde hij onderdelen van machines voor de katoennijverheid vanuit Engeland. Hij verbouwde het Gentse Kartuizerklooster tot katoenfabriek. De priorswoning herschiep hij in een luxueus optrekje met lusttuin, waar hij naar aanleiding van een bezoek door Napoleon een hangende trap in empirestijl liet bouwen met aan weerszijden ervan Egyptische sfinxen. In 1805 verwierf hij ook de abdij van Drongen. Hij liet gevangenen voor hem werken in het Rasphuis, de toen beroemde modelgevangenis van Gent (Coupure, waar nu gebouw bio-ingenieurs staat). Na de val van het Franse keizerrijk werd hij failliet verklaard en vluchtte naar Parijs, waar hij begraven ligt op Père Lachaise.
Het standbeeld uit 1885 werd gemaakt door Pieter De Vigne, eveneens de beeldhouwer van Jacob van Artevelde op de Vrijdagmarkt (toen de Godin van de Rede alweer was verdwenen).

Reep - fabriek Ferdinand Lousbergs (nu Sint-Bavohumaniora)

Aan de Reep staat nog een deel van de katoenweverij van Ferdinand Lousbergs (1799-1859), opgetrokken op de plaats van het klooster van de Kapucinessen of Grijze Zusters (in Gent sinds eind 17e eeuw), dat door de Franse bezetter vernield werd (de 17de-eeuwse trapgevels naast het fabrieksgebouw zijn vermoedelijk nog van dat klooster). Het fabriek wordt nu gebruikt door de Sint-Bavohumaniora (opgericht door de Zusters van Liefde in 1931, als eerste Gentse Nederlandstalige humaniora voor meisjes). Ook de 2 huizen uit de 18e eeuw op de hoek met de Seminariestraat behoren tot de school.
Een deel van zijn geld liet Lousbergs (die een stadspaleis bezat in de naburige Keizer Karelstraat) na voor een instituut voor gehandicapten en gepensioneerden, met voorrang voor zijn eigen mannelijke arbeiders (op de huidige Ferdinand Lousbergskaai).

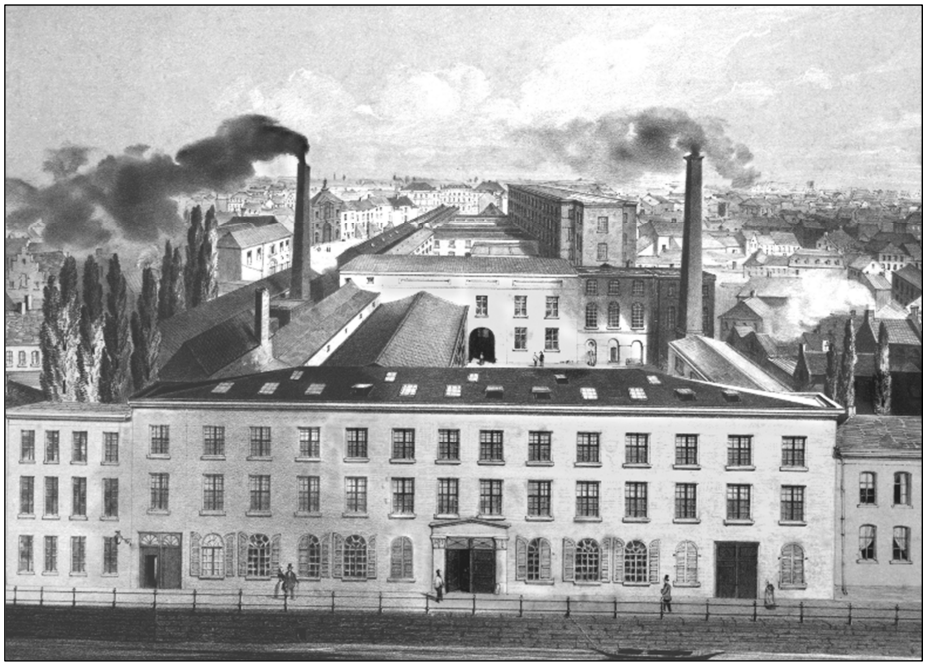

Reep - oud seminarie (nu Vlerick Business school)

In 1905 planden de Provincie Oost-Vlaanderen en bisschop Stillemans de bouw van een nieuw seminarie, dat klaar kwam in 1914. De eersten die het betrokken, waren de Duitse bezettingstroepen. Van 1918 tot 1925 diende het seminarie als Albertkazerne voor het Belgische leger. Pas in 1926 verhuisden de seminaristen van de Biezekapelstraat naar de Reep. Ondertussen is het seminarie opgeheven. In 2003 trok de Vlerick-management school in de gebouwen.

Dat een school voor priesters een school voor bedrijfsleiders wordt, is zeer symbolisch: het kapitalistische groei-ideaal heeft de religie vervangen als voornaamste zingevingssysteem; de economische “wetenschap” vervangt de theologie.

Net zoals de Verlichting religie bekampte, is het nu hoog tijd de economische groei en bijhorende grootschaligheid aan kritiek te onderwerpen, in de hoop op de dringend vereiste verandering.

Rijksonderwijs: atheneum en universiteit

Met de Fransen ontstond ook onderwijs ingericht door de Staat, met nadruk op natuurwetenschappen i.p.v. Latijn en godsdienst. Ook hier zorgden de opgeheven kloosters voor huisvesting.

Atheneum

In 1797 richtten de Fransen in de gebouwen van de Baudelo-abdij aan de Ottogracht de *École Centrale du Département de L'Escaut* op, waaruit in 1850 het Atheneum ontstond. In 1957 verhuisde de helft van de leerlingen naar een nieuwbouw aan de Voskenslaan.
Meerdere personen die hier verder besproken worden, volgden hun middelbare studies aan het atheneum.
De kerk van de Baudelo-abdij werd na de opheffing van de abdij een bibliotheek (zie p. 11). De recentste herbestemming, tot een Holly Food Market, was geen succes.

Rijksuniversiteit

In 1817 werd door de Hollandse koning in Gent een Rijksuniversiteit opgericht. Er waren 4 faculteiten, verspreid over de stad:

- faculteit Geneeskunde: Pakhuis op Korenmarkt (later vervangen door postgebouw - zie p.24)
- faculteit Rechten: voormalige Baudelo-abdij aan Ottogracht (nu schoolgebouw Secundair Kunstinstituut van de Stad Gent)
- faculteit Wetenschappen: Sint-Elooiskapel in de Geldmunt (vermoedelijk gesloopt in 1873 en vervangen door het woonhuis met huisnummer 36)
- faculteit Letteren en Wijsbegeerte: voormalige gebouwen van de jezuïeten in de Voldersstraat (nu huisvesting voor faculteit Rechten).

Aanvankelijk was de universiteit vooral een soort hoger beroepsonderwijs voor artsen, advocaten, ambtenaren. Pas vanaf 1870 komt er ook nadruk op onderzoek, in navolging van het ideaal van de Duitse Von Humboldt.
Twee grote wetenschappers uit de beginperiode zijn:

- natuur-en wiskundige Joseph Plateau (1801-1883), die onderzoek deed naar de nawerking van licht op het oog, wat in 1831 leidde tot de constructie van de fenakistiscoop, een toestel waarmee hij een serie van opeenvolgende tekeningen doorlopend 'in beweging' kon brengen. In de naar hem genoemde straat werd het Instituut van de wetenschappen gebouwd (zie p.54).
- chemicus Friedrich Kekulé (1829-1896), die in 1865 zijn ontdekking van de ringstructuur van benzeen publiceerde. Er is een herdenkingsplaat op de plaats van zijn laboratorium, in het huidige complex van de Rechten (te bereiken vanuit Universiteitstraat).

In het interbellum is de grote naam de geneeskundige Corneel Heymans, die als enige Vlaming in 1938 een Nobelprijs kreeg voor zijn ontdekkingen op het gebied van de ademregulatie.
Rond de jaren 1980 was Gent wereldvermaard voor het onderzoek naar genetische manipulatie, met als belangrijkste figuren Walter Fiers, Jozef Schell en Marc Van Montagu.
Door de staatshervorming van 1988 is het (universitaire) onderwijs nu een Vlaamse bevoegdheid.

François Laurentplein - standbeeld en monument François Laurent

In 1908 werd een bronzen standbeeld van Laurent onthuld op het naar hem genoemde plein (overwelving van de Schelde uit 1882), ontworpen door Jules Van Biesbroeck (1873-1965). Laurent zit in toga op een leraarsstoel, met op zijn knieën een boek. Op het basreliëf achter hem staan 4 allegorische figuren (van links naar rechts):

- de Filantropie, een vrouw die een geknielde arbeider helpt opstaan
- de Rechtspraak, een vrouw met in de ene hand een wetboek en in de andere een balans
- de Filosofie, een vrouw met in de ene hand een olielamp (die zorgt voor Verlichting) en in de andere een planetarium
- het Onderwijs, een man die aan twee kinderen meetkundig onderricht geeft (het zou Plato kunnen zijn).

Achteraan is er een lijst van de voornaamste publicaties van Laurent en staat er *Le Conseil déclare solennellement que M. Laurent a bien mérité de la Ville de Gand.*
De stedelijke basisschool in de Onderstraat noemt het François Laurentinstituut.

Monument voor François Laurent

Schoonheid, kracht, wijsheid

Van Biesbroeck is ook de maker van een bronzen beeldengroep *Schoonheid – Kracht - Wijsheid* in het park van het Paul de Smet de Naeyerplein. Het beeld dateert uit 1910 en was dus te zien op de wereldtentoonstelling van 1913. Het verwijst naar de waarden van de vrijmetselarij (zie p. 49). Ook hier is de wijsheid een vrouw, nu met een driehoek in de hand. Van Biesbroeck maakte ook het monument voor de socialist Van Beveren (zie p. 52-53).

Progressieven in 19-eeuws Gent: sociaal liberalisme versus (utopisch) socialisme

Onder de Gentse professoren waren een aantal sociale liberalen, die kritiek hadden enerzijds op de traditionele machtsstructuren van de katholieke zuil (zonder daarom noodzakelijk atheïst te zijn) en anderzijds op de sociale wantoestanden waarvan de arbeiders het slachtoffer waren. Dit leidde regelmatig tot spanningen met de katholieke professoren en politici.
Deze progressieve proffen waren wijsgeren, maar ook juristen of geneesheren. Vaak waren ze actief in de (plaatselijke) politiek.
De sociaal liberalen stelden het kapitalistisch principe van privé bezit van de productiemiddelen (het kapitaal, de fabrieken) niet in vraag. Ze bleven wat men later sociaal democraten zal noemen. Naast François Laurent behoorden Gustave Callier en Emile de Laveleye tot deze strekking.
Socialisten daarentegen meenden dat de oorzaak van de ellende van de arbeiders juist in dat privé bezit lag (cfr. Proudhons analyse van uitbuiting: *eigendom is diefstal*) en wilden de productiemiddelen gemeenschappelijk bezit maken. Ze wilden de vernedering van het volk volkomen opheffen door bescheidenheid als gelijkheid te realiseren. Aan de Gentse universiteit werd dit standpunt verdedigd door François Huet. Dit ging voor velen te ver: Huet werd tot ontslag gedwongen.

François Laurent (1810-1887)

François Laurent, afkomstig uit Luxemburg, studeerde filosofie aan de toenmalige rijksuniversiteit van Leuven en behaalde een doctoraat in de rechten aan die van Luik. In 1836 werd hij hoogleraar in de rechten aan de UGent.
In het vierde deel van zijn *Etudes de l'histoire de l'humanité,* over *Le Christianisme* (1856), omschreef Laurent Jezus als een moreel hoogstaand persoon, maar verwierp zijn goddelijkheid. Het christendom is een fase in de ontwikkeling van het religieus bewustzijn, maar de kerk is tekort geschoten in de eenmaking van de mensheid. Laurent is dus geen atheïst, maar een spiritualist of deïst.
Voor dit werk kreeg Laurent een schriftelijke blaam. Hij reageerde door scherpe aanvallen op de kerk. De staat moest terug haar macht op de kerk veroveren.
In 1864 trad Laurent toe tot de Liberale partij en werd gemeenteraadslid te Gent. Hij zette zich in voor de materiële en morele lotsverbetering van de arbeidersklasse via het inrichten van werkmanskringen en de uitbouw van het stadsonderwijs, waar hij het schoolsparen invoerde: de kinderen werden aangezet regelmatig kleine sommen te sparen op een spaarboekje van de Algemene Spaar- en Lijfrentekas (ASLK, opgericht in 1865). Hij pleitte voor de invoering van een verlengde leerplicht, aansluitend op een verbod op kinder- en jongerenarbeid. Zijn voorstel om het wetboek te hervormen, met meer rechten voor gehuwde vrouwen, onwettige kinderen en vreemdelingen, werd niet uitgevoerd.
Laurent ontving in 1876 de vijfjaarlijkse staatsprijs voor morele en politieke wetenschappen voor zijn drieëndertig delen omvattende werk *Principes de droit civil.* Het werd het meest gezaghebbende standaardwerk over Burgerlijk Recht en bezorgde hem grote internationale faam.

François Huet (1814-1869)

Hoewel hij pas in 1838 zijn doctoraat haalde aan de Parijse Sorbonne, werd Huet al in 1835 benoemd aan de Gentse universiteit. Hij doceerde er gedurende vijftien jaar wijsbegeerte, waarmee hij een stijgend prestige verwierf. Tot zijn leerlingen behoorden Gustave Callier en Emile

de Laveleye. Hij verdedigde een utopisch, christelijk socialisme.
In 1848 droeg Huet bij aan een geldinzameling ten voordele van slachtoffers van de Februarirevolutie in Frankrijk (die leidde tot de Tweede Republiek en waarbij o.a. de socialist Louis Blanc was betrokken). Er werd in de klerikale pers een lastercampagne gestart tegen deze *actieve agent van republikeinse propaganda*. Huet vroeg zijn pensioen aan en keerde terug naar Parijs, waar hij zich wijdde aan zijn wijsgerig oeuvre en privélessen gaf om rond te komen. Tegen het eind van zijn leven nam Huet afstand van zijn christelijke overtuigingen. Hij werd burgerlijk begraven op het kerkhof Montparnasse.
In de universiteitsaula in de Voldersstraat hangt een plakket.

Gustave Callier (1819-1863)

Na studies aan het Gentse atheneum studeerde Callier geschiedenis en filosofie aan de Gentse universiteit. Onmiddellijk na het behalen van zijn doctoraat werd hij in 1842 aangesteld als medewerker van François Huet, maar hij distantieerde zich vrij snel van Huets christendom. In 1853 werd hij zelf hoogleraar in de wijsbegeerte. Het klassieke ex-cathedraonderwijs verving hij door debatlessen waarin hij met zijn studenten een open discussie aanging over de klassieke filosofische denkbeelden. Hij was actief in de Gentse politiek, o.a. als medewerker van burgemeester Charles de Kerckhove.
Callier was één van de antiklerikale boegbeelden van de Gentse universiteit. Toen hij op zijn 44ste stierf, werd hij burgerlijk begraven op de Westerbegraafplaats, dus in “gewijde grond”, wat verontwaardiging opwekte bij de katholieken. Later werd François Laurent in zijn grafmonument bijgezet (de beide zonen van Callier waren gehuwd met een dochter van Laurent).
Callier wordt geëerd met een straatnaam nabij het Zuidpark (Gustve Callierlaan).

Drie zonen van Carlier richtten in 1891 de *Société Libérale pour l’Etude des Sciences et des Œuvres Sociales* op, een debatkring van progressieve liberalen.
In 1905 nodigde deze vereniging Jean Jaurès uit naar Gent.

Emile de Laveleye (1822-1892)

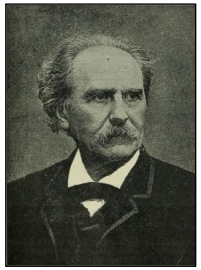

Na studies aan het atheneum van Brugge en het Parijse Collège Stanislas studeerde hij wijsbegeerte aan de Leuvense universiteit. Hij kwam onder invloed van François Huet en stapte over naar de Gentse universiteit. Zijn relatie met Huet zou ervoor zorgen dat hij in Gent niet benoemd werd als hoogleraar. Uiteindelijk werd hij in 1863 professor politieke economie in Luik.
Hij was een van de zogenaamde kathedersocialisten, aanhangers van het kapitalisme die zich echter zorgen maakten over de toenemende sociale problemen van arbeiders (armoede, ziekte, lange arbeidstijden, slechte arbeidsomstandigheden en bestaansonzekerheid) en daarom pleitten voor meer overheidsingrijpen, zoals het instellen van een stelsel van sociale zekerheid.
Door zijn vele publicaties over economie en eigendom verwierf hij internationale bekendheid. Hij kreeg meerdere eredoctoraten en had contacten met tal van buitenlandse staatslieden. Hij was bevriend met de gekende Engelse utilitaristische filosoof John Stuart Mill.

De Laveleye was in 1873 één van de oprichters van het *Institut de Droit International*, naast de Gentse prof rechten Albéric Rolin. Het was de eerste internationale organisatie die zich met internationaal recht bezighield. Men wou de principes van het internationale recht vast leggen, en dit met het oog op sociale vooruitgang en vrede. De eerste bijeenkomst had plaats in de Arsenaalzaal van het Gentse stadhuis. Het instituut werkte los van de regeringen, in de schaduw van de instellingen voor internationaal recht die op het einde van de 19e eeuw in Den Haag werden uitgebouwd.
In 1904 kreeg het *Institut de Droit International* de Nobelprijs voor de vrede voor zijn bijdrage tot het pacifisme. Vandaag is de instelling gevestigd in Genève.

Kortedagsteeg – Wolweverskapel

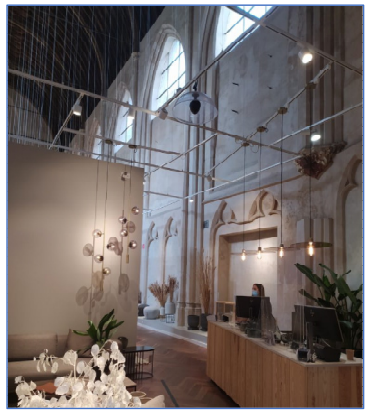

Deze kapel uit de 14e eeuw (verscholen achter een 19eeeuwse gevel, maar met bewaard interieur) getuigt enerzijds van de christelijke middeleeuwse politiek van liefdadigheid (de gilde van de wolwevers had hier een godshuis dat zorgde voor de oude en zieke leden) en anderzijds van het toenemend modern consumentisme (de kapel diende als verkoopzaal, vleeshal, theater *Eden*, autogarage, brasserie-cinema-concertzaal *Café Le Carillon*, cinema *Savoy*, kledingwinkel en is nu een winkel van Scandinavisch design).

Grote Huidevettershoek / Korianderstraat - huis Minard en loge

Het herenhuis aan de Grote Huidevettershoek nr. 8 werd in 1839-1846 door architect Louis Minard gebouwd voor zichzelf. De eenvoud van de gevel staat in schril contrast met de rijkdom van het interieur (neogotische traphal, neoromaans salon, eetplaats in second-empirestijl). In 1902 werd in de tuin een achterbouw opgetrokken en ingericht als vrijmetselaarstempel (achterkant te zien in Korianderstraat).
Andere tempels in Gent bevinden zich, even onherkenbaar, in Tussen Het Pas en in de Stoppelstraat. Slechts op één plaats in Gent is de symboliek van de vrijmetselarij in het openbaar zichtbaar, vóór het (oude) gerechtsgebouw, op de sokkel van het standbeeld van Hippolyte Metdepenningen (de eerste afgestudeerde doctor in de Rechten en boegbeeld van het orangisme, dat België en Nederland verenigd wou houden na 1830): driehoek, winkelhaak, data in de vrijmetselaarsjaartelling (+4000 jaar, want geteld vanaf de schepping door God).

Vrijmetselarij

Vrijmetselaars zijn personen die uitgaan vanuit de idee dat alle mensen als broeders een gemeenschappelijke taak hebben, nl. het bouwen aan de morele en intellectuele vervolmaking van zichzelf en van de samenleving en die daartoe regelmatig bijeenkomen in een werkplaats of loge, waarbij ze hun streven uiten door middel van symbolen en rituelen, teruggaand op de gebruiken van de middeleeuwse gilden van kathedraalbouwers of van oude religies, zoals de Egyptische en joodse (opsplitsing van de leden in graden, dragen schootsvel, inwijdingsrituelen).
De vrijmetselarij ontstond in Engeland in de 18e eeuw, in het zog van het deïsme, dat het klassieke christendom afwijst, maar wel gelooft in een opperbouwheer. In Gent verscheen een Franse vertaling van het Engels vrijmetselaarsgeschrift *Masonry Dissected* in 1743 en werd de eerste loge opgericht in 1763. Op het vasteland werden vele loges vrijzinnig en atheïstisch: het boek aanwezig in de loge heeft geen letters, en de aanwezige letter G kan zowel voor god staan als voor geluk, gelijkheid of nog iets anders (voor vele vrijmetselaars ongetwijfeld ook geld).
Een loge (hier aanduiding van een groep vrijmetselaars) is geen geheim genootschap, maar de leden zijn wel gebonden aan discretie. In de praktijk vormen vele loges een belangengroep en is lidmaatschap goed voor de carrière (bv. een universitaire carrière).
In Vlaanderen is de vrijmetselarij meestal antiklerikaal.

Aan de Gentse universiteit hadden en hebben de vrijmetselaars een grote invloed, wat regelmatig geleid heeft tot conflicten tussen vrijzinnige professoren en de katholieken.
Zo werd **Hubert Brasseur** (1823-1890), hoogleraar natuurrecht en staathuishoudkunde, in 1855-1856 door vier van zijn studenten beschuldigd dat hij de goddelijkheid van Jezus Christus zou verworpen hebben. Brasseur ontkende: hij zou enkel getoond hebben hoe de rooms-katholieke kerk zich tot machtsinstituut had ontwikkeld. Hij bleef bij zijn visie dat de middeleeuwen een periode van theocratisch obscurantisme was, waaruit de mensheid maar dankzij de reformatie verlost is geraakt. De bisschoppen spraken zo goed als een banvloek uit over de rijksuniversiteit. Brasseur kreeg wel de steun van de rector en van de katholieke eerste minister, maar toen de storm was gaan liggen, werd de cursus natuurrecht hem in stilte ontnomen. Zijn kleindochter Françoise Brasseur (1885-1963) werd de moeder van de beroemde feministe Simone de Beauvoir.

Platteberg, Waalse Krook - stadsbibliotheek De krook

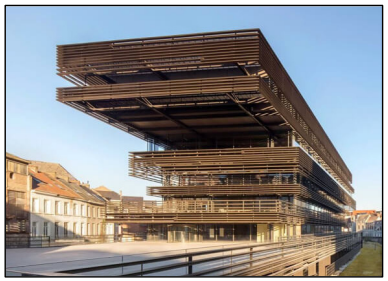

De nieuwe stadsbibliotheek kwam klaar in 2017. De architecten (een Catalaans architectenbureau en het Gents architectenbureau Coussée & Goris) opteerden om eens geen toren te bouwen.
De collectie heeft een mooi aanbod van filosofische werken voor grot publiek. De bib biedt ook accommodatie voor filosofische activiteiten van verenigingen zoals *avansa* (zie p. 61).

Frankrijkplein / Woodrow Wilsonplein – monument Edward Anseele / fries *De arbeid*

Op het Frankrijkplein staat, met de rug gekeerd naar (de achterkant van) het feestpaleis Vooruit, de voornaamste Gentse socialistische leider Edward Anseele. Het beeld werd gemaakt door Jozef Cantré in 1939, maar pas ingehuldigd in 1948: de loop van de geschiedenis zorgt wel vaker voor vertraging (als het al geen afstel is).

Cantré beeldhouwde in 1957 ook de voorkant van de fries *Hulde aan de arbeid*, met uitbeelding van de textielindustrie, de haven, de tuinbouw en het onderwijs. De rechterachterzijde werd ontworpen door Gustaaf Van den Meersche en stelt de nutsvoorzieningen elektriciteit, gas en water voor (de fries, een voorstel van architect Geo Bontinck, hoorde bij het EGW-gebouw, waar de intercommunale *Maatschappij voor Elektriciteit, Gas en Water* allerlei nieuwe huishoudapparaten op elektriciteit en gas tentoonstelde: het consumentisme heeft flink wat propaganda nodig gehad om aan te slaan – later werd hier de stadsbibliotheek gehuisvest; nu is het een administratief centrum van de stad). Het deel achteraan links is van de hand van Geo Verbanck en beeldt de kunsten uit, met name de schilderkunst (hoofd van schilder Alex Wouters), de bouwkunst (hoofd van architect Geo Bontinck), de muziek en de beeldhouwkunst (Verbanck zelf, die het beeld van een kindje boetseert).

St-Pietersnieuwstraat - Feestzaal Vooruit, drukkerij Het licht, voormalig café 't Keetje

De Vooruit was het Feestpaleis van de Gentse socialistische beweging, gebouwd tussen 1911-1914 in eclectische art nouveau stijl, met vooraan een café en erboven een balzaal en achteraan tegen de Schelde een theaterzaal en erboven een filmzaal (met boven het toneel de spreuk *Kunst veredelt*). Een eerder feestlokaal stond sinds 1895 in de Bagattenstraat.
Het eigenlijke volkshuis van de socialistische vereniging Vooruit staat op de Vrijdagmarkt. Een eerste winkel van de Vooruit opende op de Garenmarkt (nu Edward Anseeleplein). In 1893 kwam er een gebouw op de Vrijdagmarkt, met een fronton van de jonge Jules Van Biesbroeck dat de verbroedering tussen hand- en geestesarbeiders uitbeeldde. Daarboven stond in grote grote letters *Werkersverbroedering is wereldvrede* en eronder de gekende eindzin van Marx'

Communistisch manifest (1848), *Werklieden aller landen verenigt u*. Het gebouw brandde af in 1894. Rond 1900 werd een nieuw gebouw opgetrokken. Het bevatte enerzijds het partijcentrum en anderzijds een grootwarenhuis voor de arbeiders, in de stijl van de Parijse Grand Magazins.
Schuin tegenover de Vooruit in de Sint-Pietersnieuwstraat bevindt zich het artdecogebouw (met opvallende glazen gevel) van de vroegere uitgeversmaatschappij *Het Licht*, waar tot begin de jaren tachtig het dagblad *Vooruit* werd gedrukt, nu gekend als *De Morgen.* Nadien was er het privé cultureel centrum *Backstage*, nu is er privé studentenhuisvesting.
Naast het huis rechts van *Het Licht*, was tot voor kort 't Keetje , in de jaren 1960 tot 1980 de stamkroeg van linkse figuren, zoals de leden van het vrijzinnig studentengenootschap *'t Zal wel Gaan*, de trotskisten, de journalisten van de Vooruit, De Morgen en andere fellow-travellers. De patron Eddy Tanghe wordt vermeld in het lied van Lieven Tavernier (bekend door de versie door Jan De Wilde) *De fanfare van honger en dorst*: *En iedere nacht, nog net voor het slapen / De laatste vijf frank in Eddies jukebox / A hards rain's gonna fall / we zongen 't allemaal samen / Met de fanfare van honger en dorst.*

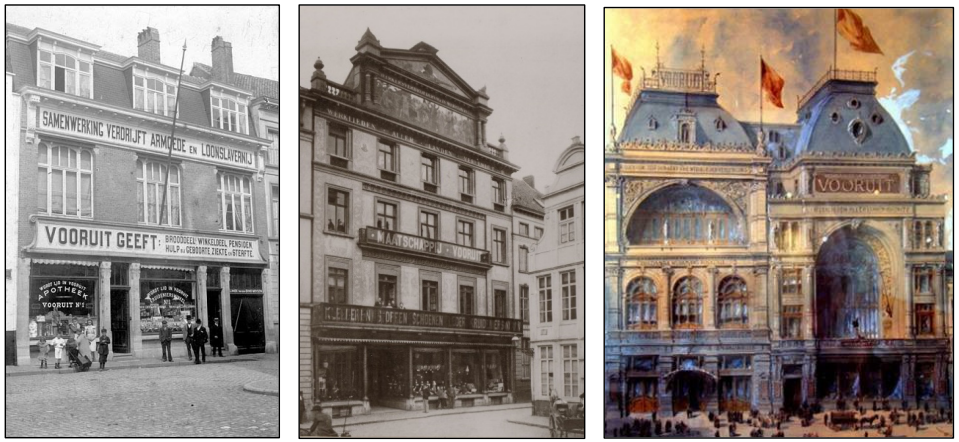

1x Anseeleplein en 2x Vrijdagmarkt: 3 gebouwen van de Vooruit - enkel het rechtse bestaat nog

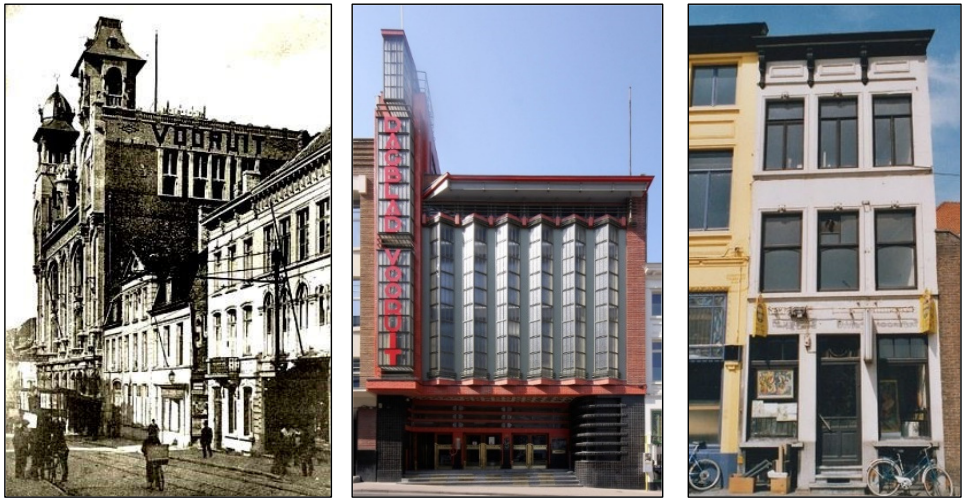

Sint-Pietersnieuwstraat: Vooruit, Het Licht, 't Keetje (dat ondertussen is afgebroken)

De Gentse socialistische beweging: Emiel Moyson, Edmond Van Beveren en Edward Anseele

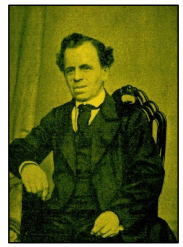

Jacob Kats

In de eerste helft van de 19e eeuw was van een echte socialistische beweging nog geen sprake. Bij de katoenoproer van 1839 kwam de Brusselse toneelschrijver **Jacob Kats** (1804-1886) meetings geven in Gent, in café *Damberd* op de Korenmarkt. Hij was beïnvloed door o.a. Fourier en werkte in 1847 samen met Karl Marx en Friedrich Engels, voor het dagblad *Brüsseler Zeitung*.
Een eerste soort vakbond komt er in 1857, met de *Broederlijke Maatschappij der Wevers.*

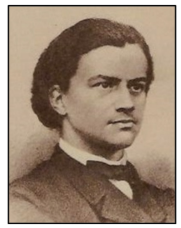

Emiel Moyson

In 1858 stopt **Emiel Moyson** (1838-1868) zijn studies geneeskunde en wordt dichter-activist. Hij stierf op zijn dertigste door tuberculose. Hij werd lid nr. 37 van de *Eerste Internationale*, het internationaal verband van vakbonden en socialistische partijen, gesticht te Londen in 1864.
Binnen de *Internationale* waren aanhangers van de Engelse Robert Owen, de Franse Pierre-Joseph Proudhon, de Duitse Ferdinand Lasalle. De Gentse afdeling dateert van 1868. Er ontstond een spanning tussen de aanhangers van de communistische Karl Marx en de anarchistische Bakoenin, wat leidde tot het uiteenvallen in 1872. De Brusselse César De Paepe speelde een grote rol in de discussies. In Gent heeft er een *Universal Socialist Congress* plaats in 1877, maar het komt niet tot een verzoening tussen de verschillende partijen.

De twee grote Gentse figuren waren **Edmond van Beveren** (1852-1897) en **Edward Anseele** (1856-1938). Ze stichtten in 1877 de *Vlaamsche Socialistische Arbeiderspartij*, die in 1885 opging in de *Belgische Werkliedenpartij*, met als eerste eis het algemeen enkelvoudig stemrecht. Omdat er electoraal niet veel gerealiseerd kon worden, gebruikten Van Beveren en Anseele ook een andere strategie.
In 1873 was er een neutrale coöperatieve opgericht die voor brood zorgde voor de vaak werkloze arbeiders, *De Vrije Bakkers.* In 1881 scheurden de socialisten zich af en richtten de *Coöperatieve Maatschappij Vooruit* op, die naast een bakkerij ook andere winkels uitbouwde. Doel was een parallelle socialistische economie, waarmee de kapitalistische bekampt zou worden. Dit liep in 1913 uit op de oprichting van de socialistische *Bank van de Arbeid*, die participeerde in verschillende industriële bedrijven. De werkwijze werd in binnen- en buitenland vaak als voorbeeld aangehaald. August Bebel, de leider van de machtige Duitse sociaaldemocraten zag het zo: *Gent is de hoofdstad van het socialisme, het staat ontegensprekelijke aan het hoofd der socialistische beweging*. Socialisten uit heel Europa kwamen naar Gent afgezakt, om de Vooruit te bezoeken. Sommigen zagen Anseele echter als een zakenman en kapitalist die de socialistische ideologie verried.
De Gentse katholieken en liberalen reageerden in 1890 met de *Antisocialistische Werkliedenbond*, die zorgde voor eigen ondernemingen en een eigen krant, *Het Volk*.
Anseele schreef enkele werken zoals *De algemeene werkstaking* (1888), *De ware vijand van werkman en kleinen burger* (1890) en *De samenwerking en het socialisme* (1902). Hij was echter vooral belangrijk als organisator en redenaar, meestal in het plat Gents. Anseele bleef zeker tot aan WO I de onbetwiste leider van de Vlaamse socialisten. Nadien kwam Antwerpen met hun voorman Camille Huysmans meer op de voorgrond.

Voor Van Beveren werd nabij het Museum voor Schone Kunsten een monument opgericht in 1926. Het werd ontworpen door Jules Pierre Van Biesbroeck en beeldt de eerstesteenlegging

van de *Samenwerkende Maatschappij Vooruit* uit.
Van Beverens graf, met een moeder treurend over haar dode zoon, bevindt zich op de Westerbegraafplaats (foto p; 69): *"Hij streed naast ons met woord en daad - hij wees ons steeds de rechte wegen - en waar verlossing was gelegen - zijn naam zijn beeld zijn werk bestaan - die kan geen dood ooit doen vergaan"* en "*Onze helden sterven niet, zij rusten zacht - in 't rein idee zoo vol van levenskracht*".

Bagattenstraat - café *La Tempérance*

In de Bagattenstraat bevond zich *La Tempérance*.
In dit verdwenen café vergaderde de groep *Reiner Leven,* met onder de leden G. Sarton en J. Mac Leod.

Een Gents anarchistisch getint genootschap

George Sarton (1884-1956)

Sarton begon een studie wijsbegeerte in Gent, maar was ontgoocheld daarin en schakelde in 1902 over naar de wiskunde. In 1912 begon hij met *Isis*, een tijdschrift over de geschiedenis van de wetenschap. In WO I week hij uit naar de USA en werd een internationaal bekende wetenschapshistoricus, die wetenschap en cultuur dichter bij elkaar wou brengen en hoopte daardoor de mens beter maken.
In 1905 stichtte Sarton de idealistische Gentse groep *Reiner Leven*, die vlug samensmolt met *De Flinken/Les Courageuses*, een literair-artistieke kring van jonge ondernemende feministes (met o.a. Berthe De Vries, de eerste vrouwelijke "geneesheer" in Gent).
De UGent heeft een Sartonleerstoel (jaarlijkse lezing) en reikt meerdere Sardonmedailles uit.

Vereniging *Reiner leven*

Bedoeling was dat de leden een moreel hoogstand leven zouden leiden. Ze waren pacifistisch, vegetarisch, probeerden de kloof tussen arbeiders en intellectuelen te dichten en waren gericht op een nieuwe seksuele moraal, seksuele opvoeding en de vrije liefde buiten het huwelijk. Ze wilden de wereld veranderen tot *een paradijs waar alle mensen even gelukkig zouden zijn*, zoals bioloog Paul van Oye het uitdrukte (zoon van Eugeen van Oye, de welbekende muze van Guido Gezelle – Paul van Oye was prof waterbiologie en vanaf 1961 directeur van het *Museum voor de Geschiedenis van de Wetenschappen*, sinds 2020 opgegaan in het *Gents Universiteitsmuseum*).
Inspiratiebronnen waren, naast de Russische schrijver Tolstoi, de Engelse filosofen John Ruskin en William Morris, die zich afzetten tegen het streven naar steeds meer rijkdom in de industriële economie. *De enige rijkdom is leven,* schreef Ruskin, die christelijk was geïnspireerd. De marxistisch geïnspireerde anarchist Morris schreef in 1890 de utopie *Nieuws van nergens*.

Julius Mac Leod (1857-1919) en Fanny Maertens (1858-1938)

Hoogleraar plantkunde Mac Leod is vooral bekend door zijn rol bij de verhuis van de universitaire plantentuin van de Baudelo in industrieel vervuild gebied naar een nieuw botanisch instituut tegenover het Citadelpark (afgebroken bij de bouw van het complex voor de wetenschappen in 1959), en voor zijn rol bij de vernederlandsing van de universiteit. Minder gekend is zijn sociaal gedachtengoed.
Mac Leod geloofde in het idee dat er een betere samenleving kon worden gecreëerd als de liberale elite haar taak vervulde. Hij kreeg meer anarchistische ideeën en wilde zich inzetten voor het verbeteren van de sociale achterstand, o.a. door onderwijs in de volkstaal.
Leod en zijn vrouw Fanny Maertens sloten zich aan bij het gezelschap *Reiner leven*. Hij nam de leden mee op botanische excursies in de Drongense meersen. De mens moet de band met de natuur behouden, een idee ook aanwezig bij William Morris.
Fanny's grootste pennenvriend was de Russische anarchist Pjotr Kropotkin (1842-1921). Zij vertaalde Kropotkins boek *Wederkerig dienstbetoon, een factor der evolutie,* waarin kritiek gegeven wordt op het denkbeeld van sommige biologen dat in de natuur tussen dieren van dezelfde soort zich overwegend onderlinge strijd zou afspelen. Mensen zouden *supersamenwerkers* zijn (om de titel te gebruiken van een boek van arts en PVDA-lid Dirk Van Duppen en bioloog Johan Hoebeke). Fanny's boek is nog te vinden, een foto van haar zelf niet.

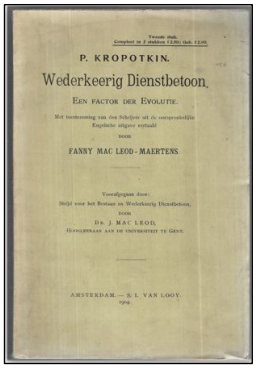
P. KROPOTKIN.
Wederkeerig Dienstbetoon.
Een factor der Evolutie.
FANNY MAC LEOD-MAERTENS.

Sint-Pietersnieuwstraat en zijstraten – diverse universiteitsgebouwen

Waar eertijds fabrieken en arbeiderswijken waren, zijn er nu vooral universiteitsgebouwen.
Naast de Vooruit is het **rectoraat** van de universiteit, aanvankelijk gevestigd in het Huis Van Crombrugghe naast de *Aula* in de Voldersstraat. In 1959 wordt het verplaatst naar het voormalige kantoorgebouw van de textielfabriek *Union Cotonnière*. In 1977 wordt ernaast een nieuwe vleugel opgetrokken.
Naast het rectoraat bevindt zich sinds 2009 **het Universiteitsforum (de UFO)**, het reuze-auditorium van de UGent (ontwerp van S. Beel).
In de Joseph Plateaustraat staat **het "Instituut der Wetenschappen"**. Door de introductie van onderzoek en praktisch onderwijs in laboratoria kwam er plaatsgebrek in de Voldersstraat. De arbeidersbuurt met beluiken Batavia werd gesloopt en tussen 1883 en 1890 bouwde stadsarchitect Adolphe Pauli het Instituut voor de Wetenschappen.
In de jaren 1930 werd op de helling naar de Schelde toe **het Technicum** (Technische Laboratoria) gebouwd voor de faculteit ingenieurswetenschappen (die intussen een nieuwe campus hebben in Zwijnaarde). Nu zit er de faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen.
Het huis op nummer 186, net vóór de Rozier, was vroeger het studentenhuis van het Gentsch Studenten Corps, één van de eerste overkoepelende studentenverenigingen, opgericht in 1933. Ze noemden het huis **Huize Mac Leod**.

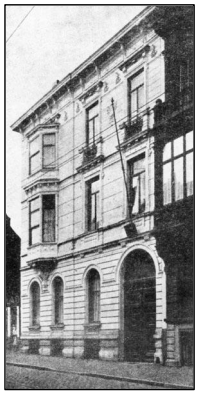
Huize Mac Leod

In de Rozier bevindt zich **de universiteitsbibliotheek, met de bekende Boekentoren**, ontworpen door Henry Van de velde en gebouwd in de jaren 1930.
Op de Hoveniersberg verrees in de jaren 1970 het **pyramidegebouw van de faculteit economie**. In het toegangsteegje is nog een klein arbeidersbeluik bewaard gebleven. De economen hebben ondertussen een tweede gebouw, met ingang via de Tweekerkenstraat.

Het **Hoger Instituut Kunstgeschiedenis en Oudheidkunde** werd opgericht in 1920. Het is nu gevestigd in een vleugel van het bibliotheekgebouw. Beeldhouwer Jozef Cantré kreeg in 1943 de opdracht om een beeldhouwwerk te vervaardigen. Het werd een basreliëf, een allegorische voorstelling van de beeldhouwkunst, architectuur, schilderkunst en kunstgeschiedenis. Het bevindt zich vanaf 1950 naast de ingang in de Sint-Hubertusstraat.

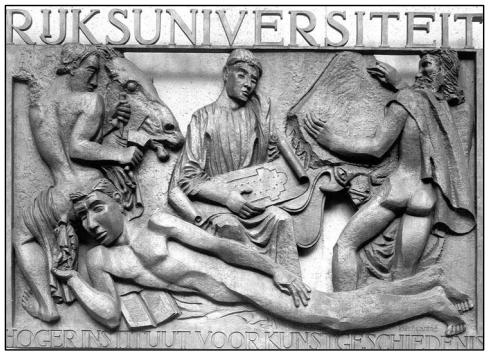

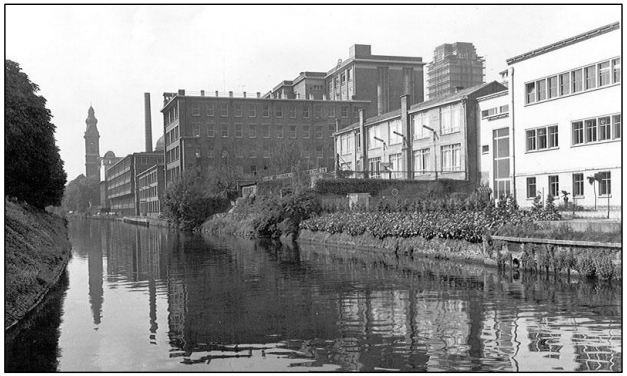

Tweemaal de Muinkschelde aan de Sint-Pietersabdij - links: het Technicum is reeds gebouwd, maar op de plaats van de nieuwe vleugel van het rectoraat staat nog de Stedelijke School voor Jongelingen – rechts: het Pyramidegebouw van de faculteit economie aan de Hoveniersberg

Beluik Hoveniersberg / Instituut Wetenschappen en bib UGent – de Boekentoren beconcurreert de drie middeleeuwse Gentse torens in de verte (Sint-Niklaaskerk, belfort en kathedraal)

Sint-Amandstraat - Sint-Pieterskapel

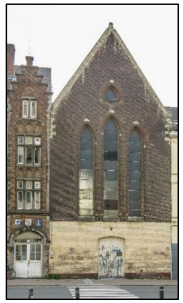

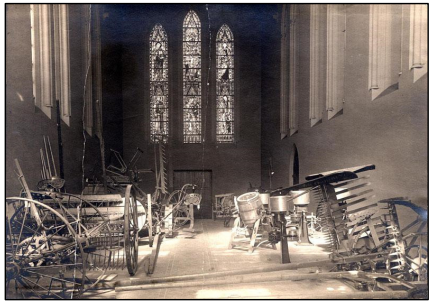

Op deze plaats stond vanaf ca. 1300 de Sint-Kwintenskapel, waar vrouwelijke religieuzen en later ongeschoeide karmelieten waren aan verbonden.
In 1857 werd er de Sint-Pieterskapel opgetrokken, horend bij de voormalige Sint-Pietersschool, een kosteloze katholieke lagere jongensschool gesticht in 1852. Jean Baptiste Bethune ontwierp de kapel in neogotische stijl.
Toen in 1920 in de Sint-Amandstraat de Rijkslandbouwhogeschool opende (de latere faculteit landbouwwetenschappen, nu bio-ingenieurswetenschappen), werd het een hal voor landbouwwerktuigen. In de jaren 1970 werd de ruimte gebruikt door de vzw *D'Oude Kapel*, centrum voor dans en beweging.

2.2. De Grote Versnelling (ca 1950-2030?)

2x Blandijnberg: vóór 1960, ingang van beluik De Vreese / na 1960, fac. Letteren & Wijsbegeerte

Blandijnberg - faculteit Letteren en Wijsbegeerte

Tot aan de Eerste Wereldoorlog was de gehele faculteit Letteren en Wijsbegeerte het kleinste broertje van de universiteit met gemiddeld 50 studenten. De docenten filosofie gaven vooral cursussen voor de studenten van andere faculteiten.
Tijdens het interbellum verdriedubbelde het aantal studenten Letteren en Wijsbegeerte, van ca. 150 tot 450 studenten. Dat was ongeveer honderd meer dan de faculteiten Geneeskunde en Wetenschappen, maar betrof vooral de taalrichtingen en geschiedenis.
De L&W verhuisde in 1960 als eerste faculteit uit de benepen Universiteitstraat naar het nieuwe faculteitsgebouw op de Blandijnberg. Hiervoor werd het arbeidersbeluik De Vreese afgebroken.
De auditoria, vroeger aangeduid met letters, dragen nu de namen van verdienstelijke alumni. De filosoof die de eer kreeg is Jaap Kruithof (zie p.63).
De grote groei van de L&W, en van alle faculteiten, is een uiting van de Grote Versnelling.

De Grote Versnelling

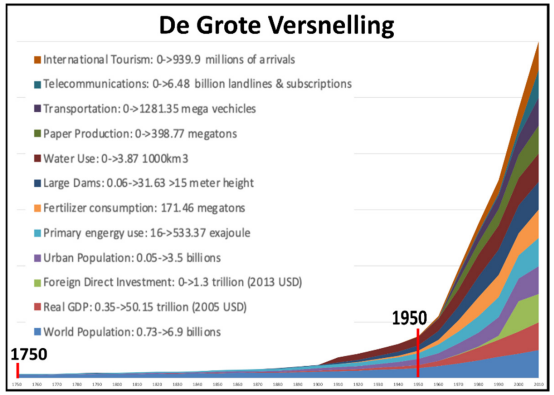

De Grote Versnelling verwijst naar de groei van bevolking en vooral rijkdom na WO II (en dus ook van het gebruik van natuurlijke hulpbronnen en van de vervuiling): door het exponentieel karakter van de groei sinds het begin van de industriële revolutie wordt de toename in absolute cijfers enorm groot, of juister gezegd, te groot, want de ecologische grenzen van het aardesysteem worden overschreden. Het gevaar van de psychotische hoogheidswaanzin staat op punt gerealiseerd te worden (volgens het wereldmodel van *Het eerste rapport aan de Club van Rome* rond het jaar 2030).
Kloosterlingen zijn uitgestorven en de fabrieken gedelokaliseerd naar armere landen. In de stad zijn de fabriekssschouwen vervangen door torengebouwen voor onderwijs, wonen, consumeren.
Ook de kennisverwerving neemt exponentieel toe. Het aantal studenten, doctorandi en (in mindere mate) onderzoekers en docenten swingt (na de besparingsjaren 1980) de pan uit.

Enkele (toren)gebouwen van de UGent:
1. Ufo / 2. Economie / 3. Studentenrestaurant De Brug / 4. Boekentoren / 5. Ledeganck (weten–schappen) / 6. Blandijn / 7. Plateau & Rozier / 8. Volkssterrenwacht Armand Pien / 9. Therminal (studentenhuis) / 10. UZ / 11. Home Boudewijn / 12. Artevelde Hogeschool (assoc. UGent)

Moderne filosofie in de 20e eeuw

Het einde van de 19e eeuw en het begin van de 20e eeuw is de periode van de **neo-stromingen**: neokantianisme (Cassirer), neohegelianisme (Kojévé, Bradley), neothomisme (kardinaal Mercier), neomarxisme (Lukács, Gramsci). Na de schok van WO I komen er twee tegenstrijdige toonaangevende stromingen: fenomenologie en logisch empirisme.

In het spoor van Husserl, voor wie een strenge wetenschap eist dat men niet vertrekt van de empirische wereld, maar van het intentionele bewustzijn, ontstaat de **fenomenologie**: niet de

objectieve wereld los van de mens moet centraal staan, wel de leefwereld, dat is wereld zoals die aan de mens verschijnt doordat de wereld mee vorm wordt gegeven door het menselijk bewustzijn. Bij Heidegger leidt dat tot een nederige variant: de mens is in deze wereld geworpen en ervaart angst door zijn zijn-tot-de-dood. De mens moet reageren met gelatenheid en moet terug contact zoeken met het Zijn, dat hij sinds de Griekse filosofie vergeten is, ten voordele van een technologisch willen beheersen van de wereld. Samen met de afwijzing van de moderne levenswijze (ten voordele van een eenvoudig boerenleven in het Zwarte Woud), wijst Heidegger ook de moderne idee van gelijkvrijheid af: hij leunde aan bij het nationaalsocialisme.
Sartre ontwikkelt met zijn **existentialisme** een hoogmoedige variant: in feite heeft de mens geen essentie die voorafgaat aan de existentie en het handelen van de mens. Door zijn bestaan als bewustzijn (voor-zich-zijn) kan de mens zich stellen tegenover de wereld (de dingen die enkel op-zich-zijn) en tegenover zijn gesitueerd zijn in de wereld, waardoor hij totaal vrij en dus ook ten volle verantwoordelijk wordt. De mens geeft zich een essentie door vrij een engagement te kiezen. Sartre engageerde zich radicaal voor de moderne (bescheiden) idee van gelijkvrijheid (verdediging van terrorisme incluis), wat hij later koppelde aan het (hoogmoedige) marxisme.
Vanuit Heidegger en Nietzsche (zie p. 39) zal daarna het **postmodernisme** ontwikkeld worden, een relativisme dat de waarheid van elk maatschappelijk *Groot Verhaal* ontkent door het te *deconstrueren*. Het is de filosofie die past bij het neoliberalisme, het Grote Verhaal (voorgesteld als economisch onbetwistbaar feit) dat de sociaaldemocratische maatregelen om de ongelijkheid te verminderen moeten afgebouwd worden, omdat enkel een zuiver kapitalisme voor nog meer groei en dus welvaart kan zorgen. Ondanks de economische (krediet)crisis van 2008 is het neoliberalisme springlevend: de sociaaldemocratische welvaartstaat wordt verder ontmanteld en de groene idee dat de groei moet stoppen, wordt gerecupereerd tot de mythe van de duurzame groei op basis van nieuwe technowetenschappelijke ontwikkelingen.

Het **logisch empirisme**, met spilfiguren als Moritz Schlick en Rudolf Carnap, stelt dat enkel de exact wetenschappelijke methode zoals toegepast in de natuurwetenschappen, tot kennis leidt. Dit neopositivisme koestert het hoogmoedige ideaal van een eenheidswetenschap: de sociologie kan herleid worden tot de psychologie, die op haar beurt herleid kan worden tot de natuurwetenschappen zoals chemie en fysica. Dit leidt tot een nederige visie op metafysische en morele vragen: omdat die niet door de experimentele methode kunnen beantwoord worden, zijn het zinloze vragen. Ethische uitspraken zijn niet meer dan emotionele voorkeuren of pogingen om anderen te beïnvloeden. Ook Wittgensteins *Tractatus* loste filosofische vragen op door ze niet te stellen.
De **analytische filosofie**, met als eerste grote vertegenwoordiger Bertrand Russell, is een bescheiden variant. De exacte wetenschap moet een voorbeeld blijven voor de filosofen, die hun begrippen ondubbelzinnig moeten definiëren, moeten streven naar logische argumentaties en heldere verwoordingen en steeds de relatie met de werkelijkheid in de gaten moeten houden. Hoewel een analyse van de begrippen soms bepaalde vragen als schijnproblemen ontmaskert, probeert men toch de grote metafysische en morele vragen te beantwoorden.
Deze strekking sluit aan bij de “verwetenschappelijking” van de filosofie in de 19e eeuw.

Filosofie in meerdere faculteiten

In de geest van Auguste Comte (1798-1857) wou men in de 19e eeuw filosofische vraagstukken benaderen met wetenschappelijke methoden.
Een pionier is Adolphe Quetelet (1796-1874), die als één van de eersten statistische methoden toepaste voor sociale vraagstukken. Hij was een van de eerste drie Gentse promovendi, met een doctoraat in de wiskunde in 1819. Er is een straat naar hem genoemd in Gent (nabij Blaisantvest

en Tolhuislaan).
De meeste menswetenschappers erkennen daarbij niet dat de wereld als totaliteit, de mens en de samenleving dermate complex zijn dat de wetenschappelijke, experimentele methode maar beperkt toepasbaar is en dat de theorieën meer filosofie blijven dan exacte wetenschap worden. Ze achten zich verheven boven de filosofen.
Deze hoogmoed leidde in de 2e helft van de 20e eeuw tot nieuwe faculteiten.

Faculteit Psychologische en Pedagogische Wetenschappen

Wat nu psychologische wetenschap noemt, was oorspronkelijk zielkunde en behoorde tot de wijsgerige antropologie en moraalfilosofie. Ook opvoedkunde was een filosofisch thema (zo is *Emile*, één van de beroemdste pedagogische traktaten, geschreven door filosoof Jean Jacques Rousseau). De leer en behandeling van psychische ziekten was onderdeel van de geneeskunde.
Een belangrijke figuur, die experimenteerde met een nieuwe, "morele" en humane behandeling van psychisch zieken, was dr. **Joseph Guislain** (1797-1860), die in 1835 hoogleraar aan de Gentse universiteit werd. Hij stichtte samen met kanunnik Petrus-Jozef Tiest, de overste van de Broeders van Liefde, het Guislaininstituut. In 1887 kreeg Guislain een standbeeld op de Begijnhoflaan. Er is verder een gedenkplaat aan het huis in Ingelandgat waar hij gewoond heeft.
In 1890 wordt **Jules Van Biervliet** (1859-1945) hoogleraar Metafysica en Psychologie aan de faculteit Letteren en wijsbegeerte. Een jaar na zijn benoeming richt hij er een laboratorium voor Experimentele Psychologie op, het eerste in België en één van de eerste in Europa. Er gebeurden proeven over waarneming (visuele illusies), aandacht (reactietijden) en geheugen.
De psychoanalyse van Sigmund Freud (1856-1939) werd in Gent geïntroduceerd door de neuropsychiater **Jacques De Busscher** (1902-1966), via zijn onderwijs over de psychiatrie van het kind.
In 1927 werd aan de Faculteit Wijsbegeerte en Letteren een *Hoger Instituut voor Opvoedkunde* toegevoegd. Een afzonderlijke faculteit voor psychologie en pedagogie kwam er in 1969. Begin jaren 1970 werd daarvoor een campus gebouwd aan de Henri Dunantlaan.

Faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen

Studie van politiek en samenleving is vanzelfsprekend een belangrijk onderdeel van de wijsbegeerte. Je kan het begin situeren bij de Griekse sofisten, die een soort democratie verdedigen en daarbij het belang van communicatie beseffen. Daarop komt de reactie van de eerste grote politiek filosoof, Plato, het beginpunt van een boeiende geschiedenis, met reuzen als Thomas Hobbes en Karl Marx. Figuren als Max Weber en Emile Durkheim profileerden zich als sociologen die de sociale filosofie zouden verwetenschappelijken.
Vandaag worden vele grote filosofische theorieën over samenleving en politiek ontwikkeld door denkers die tewerkgesteld zijn in de sociologische departementen van de universiteiten, zoals Pierre Bourdieu (met zijn begrip *sociaal en cultureel kapitaal*), Ulrich Beck (met zijn begrip *risicomaatschappij*) en Zygmunt Bauman (met zijn begrip *vloeibare maatschappij*). Ook psychologen nemen soms politieke stellingen in, zoals in Gent de psychoanalyticus **Paul Verhaeghe** (°1955), die scherpe kritiek levert op het neoliberalisme en op het groei-ideaal.

Paul Verhaeghe

In Gent gaat de geschiedenis van de faculteit terug tot 1894/95 met de oprichting van de opleiding Staats-, bestuurs- en sociale wetenschappen, gericht op de vorming van topambtenaren voor de

Belgische staat en meestal gevolgd aansluitend op een rechtenstudie.
Communicatiewetenschappen (verwetenschappelijking van de retoriek) worden in Gent pas vanaf 1964 onderwezen. Disciplines zoals politicologie en sociologie krijgen in Gent maar geleidelijk vaste voet aan de grond in de rechtsfaculteit. Een afzonderlijke faculteit komt er pas in 1992. De faculteit bleef tot 2020 in de gebouwen van de Rechten aan de Korte Meer.

Centrale figuur was de historicus **Helmut Gaus** (°1942), docent vanaf 1979. Hij ontwikkelde een theorie over "golfbewegingen" die hij ontwaarde doorheen de geschiedenis. Net zoals er volgens de Russische statisticus Nicolai Kondratieff in de economie terugkerende lange golven zijn, zijn die er ook op mentaal vlak en zo op politiek en cultureel vlak (bv. de evolutie van modekleuren). Gaus kan je nog een filosoof noemen. Eén van zijn leerlingen, de Europaspecialist Hendrik Vos, wijst erop dat Gaus alle grote sociologen, economen, psychologen, psychoanalytici en politicologen had gelezen en die kennis probeerde te verzoenen. Vos contrasteert dit met de huidige specialisten die heel veel afweten van iets zeer kleins.

De studie van de samenleving valt moeilijk te scheiden van de morele en politieke opvattingen. Sommige sociale wetenschappers koppelen academische arbeid aan sociaal engagement.
Rudy Doom (°1947) stichtte de vakgroep *Studie van de Derde Wereld*, die in 2012 herdoopt werd in *Vakgroep voor Conflict en Ontwikkeling*. Hij poogde inzake de problemen van het Globale Zuiden een andere methodologische en inhoudelijke invalshoek op de kaart te zetten, weg van de kennis waarop het Westen een monopolie claimt.
John Vincke (1956-2009) koppelde zijn academische arbeid aan een emancipatorisch project voor holebi's (hij stierf nog vóór de term LGBTQIA+ de norm werd), met diverse onderzoeken naar seksuele minderheden in Vlaanderen, in het bijzonder met betrekking tot aids en hiv. Hij maakte gebruik van participerende observatie in homosauna's als een gecontesteerd wetenschappelijk instrument om data te verzamelen. Hij baarde opzien met zijn cijfers over zelfmoord bij holebijongeren. Hij geloofde niet in een wetenschap vrij van waarden: *We hebben geen behoefte aan een positivistisch wetenschappelijk model dat van sociale wetenschappers vraagt om zich ver van politiek en beleid te houden. We mogen niet vergeten dat minderheden hun rechten niet gratis krijgen. De geschiedenis leert ons dat men voor rechten moet vechten én moet blijven vechten*.

Faculteit Economie en Bedrijfskunde

Economie is steeds bestudeerd geworden door filosofen. De huishoudkunde van Aristoteles en van Thomas van Aquino worden nog steeds bestudeerd. Vanaf 1750 ontstond, samen met de groei van het kapitalisme aan de vooravond van de industriële revolutie, de politieke economie, met grote filosofen, zoals Adam Smith, David Hume, Condorcet in de 18e eeuw, Karl Marx, John Stuart Mill, Pareto in de 19e eeuw. In de 20e eeuw wordt de politieke economie eenvoudigweg economie genoemd en men gebruikt veel wiskunde. De eeuwige groei, niet enkel van de individuele winst, maar ook van de totale omvang van de economie van een land (het BNP) is het basisdogma geworden, maar het morele-politieke karakter daarvan wordt verdoezeld.
In Gent groeide de faculteit economie uit de faculteit rechten. Vanaf 1896 kon men het diploma behalen van *licentiaat van de hogere graad in de handels- en consulaire wetenschappen*. In 1906 werd er een *Bijzondere Handelsschool* opgericht, vanaf 1934 *Hogere school voor Handels- en Economische Wetenschappen* genoemd. Een afzonderlijke faculteit voor economie komt er in 1968. Eind jaren 1970 wordt de campus aan de Hoveniersberg gebouwd.
In 1953 richtte André Vlerick het seminarie voor Productiviteitsstudie en -Onderzoek op aan de faculteit Ingenieurswetenschappen. Dit evolueerde in 1986 tot de Vlerickschool, die niet zozeer wetenschappers wil opleiden, maar managers (zoals reeds gezegd, de nieuwe "priesters").

Filosofie voor het grote publiek

De Grote Versnelling uit zich ook in de toename van de mogelijkheden tot vermaak en in de groei van het culturele aanbod van organisaties, die ook vlugger en vlugger van naam menen te moeten veranderen (dat alles ook bedoeld om deels het verlies van tewerkstelling door automatisering te compenseren). In het programma van culturele organisaties, zoals *Het Geuzenhuis* of *Het Liberaal Archief* (nu *Liberas*) en bij het aanbod van vormingsinstituten, zoals de *Volkshogeschool* (korte tijd *Vorming plus*, nu *avansa*), krijgt ook filosofie meer en meer aandacht (lezingen, debatten, leesgroepen, meerdaagse cursussen).
Het laatste decennium worden zelfs filosofische massa-evenementen georganiseerd, zoals de *Dag van de filosofie, De nacht van de vrijdenker, Het denkgelag*, vaak in samenwerking met de UGent.

Filosofie aan de Gentse universiteit vóór 1960

Het nieuwe gebouw van de faculteit Letteren en Wijsbegeerte werd in gebruik genomen in 1960. Dit markeerde een grondige wending in de vakwerkgroep filosofie.
Vóór 1960 werkten de Gentse filosofen in de neo-tradities. De richting filosofie was nog niet het vrijzinnig en links bastion dat het na 1960 zou worden. Er waren christelijke filosofen, zoals André van de Vijver (1898-1964), specialist van de middeleeuwse logica en laatantieke wijsgeren (Cassiodorus en Boëtius), en zoals Edgard De Bruyne. Een aparte vermelding moet gegeven worden aan Herman De Vleeschauwer.

Edgard De Bruyne (1898-1959), christelijk filosoof

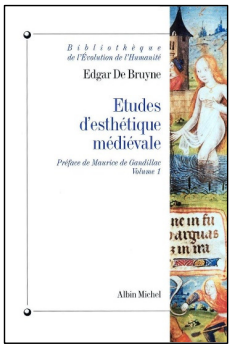

De Bruyne, aanvankelijk benedictijnermonnik, doctoreerde aan de Katholieke Universiteit. Hij hield zich bezig met Kant, het thomisme en de fenomenologie. Vanaf 1925 doceerde hij aan de Gentse Universiteit ethica en metafysica. Hij bouwde ook een politieke carrière uit als lid van de katholieke partij CVP en was o.a. 4 maand minister van Koloniën.
Hij kreeg internationaal erkenning voor zijn boek uit 1946, *Etudes d'esthétique médiévale*, een standaardwerk over middeleeuwse esthetica, dat een beslissende invloed had op het denken van Umberto Eco, die aanvankelijk neothomist was en later *De naam van de roos* schreef. De Bruynes boek werd onlangs heruitgegeven.

Herman De Vleeschauwer (1899-1986), fascistisch filosoof

De Vleeschauwer doctoreerde in 1923 (met een werk over de Duitse idealistische filosoof Rudolf Christoph Eucken) en doceerde vanaf 1925 wijsgerige en opvoedkundige vakken. Hij verwierf internationaal faam als kenner van de filosoof Kant.
In zijn geschiedenisfilosofie stelt hij “het volk” centraal, dat is een gemeenschap van mensen met gedeelde bloed-bodem, taal en geschiedenis. Het cultiveren van de volkswil door opvoeding is een belangrijke motor van de geschiedenis. Het kosmopolitisme van de moderne periode en de heerschappij van het individualisme hebben gefaald: het individu blijft leeg en alleen achter en enkel de inbedding in een volk kan mensen nog een perspectief voor de toekomst bieden. De Vleeschauwers nationalisme is extreem rechts.

De Vleeschauwer werd actief in het fascistische *Vlaams Nationalistische Verbond* (VNV) en trad toe tot *De Vlag*, een in 1935 door Vlaamse en Duitse academici opgerichte culturele vereniging van nationaalsocialistische strekking. Onder de Duitse bezetting werd hij secretaris-generaal van het hoger onderwijs. Na de oorlog werd hij omwille van zijn collaboratie ter dood veroordeeld. Hij vluchtte naar Pretoria, waar hij tot 1966 professor was aan de Universiteit van Zuid-Afrika.

Uit Gent werden 67 joden gedeporteerd door de nazi’s. Er is een monument aan de Lindenlei.

De Grote Vier van de Blandijn

Een ommekeer kwam er met de benoemingen van Leo Apostel en Jaap Kruithof. Hierbij werd een belangrijke rol gespeeld door de vrijzinnige en linkse historicus Jan Dhondt (1915-1972) .
Apostel (1925-1995), die studeerde aan de Université Libre de Bruxelles (die hij als docent daar mee hielp te vernederlandsen) en later bij de Zwitserse pedagoog Jean Piaget en de logisch empirist Rudolf Carnap, werd in 1957 in Gent verantwoordelijk voor het vak zedenleer, voordien gegeven door de katholiek Edgard De Bruyne. Toen die laatste een jaar later op emiraat ging, werd hij opgevolgd door de toen nog zeer jonge Jaap Kruithof (1929-2009), assistent in de geschiedenis bij Jan Dhondt, maar ook gedoctoreerd in de filosofie, op een proefschrift over Hegels ontologie (aan de Sorbonne had Kruithof les gevolgd bij de notoire Hegel-kenner Jean Hippolyte).
Apostel werd directeur van een seminarie voor logica, terwijl Kruithof hoofd werd van een seminarie voor moraalfilosofie en metafysica. Samen bouwden ze vanaf 1963 naast de opleiding wijsbegeerte de nieuwe richting moraalwetenschappen uit. Deze opleiding, gericht op de vorming van leerkrachten niet-confessionele zedenleer, was het gevolg van het schoolpact van 1958 waarin bepaald werd dat het vak zedenleer verplicht in alle officiële scholen moet worden aangeboden. Bedoeling was de studie van moraal een stevige wetenschappelijke basis te geven.
In 1958 kwam de uitgetreden jezuïet Etienne Vermeersch (1934-2019) studeren bij Apostel en Kruithof en verloor er definitief zijn christelijk geloof. In zijn doctoraat, over het belang van de informatietheorie en de cybernetica voor een wetenschap van de mens, leunde hij aan bij het logisch empirisme en zette zich scherp af tegen Heidegger. Reeds in 1967 werd hij benoemd tot gewoon hoogleraar. Om de pluraliteit te bewaren haalde Leo Apostel iemand uit de fenomenologische traditie naar Gent: Rudolf Boehm (1927-2019), werkzaam in het Husserl-archief te Leuven, werd in 1967 hoogleraar algemene en moderne wijsbegeerte. Hij woonde op de Visserij nr. 90.
Apostel, Boehm, Kruithof en Vermeersch worden terecht aangeduid als *de grote vier van de Blandijn*. De bevlogenheid van de vier filosofen zorgde ervoor dat “den Blandijn” in de jaren 1960-1970 uitgroeide tot een vrijzinnig en links bruggenhoofd in Vlaanderen. Ze bereikten met hun progressieve ideeën niet alleen duizenden studenten uit alle faculteiten, maar waren ook sterk aanwezig in het maatschappelijk debat over tal van actuele thema’s.
Kruithof pleitte in een VRT-programma voor voorhuwelijkse seks en het gebruik van voorbehoedsmiddelen door jongeren. Hij werd door katholiek Vlaanderen tot de baarlijke duivel uitgeroepen. Later kwam hij, als links figuur en radicaal milieudenker, nog amper aan bod in de media.
Ook Vermeersch had een progressieve visie op seksualiteit. Als de homogroep *De rooie vlinder* de Nederlandse pedomusical *Snoepjes* naar Gent haalde, maar het stadsbestuur het gebruik van een toegezegde stadszaal introk, bood Vermeersch als decaan het bekende auditorium E aan (het zal, na de affaire Dutroux, gebruikt worden om zijn andere standpunten aan te vallen). Vermeersch zette zich in voor het recht op abortus en vooral voor het recht op euthanasie. Hij schopte het in 2008 tot Knacks *grootste intellectueel van Vlaanderen* en was niet meer van het tv-scherm weg te krijgen. Volgens Vermeersch *is Vlaanderen het land op wereldvlak waar de mentaliteitsverandering op vlak van godsdienst en moraal het sterkst geweest is,* met de UGent als *brandpunt van die verandering.* Ook het eigenlijk filosofisch denken van de Grote Vier stond op hoog niveau.

Leo Apostel (1925-1995)

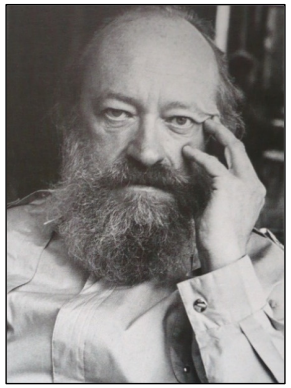

Apostel wou het universum zo volledig mogelijk verklaren en meende dit doel het best te kunnen bereiken door middel van een interdisciplinaire methode, waarbij zowel de exacte als de humane wetenschappen worden betrokken. Zijn poging om aan de Rijksuniversiteit Gent een centrum voor wetenschapssynthese op te richten lukte niet.
Logica en kennisleer vormen het vertrekpunt, met op de achtergrond de logische-empiristische droom van een eenheidswetenschap, maar metafysische speculaties worden niet uit de weg gegaan. Inspiratie moet gehaald worden uit meerdere wijsgerige stromingen, waaronder ook het marxisme en de psychoanalyse.
Als atheïst pleit Apostel toch voor spiritualiteit (*Atheïstische spiritualiteit*, gepubliceerd in 1998). Als vrijmetselaar wordt hij ontgoocheld als de loges zich niet willen uitspreken tegen de plaatsing van kernwapens in België. Uit zijn *Freemasonry: A Philosophical Essay* (1985) spreekt een pessimisme over de toekomst van de vrijmetselarij.
Reeds in 1978 ging Apostel op vervroegd emiraat.

Jaap Kruithof (1929-2009)

Kruithof wil dat ethiek steunt op wetenschappelijke inzichten en is fanatiek in het maken van onderscheidingen en schema's met alle mogelijke combinaties, bij de studie van de mens (*De zingever*), de moraal (*Eticologie)* en de samenleving (*Arbeid en lust* – zijn grootste werk, dat de structuur van politiek en economie helder en omvattend beschrijft, historisch en actueel). De mens moet in de eerste plaats gezien worden als lid van grotere eenheden (totalisme i.p.v. van het "kleinburgerlijke" individualisme).
Wat de morele (en ook esthetische) oordelen betreft was Kruithof een objectivist: die zijn objectief geldig, los van de menselijke voorkeuren. Waarop die geldigheid dan steunt, kan hij natuurlijk niet duidelijk maken. Inhoudelijk staat in zijn moraal de emancipatie van onderdrukking centraal, het strijden tegen de seksuele onderdrukking, tegen de onderdrukking op basis van nationaliteit (*links mag het nationalisme niet overlaten aan rechts*), tegen de uitbuiting inherent verbonden aan het kapitalisme, tegen het westerse imperialisme en neoliberalisme. Van de westerse arbeidersklasse is bij de realisatie van het socialistische alternatief nog weinig te verwachten, omdat die mee de ontwikkelingslanden uitbuit. Verder moet ook strijd gevoerd worden tegen de onderdrukking van de natuur door de mens (zie p. 66).

Rudolf Boehm (1927-2019)

Voor Boehm is filosoferen het geven van *kritiek der grondslagen van onze tijd* (titel van zijn hoofdwerk). De moderne wetenschap streeft weten om het weten na, en het kapitalisme productie om de productie – tweemaal een middel-doel-omdraaiing. Dat het negeren van het doel (de behoeften van de mens en een daaraan aangepast weten) de beste manier zou zijn om het doel te bereiken, is echter een waanidee, die haar oorsprong vindt in het feit dat de moderne mens zijn eindigheid niet wil aanvaarden. Een ander soort weten en een andere economie zijn

nodig: de mens moet minder steunen op de (objectieve) natuurwetten, en meer op de eigen (subjectieve) vermogens.
Voorts verwart het westerse denken de begrippen voldoende grond en noodzakelijke voorwaarde, wat het duidelijkst blijkt uit het dialectisch denken van Hegel. Zo denkt de hegeliaan Marx dat het "ontwikkeld" zijn van de productiemiddelen door het kapitalisme voldoende is om te komen tot een communistische samenleving van overvloed, terwijl dat eerste enkel de noodzakelijke voorwaarde kan zijn voor het laatste, maar niet volstaat. Er is *politiek* nodig, dat is de anderen overtuigen om mee te werken aan de bevrediging van jouw behoeften opdat zij een zinvol leven zouden krijgen (in tegenstelling tot geweld dat anderen daartoe dwingt of tot het afsluiten van contracten). Net zoals zijn grote inspirator Merleau Ponty, en in tegenstelling tot Heidegger, was Boehm links. Hoe een linkse samenleving, zonder de foutieve grondslagen, er concreet kan uitzien, werkte Boehm niet uit: dat is de opdracht van iedereen, niet enkel van de filosoof.
Sinds kort worden Boehms boeken en zijn archief ontsloten op www.rudolfboehm.org.

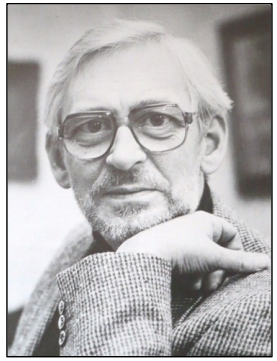

Etienne Vermeersch (1934-2019)

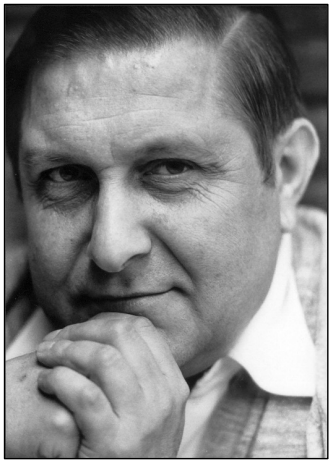

Vermeersch legt de nadruk op het graduele karakter van rationaliteit. De exact-wetenschappelijke methode blijft het ideaal voor k(ennis)-rationaliteit: het gebruik van een nauwkeurige taal, de toetsing van gegevens via streng gecontroleerde ervaring (indien mogelijk experimenten) en de poging tot systematisering van de bekomen resultaten. Soms is het aangewezen deze drie eisen (precisie, controle, systematisering) te verzwakken, omdat men daardoor meer kennisgebieden kan bestuderen met een bepaalde (zij het wel verminderde) betrouwbaarheid.
In zijn doctoraat wil Vermeersch aantonen dat je het geestelijke aspect van de mens (het ideële) wetenschappelijk kan bestuderen zonder een beroep te moeten doen op het begrip "geest", door te steunen op de cybernetica: de mens is een informatiesysteem dat bepaalde materie-energie-toestanden erkent als vormen, wat zich uit in bepaalde (innerlijke of uiterlijke) gedragingen.
Ook op het vlak van handelen moeten we zoveel als mogelijk een d(aden)-rationaliteit nastreven: welomschreven doelen met de meest efficiënte middelen nastreven, waarbij deze efficiëntie met k-rationele middelen wordt onderzocht en waarbij de "overkoepelende" doelen (macro-doelen en mega-doel) voorrang krijgen boven de "particuliere" doelen (micro-doelen). De overkoepelende doelen zijn een subjectief gegeven, waarden zijn geworteld in de menselijke natuur.
Op basis van vrijzinnig humanistische waarden (bv. zelfbeschikkingsrecht) en rationele argumentaties nam Vermeersch standpunten in m.b.t. ethische en maatschappelijke vraagstukken. Zo verdedigde hij het recht op euthanasie en (vanuit de overweging dat de kans op gebruik van kernwapens door Israël ten alle prijze verhinderd moet worden) de Eerste Amerikaanse Golfoorlog (wat op de Blandijn leidde tot een ware anti-Vermeersch-campagne). Op politiek vlak was hij sociaaldemocratisch en een verdediger van een (gematigd) Vlaams nationalisme. Religieuze symbolen (bv. hoofddoeken) op school moeten verboden worden.
Zijn belangrijkste verwezenlijking is ongetwijfeld zijn analyse van de milieuproblemen (zie p. 66).

De grote Blandijnfilosofen en het milieuprobleem

Milieu en exacte wetenschappers van de Gentse universiteit

Een gevoeligheid voor de natuur, met scepsis tegenover de industriële vooruitgang was in min of meerdere mate reeds aanwezig bij Sarton, Mac Leod en andere leden van de vereniging *Reiner leven* (zie p. 53-54). De onhoudbaarheid van de industriële groei werd echt duidelijk door de nieuwe schaal van de milieuproblemen sinds de jaren 1960 (denk aan Rachel Carsons *Stille lente* uit 1962 en het eerste *Rapport aan de Club van Rome* in 1972). In Gent trokken reeds in de jaren 1950 en 1960 enkele zeldzame wetenschappers de aandacht op de milieuproblematiek.
Bioloog **Lucien de Coninck** (1909-1988), internationale autoriteit i.v.m. rondwormen, had vele verdiensten: hij was betrokken bij de vernederlandsing van de Universiteit in 1930, gebruikte in WO II zijn laboratorium als schuilplaats voor activiteiten tegen de Duitse bezetter en was zeer actief in de humanistisch vrijzinnige beweging. Verdienstelijk is zeker ook zijn visie dat de wetenschappelijke kennis en methode een grote rol moeten spelen in het redeneren over ethische problemen. Hij startte reeds in de jaren 1950 discussiegroepen over overbevolking en overexploitatie en nam zijn studenten mee op natuurexcursies.
Zijn leerling **Jan Hublé** (1923-2009), een specialist van de (kool)mees, doceerde als eerste in België een vak natuurbehoud (in 1968) en probeerde ook het grote publiek te sensibiliseren via optredens op de nationale radio en tv. Een succes van zijn inspanningen was de erkenning van de Bourgoyen-Ossemeersen als natuurgebied (een meersengebied in het westen van Gent). Etienne Vermeersch vermeldt in het voorwoord van zijn *De ogen van de panda* (zie p. 66) dat hij zijn ideeën over de milieuproblematiek publiceerde op aandringen van Hublé.
Het Instituut voor Nucleaire Wetenschappen gebruikte zijn kernreactor voor de studie van de luchtverontreiniging. In 1971 werd een *Interfacultair centrum voor studie van lucht-, bodem- en waterverontreiniging* opgericht. De nadruk kwam vooral te liggen op het zoeken naar technologische oplossingen. De huidige naam, *Centre Environmental Science & Technology,* weerspiegelt het overheersende geloof dat de milieuproblemen opgelost zullen worden door de technowetenschap. Het *Centrum duurzame ontwikkeling*, opgericht in 1995, wil daarentegen *duurzaamheidskwesties benaderen als politieke vraagstukken*. Het is niet toevallig dat één van de oprichters Etienne Vermeersch was. Net zoals Boehm en Kruithof heeft Vermeersch erop gewezen dat de milieuproblematiek meer dan een technologisch probleem is, dat er een radicale oplossing nodig is. Deze laatste stelling hebben deze drie filosofen gemeen, hoewel er vele verschillen blijven.

De milieufilosofie van Boehm, Kruithof en Vermeersch: een kritische samenvatting

Rudolf Boehms *Kritiek der grondslagen van onze tijd* (1973)

Met zijn boek over *de grondslagen van onze tijd* (zie p. 63) was Boehm zijn tijd vooruit.
Dat de middel-doel-omdraaiing verband heeft met de vlucht voor onze eindigheid zou wel kunnen: door het middel tot doel te maken, blijven we per definitie altijd bezig en zo moeten we niet denken aan de sterfelijkheid en de uiteindelijke zinloosheid. In tegenstelling tot wat Boehm stelt, is die sterfelijkheid toch spijtig (al is ze de noodzakelijke voorwaarde van het leven). Wel moet de sterfelijkheid aanvaard worden en mag ze niet tot verlamming leiden. Een (niet religieus) ritueel beleven van het mysterie van het bestaan zou moeten uitgewerkt worden.
Dat de objectiviteit van de wetenschap fout is, is geen vruchtbare gedachte. Het -tijdelijk- negeren van de menselijke doelen bij het zoeken van waarheid is nodig. Wel moeten we vooraf bepalen

welke waarheden we willen onderzoeken. Sommige waarheden zijn in elk geval te gevaarlijk om toe te passen (wat de moeilijke vraag oproept of alles dan wel onderzocht mag worden).

Jaap Kruithofs *omgaan met de dingen*: *de mens aan de grens* (1989)

Kruithof gaf scherpe kritiek op de manier waarop we omgaan met dingen. Het consumentisme moet opgeheven worden en *zuinigheid zal een heel belangrijke richtlijn worden in de wereld van morgen*. Dat klopt. Zelfs een stationaire economie is niet meer voldoende, er moet vooraf een inkrimping komen, omdat we de grenzen van het aardesysteem reeds overschreden hebben.
Kruithofs ethische fundering was objectivistisch: de natuur zelf heeft waarde los van de mens. De grens die de mens moet respecteren is religieus van aard. Deze nederige positie moet afgewezen worden. Bescheidenheid was er bij Kruithof in zijn linkse, socialistische stellingname. De relevantie daarvan voor de oplossing van het ecologische probleem is door hem te weinig benadrukt. De vereiste inkrimping maakt het vraagstuk van herverdeling en van gelijkvrijheid actueler dan ooit.

Etienne Vermeersch' *De ogen van de Panda* (1988)

Vermeersch verwerpt Kruithofs ecocentrisme. Een milieu-ethiek kan niet anders dan antropocentrisch zijn, want enkel de mens kent waarden toe. Verlicht eigenbelang leidt tot de gulden regel, die twee uitbreidingen moet krijgen: de anderen die je niet mag aandoen wat je zelf niet aangedaan wil worden, zijn ook dieren en de komende generaties.
Vermeersch sluit aan bij Boehms kritiek op de omdraaiing van middel en doel, maar verklaart dit niet idealistisch vanuit een foutief principe van onze cultuur, maar louter historisch. Er *kwam een WTK-complex tot stand* (voortdurende groei van wetenschap, technologie en kapitalisme, die op elkaar inwerken), maar *op een ongeplande wijze, met als gevolg dat het microrationaliteit koppelt aan macro-irrationaliteit. Het systeem wordt uiteraard door mensen gedragen, op basis van particuliere motivaties, maar de richting waarin het WTK-complex zich uitbreidt, zijn niet het resultaat van menselijke planning. Het geheel vormt een autonoom voorthollend systeem en niemand kan garanderen dat aan het eind van het traject een doel wacht dat voor de mens nog zinvol is. Het systeem toont een ingebouwde tendens tot 'middel-doel-omkering'. In de westerse economie is het scheppen van (productie-)middelen een legitiem doel op zichzelf. De vraag welke producten hij voortbrengt, is vanuit het oogpunt van de kapitalist onbelangrijk. Uiteraard is er wel een afzet voor die producten nodig, maar hiertoe kan men eventueel behoeften scheppen: de doelen van de mens zijn dus secundair ten opzichte van de middelenuitbreiding.* Het WTK-complex is daarom, gezien vanuit de samenleving, d-irrationeel. Dit uit zich in het feit dat *de ononderbroken expansie die tot uiting komt in een explosie van bevolking en van agro-industriële productie, moet te pletter lopen op energietekort, uitputting van grondstoffen, pollutie en uitroeiing van soorten* en *uiteindelijk het voortbestaan van de mens zelf in het gedrang* brengt. Rekenen op technowetenschappelijke ontwikkelingen om toch door te kunnen gaan is geen oplossing. Rationaliteit veronderstelt (in tegensteling tot wat Boehm beweert) objectieve wetenschap, maar rekenen op technowetenschappelijke ontwikkelingen is irrationeel: *vooruitgang van wetenschap en techniek biedt geen intrinsieke garantie voor redelijkheid en menselijkheid. Als een probleem oplosbaar is, dan zal de wetenschap het oplossen. Maar we hebben helemaal niet de zekerheid dat alle problemen oplosbaar zijn. Het is onmisbaar afstand te doen van elk wetenschappelijk-technologisch optimisme.* We moeten onze *hersenschimmen van blind optimisme* vervangen door *het eindigheidsbesef*: *het aardoppervlak is eindig; niets dat enige omvang heeft, hoe klein ook, kan onophoudelijk blijven groeien*. *Er zit een*

ijzeren, onontkoombare logica achter: processen die niet onbeperkt kunnen doorgaan, moeten ooit eens stilvallen!
De enige oplossing is daarom het stoppen van de groei: er moet een stationaire economie komen, met recyclering van materialen. Uiteraard zijn er nog landen waar bijkomende groei noodzakelijk is om tot een aanvaardbaar welzijnsniveau te komen. *Bij een beoordeling van het wereldgebeuren moeten we altijd twee dimensies in rekening brengen: de ecologische en de morele.* De desacralisatie van de wereld die leidde tot 'diesseits'-gerichtheid en consumptiestreven, ging gepaard met een unificatie van de wereld en tot de gelijkheidsidee. Dit betekent dus dat het welvaartsniveau van de westerse wereld zal moeten inkrimpen (hoewel Vermeersch zelf dit woord niet gebruikt, en hij het feit dat er een herverdeling moet komen, te weinig nadruk geeft): er is *geen ascetische levensvorm* nodig, *maar uiteraard zullen we sommige aspecten van onze leefwijze moeten veranderen. Er is een ombuiging nodig van het westerse consumptiepatroon tot een niveau waarvan de leefbaarheid binnen onze beschaving aantoonbaar is, een niveau dat ook de ontwikkelingslanden kunnen benaderen en uiteindelijk bereiken zonder het ecosysteem verder in gevaar te brengen*.
Van het maatschappijtype (inclusief politieke structuur) dat zou kunnen garanderen dat de economie de veilige grenzen niet overschrijdt, heeft Vermeersch *geen duidelijk beeld*. *Men kan natuurlijk zeggen dat we het kapitalisme moeten afschaffen, maar niemand geeft ooit een duidelijk ontwerp van wat dan in de plaats moet komen.* Het tegengestelde van kapitalisme wordt echter al meer dan 150 jaar aangeduid als socialisme. In zover *het marxisme-leninisme* heeft geleid tot *rampzalige toestanden op zowel het menselijke als het ecologische vlak*, moet er verder gezocht worden naar een alternatief, democratisch (en uiteraard ecologisch) socialisme.
De volgende generatie filosofen op de Blandijn heeft deze taak niet opgenomen en, erger nog, heeft een ernstige milieufilosofie rechts laten liggen (zie volgende pagina).

De Grote Versnelling op de Blandijn vanaf 1970

Vanaf de jaren 1970 neemt het aantal filosofen tewerkgesteld op de Blandijn steeds sneller toe.

Medewerkers en collega's van de Grote Vier

Rond Boehm ontstond een groep van leerlingen die de stellingen van de leermeester herhaalden en verder uitwerkten, met als interessantste figuur Willy Coolsaet.
Rond Apostel was een kring die zich bezighield met logica, kennisleer en wetenschapsfilosofie, met Diederik Baetens, Marc de Mey en Fernand Vandamme (die wegens subsidiefraude vervroegd op emiraat ging en in 2011 veroordeeld werd tot 6 maand effectieve gevangenis).
Aan Kruifhof was Hugo Van den Enden toegevoegd, specialist in sociale psychologie en samen met Vermeersch de wegbereider van de legalisering van abortus en euthanasie. Ronald Commers bracht vooral literair doorwrochte beschouwingen over de geschiedenis van de filosofie voort. Jan Buelens specialiseerde zich in moraalpedagogiek.
Vermeersch' assistent Freddy Verbruggen hield zich bezig met niet-rationele stromingen (bv. dao) en schrijvers (bv. William Blake).

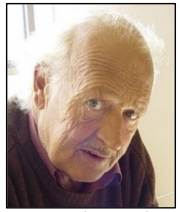
H. Van den Enden

Wijsbegeerte van de oude tijd en (christelijke en islamitische) middeleeuwen was het domein van Herman De Ley, die, aanleunend bij het marxisme, de oude theorieën historisch-materialistisch verklaarde. Esthetica en kunstfilosofie werd gedoceerd door Karel Boullart, die zijn metafysische beschouwingen steevast besloot met de stelling dat *wat noodzakelijk is, tegelijkertijd onmogelijk is* (een nederige stelling, die bescheiden kan gemaakt worden tot "wat noodzakelijk is, is, hoewel meestal moeilijk, toch niet altijd onmogelijk").

Huidige opvolgers van de Grote Vier

De doctoraatstudenten van de jaren 1980 vormen nu de oude garde hoogleraren, met o.a. Gertrudis Van de Vyver (Kant en psychoanalyse – gedoctoreerd bij Van Damme), Freddy Mortier (moraalpedagogie – bij Kruithof), Johan Braeckman (evolutieleer- bij Vermeersch), Danny Praet (oudheid en middeleeuwen). De vroeg gestorven Koen Raes doceerde rechtsfilosofie aan de Faculteit Rechten. Jean Paul Van Bendegem (logica) maakte vooral carrière aan de VUB. Zoals de mode is geworden, werden ook doctoraatstudenten van andere universiteiten aangetrokken. Zo komt Bart Vandenabeele (docent esthetica, internationaal erkend specialist van Schopenhauer) van Leuven, Guido Pennings (bio-ethiek) van de VUB.
De vroegere seminaries zijn vervangen door "centra" (*voor Ethiek en Waardeonderzoek, voor Geschiedenis van de Filosofie en Continentale Filosofie, for Logic and Philosophy of Science, voor de Studie van Christelijke Tradities, voor Wetenschapsgeschiedenis*) en één instituut (*Bioethics Institute Ghent*). Sommige filosofen trekken de aandacht door een specifiek thema of stelling, bv. Griet Vandermassen ("het feminisme mag Darwin niet negeren"), Stijn Bruers (pleitbezorger voor het effectief altruïsme en veganisme), Jan Verplaetse ("inzicht in ethiek vraagt vooral hersenonderzoek en dat toont aan dat de vrije wil en dus verantwoordelijkheid niet bestaan").
Met uitzondering van Johan Braeckman zijn de huidige spraakmakende Vlaamse filosofen-opiniemakers slechts zijdelings verbonden aan de vakwerkgroep wijsbegeerte van Gent. Patrick Loobuyck, die zich vooral bezig houdt met godsdiensten en met de multiculturele maatschappij, is gastprofessor politieke filosofie in Gent, maar is verbonden aan de Universiteit Antwerpen. Ignaas Devisch, specialist van medische ethiek, is verbonden aan de faculteit geneeskunde en is ondertussen CEO van de liberale denktank *Itinera*.
Rond "wonderboy" Maarten Boudry (gedoctoreerd bij Braeckman) ontstond een controverse: zijn beurs postdoctoraal onderzoeker werd door het *Fonds Wetenschappelijk Onderzoek* in 2018 niet verlengd, maar hij werd terug opgevist als de eerste houder van de *leerstoel Etienne Vermeersch*.
De belangrijkste evolutie in de vakwerkgroep wijsbegeerte en moraalwetenschappen is dat de geest van de Grote Vier ongeveer volledig is weggeëbd – een uiterst jammerlijke zaak.

De bescheidenheid van de grote Blandijnfilosofen is verdwenen

Het postmodernisme heeft nooit echt aanhangers gekend onder de Blandijnfilosofen (wel bij sommige Gentse literatuurwetenschappers, zoals classicus Freddy Decreus), maar de invloed van het erbij horende neoliberalisme is duidelijk.
Wie van de opvolgers van Kruithof is nog socialistisch (in de eigenlijke betekenis van het woord)? Wie heeft de strijd van de meester tegen het neoliberalisme voortgezet? Ook de volgelingen of opvolgers van Vermeersch zijn verrechtst: ze hebben zijn sociaaldemocratie vervangen door een liberalisme, in het beste geval een sociaal liberalisme (bv. Dirk Verhofstadt). Het zijn neoliberalen zoals Ignaas Devisch die de academische concurrentiestrijd winnen. De idee van rechtvaardigheid is vergeten, het sterkste dat overblijft is de eis dat altruïsme effectief moet zijn.
Een serieuze bekommernis om het milieu is helemaal verdwenen (het huist nu enigszins in de faculteit Sociale en Politieke Wetenschappen en bij een enkeling in de faculteit Economie). Wie van Kruithofs opvolgers zet zijn strijd voort tegen milieuverloedering? Misschien zien ze, vanuit hun vrijzinnigheid, geen heil in Kruithofs religieuze instelling, terecht, maar er is toch ook een vrijzinnige (antropocentrische) milieufilosofie mogelijk, zoals Vermeersch er een heeft ontworpen. Ook diens volgelingen plegen echter schuldig verzuim. Vermeersch' *Centrum voor Milieufilosofie en Bio-ethiek* veranderde van naam en noemt nu *Bioethics Institute Ghent.* Dat zegt genoeg. Nog erger is dat Maarten Boudry een rasecht ecomodernist is, die groei blijft verdedigen

en alle heil verwacht van verdere technowetenschappelijke ontwikkelingen. Hoe is het mogelijk dat iemand die doctoreerde bij iemand die doctoreerde bij Vermeersch het volledig tegengestelde zegt van Vermeersch (o.a. wat betreft het technowetenschappelijk optimisme) en toch zijn "intellectuele kleinzoon" wordt genoemd? De oudere Vermeersch heeft daar zelf schuld aan, maar dat hadden de gedoctoreerden bij Vermeersch toch moeten voorkomen. Het is verdienstelijk rationaliteit te verdedigen (o.a. tegen godsdiensten die de evolutieleer verwerpen) en complottheorieën te bestrijden, maar ook het technowetenschapsgeloof is niet k-rationeel, laat staan d-rationeel. Het is het grootste obstakel om de milieuverstoring ongedaan te maken en moet heftiger bestreden worden dan de klassieke vormen van irrationeel geloof.

Voor wie nog verder wil wandelen

Sint-Pietersplein – Sint-Pietersabdij

Vanuit de Blandijnberg kan je het Sint-Pietersplein opwandelen en de Sint-Pietersabdij bewonderen en bezoeken. Het verhaal van deze wandeling wordt er bevestigd.
Het verhaal van de middeleeuwse abdij werd reeds verteld bij haar concurrent, de Sint-Baafsabdij. De bouw van de huidige abdijkerk tussen 1629 en 1651 getuigt van de periode van de contrareformatie. Na de opheffing van de Sint-Pietersabdij in 1796 werden het abtsgebouw en de aangrenzende parochiekerk gesloopt (waarbij de abdijkerk de nieuwe parochiekerk werd), terwijl de resterende gebouwen dienst deden als kazerne (aansluitend bij de consolidatie van naties met hun nationalistische neiging tot oorlog), gevangenis en nu museum, tentoonstellingsruimte en studeerruimte voor studenten. Het plein werd een militair oefenterrein, later een parking (nu ondergronds) en is nu in hoofdzaak een evenementenplein.

Kantienberg - monument Vrijzinnig Humanisme en Geuzenhuis

De abdijbrouwerij (beneden op de Kantienberg) is nu het Geuzenhuis, centrum voor vrijzinnige verenigingen.
Tussen de abdij en het Geuzenhuis staat het *Monument van de Prijs van het Vrijzinnig Humanisme*, sinds 1989 tweejaarlijks uitgereikt. Tussen de namen van de laureaten staan de Gentse filosofen Apostel, Kruithof, Vermeersch en Braeckman, naast de Brusselse filosoof Hubert Dethier.

Westerbegraafplaats – diverse graven

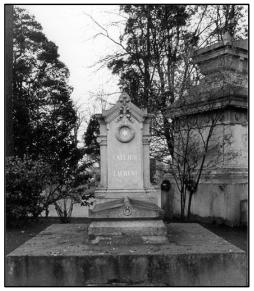

F. Laurent en G. Carlier

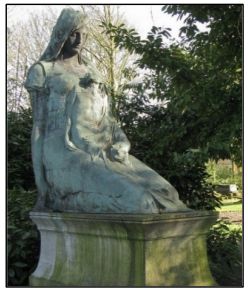

Edmond Van Beveren

Edward Anseele

Julius Mac Leod

Besluit: blijven ijveren voor bescheidenheid

Het humanisme ontworstelde zich deels aan de combinatie hoogmoed-nederigheid van het christendom, maar werd gecounterd door de contrareformatie. De Verlichting probeerde het opnieuw, maar de moderniteit viel in de val van hoogmoedig goedleven en wil minder ongelijkheid realiseren door toename van natuuruitbuiting. De Gentse Grote Vier van de Blandijn kwamen met hun linkse en ecologische filosofie wel dicht bij de vereiste bescheidenheid. Ondertussen zijn we opnieuw verdwaald: de verrechtsing explodeert en het ernstig milieudenken is uitggegomd. De huidige Gentse wijsgeren dragen grote verantwoordelijkheid. De weg naar bescheidenheid blijkt, ook bij filosofen, zeer moeizaam te zijn: de rede van de mens verliest van zijn irrationele wensen. Toch kan alleen nog een bescheiden filosofie ons redden. De psychotische (= de werkelijkheid niet meer correct ziende), vrolijke maar gevaarlijke hoogheidswaanzin moet neergehaald worden. De neurotische (= de werkelijkheid moeilijk aankunnende), vervelende, maar veilige neerslachtigheid moet verheven worden door zoveel vreugde als kan, tot de juiste mate van bescheidenheid wordt bereikt – een moeilijke, maar niet onmogelijke opdracht. We moeten blijven ijveren dat zoveel mogelijk mensen rationeel en dus bescheiden gaan denken, goedleven en samenleven.

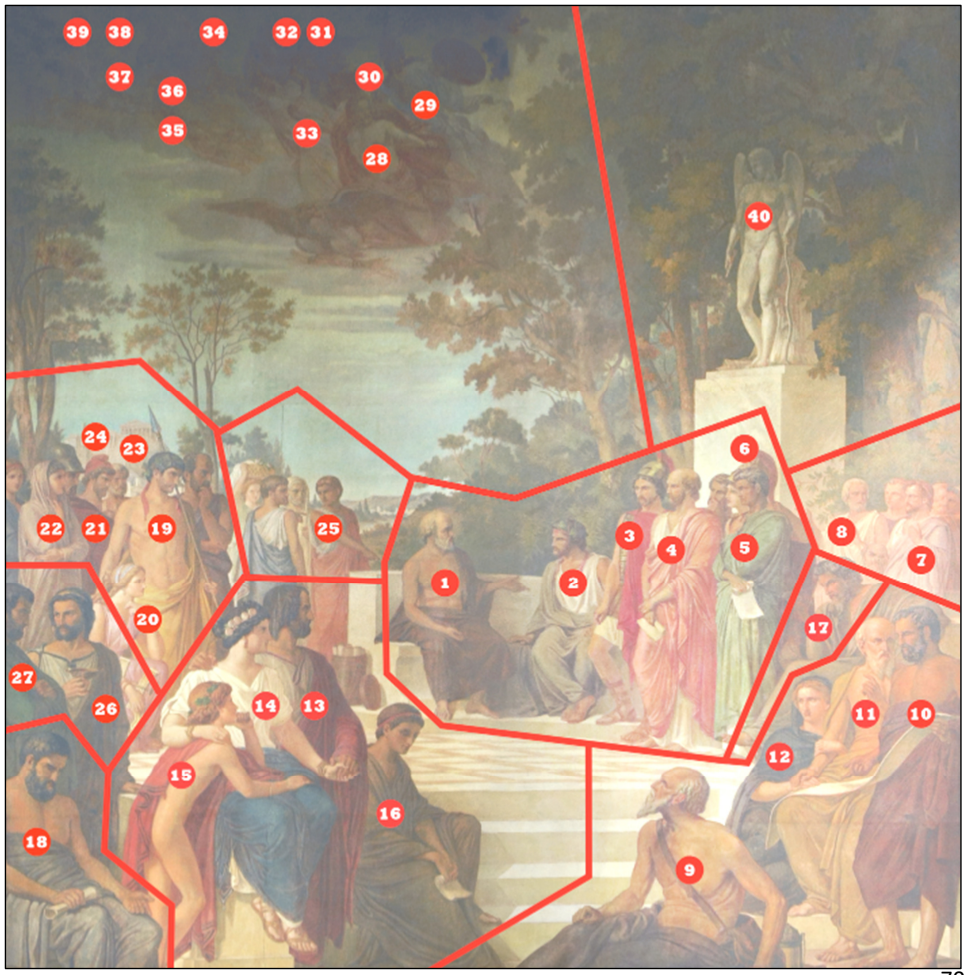

Griekse filosofen in Gent (muurschildering Aula UGent)

Legende: Socrates en zijn leerlingen: (1) Socrates, (2) Phaedo van Elis, (3) Xenophon, (4) Plato, (5) Aristoteles, (6) Alexander de Grote; dichters en redenaars: (7) Sophocles?, (8) Euripides?; Cynische school: (9) Diogenes, (10) Antisthenes, (11) Krates van Thebe, (12) Hipparchia van Maroneia?; Cyreense school: (13) Aristippos van Cyrene, (14) Arete van Cyrene, (15) Aristippos de Jongere, (16) Ptolemaeus?; Epicuristische school: (17) Epicurus; Megarische school: (18) Euclides van Megara?; Socrates' volgelingen: (19) Alicibiades, (20) Hipparete?, (21) Pericles, (22) Aspasia, (23) Phidias, (24) Mithras?; Atheense bevolking: (25) Atheens burger; Socrates' aanklagers: (26) Meletus?, (27) Anitus?; Goden: (28) Zeus, (29) Ares, (30) Poseidon, (31) Athena, (32) Hephaistos, (33) Hera, (34) Demeter, (35) Artemis, (36) Apollon, (37) Hermes, (38) Aphrodite, (39) Hestia, (40) Eros.

Vrouwelijke filosofe of vrouwelijke publieke figuur (bron: Sofie Marchard, masterthesis 2015-2016)
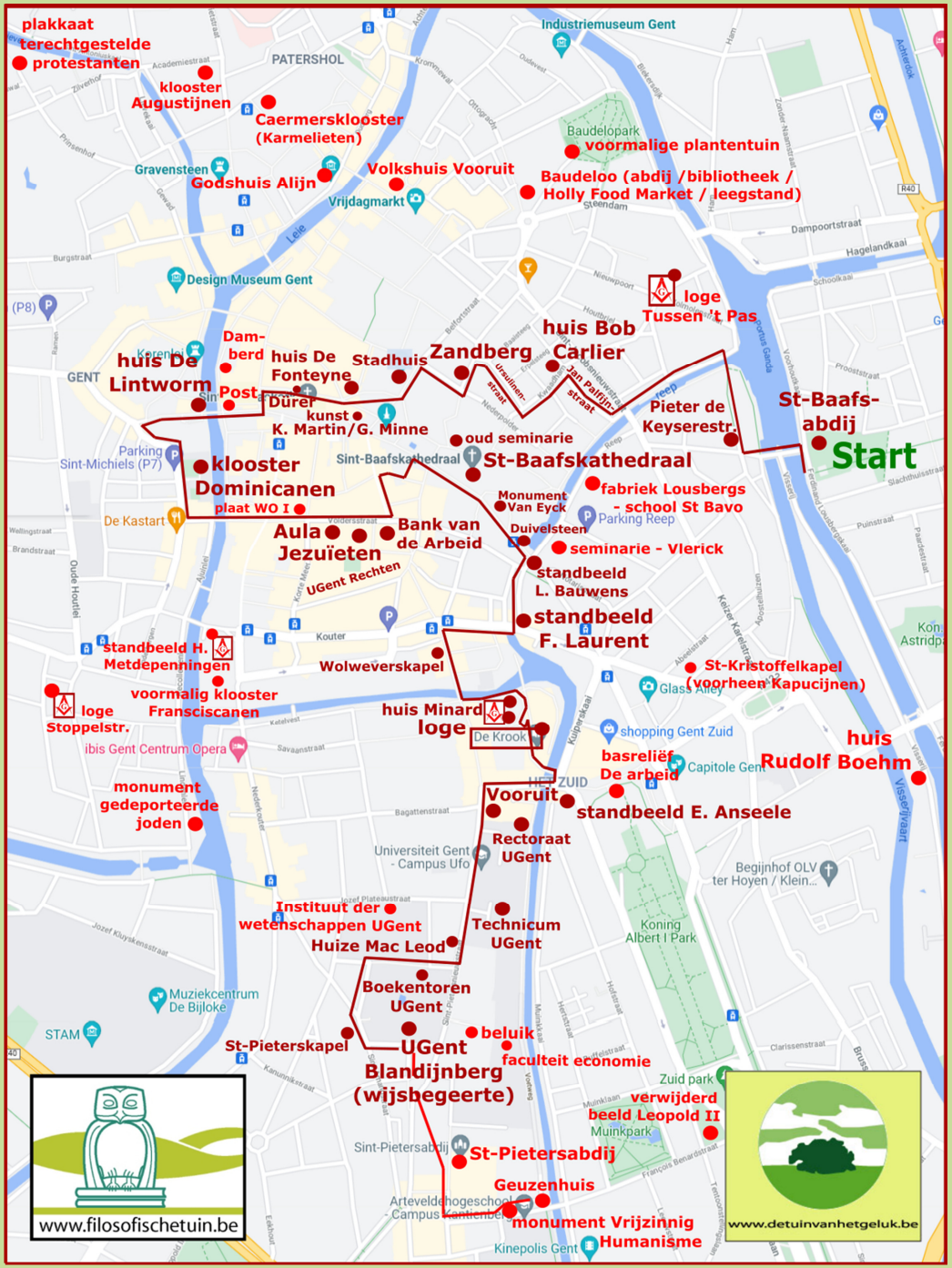
Filosofische wandeling Gent